

Tohi Gāue Faka'uvea

Kalasi

Tohi tau leá

5

KUMI

'ILO'I

TĀ'OFI

Higoa matu'a : _____

Higoa papitema : _____

Kolesio : _____

Kalasi 5 : _____

Ta'u ako : _____

VICE-RECTORAT
DE WALLIS-ET-FUTUNA
*Liberté
Égalité
Fraternité*

Fakatu'utu'u pāsina

KĀPITE 1 - TE TAGATĀ

• LĒSONI 1 - KO FAKATAUMA'ULI KEHEKEHE	3
• LĒSONI 2 - TE VAHA'AKĀIGĀ	7
• LĒSONI 3 - TE 'Ū KOĠA O TE SINÓ	11
• SIVI FAKAAUUAU O LĒSONI 1, 2, 3	15

KĀPITE 2 - KO TE MA'ULI O TE 'AHOFULI MO TE KOGAME'A E MA'ULI AI TE FĀNAUAKÓ

• LĒSONI 1 - KO MANU LALATA O 'UVEA	17
• LĒSONI 2 - KO NI FA'AHIGA MANULELE MO MANU LILIKI	21
• LĒSONI 3 - KO FA'AHIGA 'IKA MO FIGOTA O TE TAÍ	25
• SIVI FAKAAUUAU O LĒSONI 1, 2, 3	29

KĀPITE 3 - TALATUKU

• LĒSONI 1 - KO TE 'Ū FĀGANÁ	31
• LĒSONI 2 - KO TE 'Ū TA'AGALEÁ	35
• LĒSONI 3 - HA'U'AGA O HE LEA/HA'UGĀLEA	39
• SIVI FAKAAUUAU O LĒSONI 1, 2, 3	43

KĀPITE 4 - FAIVA MO POTO FAKAFENUA

• LĒSONI 1 - KO TE TŌ MAGISI	45
• LĒSONI 2 - KO TE TUI KAHOA	49
• LĒSONI 3 - KO FA'AHIGA TU'U A TE MĀHINÁ	53
• SIVI FAKAAUUAU O LĒSONI 1, 2, 3	57

KĀPITE 5 - KO FA'AHIGA LOGO'AGASINO

• LĒSONI 1 - KO TE IFÓ MO TE FAKAMANUMANÚ	59
• LĒSONI 2 - KO TE LOGÓ	63
• LĒSONI 3 - KO TE IFÓ MO TE LAVÉ	67
• SIVI FAKAAUUAU O LĒSONI 1, 2, 3	71

KĀPITE 1 - TE TAGATĀ LĒSONI 1 - KO FAKATAUMA'ULI KEHEKEHE

Fakamanatu

	Tu'utefua (1)	Tu'utalua (2)	Tu'ufakakauga (3 +)
I te 'uhú	Mālō te ma'uli		
	Mālō tou ma'uli	Mālō tokolua / tolua ma'uli	Mālō tokotou ma'uli
	Mālō si'ou ma'uli	Mālō si'okolua ma'uli	Mālō si'okotou ma'uli
I te ho'atā I te hiliho'atā I te afiafí	Mālō te kātaki		
	Mālō tau kātaki	Mālō takolua kātaki	Mālō takotou kātaki
	Mālō si'au kātaki	Mālō si'akolua kātaki	Mālō si'akotou kātaki
	Tu'utefua (1)	Tu'utalua (2) / Tu'ufakakauga (3 +)	
Tau'inē	Ki 'aē 'e 'alú : 'Alu lā !	Kiā nāua pē ko nātou 'e 'olo : 'Olo lā !	
	Pea ina tali mai ki 'aē 'e nofó : 'lō, nofo lā !	Kiā nāua pē nātou 'aē 'e nonofó : Nonofó lā !	

Kapau 'e ke felāve'i mo he tahi i te 'uhú kua lolotoga fakahoko hana gāue, kua feala pē tau 'ui age ki ai « **mālō te ma'uli mo te kātaki !** »

Fakama'uma'u

	Fakamālō ki he pulekolo
I te 'uhú	- Mālō Kalafilia si'ou ma'uli mālōlō i te pogipogí. - Mālō Kalafilia si'ou ma'uli mālōlō i te pogipogí mo te taupau pē ki tou koló.
I te ho'atā I te hiliho'atā I te afiafí	- Mālō Kalafilia si'au kātaki pē i te 'aho nei. - Mālō Kalafilia si'au kātaki pē i te 'aho nei mo te taupau pē ki tou koló.

Fakamoga : *coup de glotte* → *consonne glottale*

Fakalua : *macron* → *voyelle longue*

Fetogihigoa - *Pronom personnel*

'E feala te fetogihigoá ke tu'u 'i te mu'a velepe : « 'E **matou faipalalau** ».

Pea 'e feala foki ke tu'u i muli i te velepe : « 'E **faipalalau mātou** ».

'E vae tolu 'ia te 'ū fetogihigoá i te lea faka'uveá : fetogihigoa tu'utefua, fetogihigoa tu'utalua, fetogihigoa tu'ufakakauga.

I te tapugālea faka'uveá, 'e mole fakakehekehe'i ai 'ia te agai (tagata/fafine) o he kupu.

Mu'ahigoa pau - *Article défini*

'E faka'aoga te mu'ahigoa pau ko « **te** » ki te nauna fuli pē, pea kā fakakauga pea fakakātoa 'aki 'ia « 'ū » pe 'e pulihi 'osi : Ko te tama mai Vaimalau → Ko **te 'ū** tama mai Vaimalau / Ko **te** tama mai Vaimalau.

Ko te temi 'aē kua faka'aoga ai te mu'ahigoa paú, kua hilifaki ki te vuaiele faka'osi o te higoa 'e ina mu'aki te fakamamafa paú : « á, é, í, ó, ú ».

Mu'ahigoa he'epau - *Article indéfini*

'E faka'aoga te mu'ahigoa he'epau ko « **he** » ki te nauna fuli pē, pea kā fakakauga pea fakakātoa 'aki 'ia « 'ū » pe 'e fetogi 'aki 'ia « **ni** » : Ko he tama mai Vaimalau → Ko **he 'ū** tama mai Vaimalau / Ko **ni** tama mai Vaimalau.

Kupu fakakauga higoa - *Classificateurs nominaux*

→ Tu'utefua (1) : Mo'i - Fo'i - Fu'u

→ Tu'utalua (2) : Hoa - Hoa'i - Tau

→ Tu'ufakakauga (3 +) : Kau - Tu'uga - Faga - 'Atu - Fua - Fuhiga - Fīlaga - Kaugā Liuga - Ta'i - Tu'ula - Tu'ulā - 'Ulu - Hu'a - Tu'uga - Fale

Kupu fakakauga nūmelo - *Classificateurs numériques*

Toko : 'e faka'aoga 'āteaina pē mokā talanoa ki ni haha'i !

KĀPITE 1 - TE TAGATĀ LĒSONI 1 - KO FAKATAUMA'ULI KEHEKEHE

Ko te fakakehekehe'i o te 'ū tatagí

Gāue 1 - Fakalogo pea ke fakamoga pē fakalaoa.

- Malo tou mauí.
- Malo tau kataki.
- Fakafetai kua ke toe kaku mai.
- E ke lelei pe.
- Nee ke moe vave anapo ?
- Koutou fakaatu mai !
- Koutou fehufi la ki fale !
- E mole feliaki te u peni naa kivi he tahi !
- Koutou agafakaapaapa !
- E tapu te tauvele !

Gāue 2 - Tohileakupu / Fakalogo lelei pea ke tohi te 'ū kupú ke tonu.

a/ _____ ā/ _____ e/ _____ ē/ _____ f/ _____
g/ _____ h/ _____ i/ _____ ī/ _____ k/ _____

Gāue 3 - Lau le'o lahi te 'ū kupu 'aē ne'e ke tohi.

Mahino ki he lau

Gāue - Fakalogo ke mahino kiā koe te me'agāué, pea ke tali ki te 'ū fehu'i 'aenā.

Hiva o te lomipeaú

<p>1. Tapu age mo te hao kua _____
Mo _____ fuli kua kātoa
Kau viki te vaka ne'e logona
Ko te _____ o 'Uvea kātoa.</p>	<p>2. Mole matou viki fuli atu
Te 'uhiga o te _____
Tahi hina kupu 'e matou ma'u
Mo'o _____ palalau.</p>
<p>3. Ne'e 'alu leva si'i tama _____
O kole ke heka i te vaka toga
Pea mole tali kua _____
Hake _____ ai i loto 'Ahoa.</p>	<p>4. Ha'u Tahitala mo si'ana tagi
Ki tana _____ pea 'ita ai
Tahitala hake ki tau _____
Ke _____ he vaka ke ke 'alu ai.</p>
<p>5. Pea tali leva e tana tamai
Ke tā he vaka _____
Nā vae lua taki tahi fai
Vaka te fa'ē, vaka te tamai.</p>	<p>6. Pea tali leva e te kau to'a
Ke tā he vaka ke 'alu ki Toga
O _____ ai ke _____
Ko te fuka o 'Uvea kātoa.</p>
<p>7. Tau ki Toga pea talu ai
Si'i ki'i vaka _____
Kae tou talatuku 'aki mai
Si'i _____ pē mo te fia _____.</p>	<p><i>Ko te hiva o te Lomipeau ne'e toe
hiva'i e te fo'i māholo a te Tāno'a.</i></p>

Fakatauga

Tō lā talavou ka ke hola
Si'i _____ pea mo te _____
Ko'enā pē 'e tuku i _____
Ne'e tō mo 'ona _____

KĀPITE 1 - TE TAGATĀ LĒSONI 1 - KO FAKATAUMA'ULI KEHEKEHE

Mahino ki he tohitohi

Gāue 1 – Lau te kogatohi 'aenā pea ke tali ki te 'ū fehu'í.

Ko te Lomipeaú

Ko te temi o Hāveafakahaú i Niuvalu, ne'e ha'u ai te 'aliki toga ko Peautau. Pea fa'ao leva tona 'ohoaná e Hāveafakahau. Pea fakatāлага 'ia Peautau ki tona kāigá ke nā feholaiki. Pea ha'u ai leva o holataki ifo te fafiné mai Niuvalu. Pea 'alu ifo lā ia, kua 'alu ifo te tama 'aliki mai Lauliki, ko Tahitala, ko te foha o Luaufiufi pea ko tana fa'ē ko Matā'ulutavai. Pea hā ifo Peautau i te ala i Vailoá, 'e to'o ake e Tahitala te lā o failā. Pea lele ifo i tona 'itá o fehu'i age :

« Ko ai 'aenī 'e ina gaohi toku vaká ?

Pea ina tala age :

- Ko au Tahitala.

Pea 'ita ai Peautau o taute Tahitala, o 'ui age :

- 'E ke ha'u lā o gaohi toku vaká, he 'e i ai hou vaka ?

Pea hifo ai Tahitala o hake he kua 'ita. O 'alu leva o tagi kiā Luaufiufi mo tona tehina ko Matalikí :

- Mole lā koulua fa'a fa'u hoku vaka, he kua lea kovi'i au e Peautau ? »

Talanoa ki 'Uvea, Pātele Sōsefo HENIKELE, 1910

a/ Ko te ā te me'agāue 'aenā ? (Fāgana, hiva, hisitolia, ta'agalea ...)

ā / Ko ai ne'e ina tohi ? I te ta'u fea ?

e/ Ko ai 'e talanoa'i ai ? Fakamahino pe ko ai nātou ?

ē/ Ne'e hoko i fea te fakamatalá ?

f/ Ko ai ne'e ina tautē 'ia Tahitala ? O tupu ko te ā ?

g/ Ne'e hake tagi ai Tahitala o tala kiā 'ai ?

h/ Ko te ā ne'e ina kole agé ?

i/ Ko ai 'ia Tahitala kiā Luaufiufi ? Ko ai 'ia Mataliki kiā Tahitala ?

Fatuga tohitohi

Gāue 1 - Fa'ifa'itaki he faipalalau.

a/ Fakakaukau'i 'ia te fa'ahiga 'alu a Tahitala o tala ki tana fa'ē tona taute e Peautaú.

- Fakamālō
- Fakahā te me'a ne'e hokó
- Kole
- Tali a tana fa'ē

ā/ Fa'ifa'itaki pe ne'e feafea'i tana 'alu o kole ki tana tamaí ke fa'u hona vaka.

- Fakamālō
- Gutukovi
- Fakalalahi palalau
- Kole
- Tali a tana tamaí

Tapugālea

Gāue 1 – Fakatu'u fakakauga te 'ū pupugakupu o mulimuli ki te higoa 'e muli mai ai.

a/ Ko te vaka lahi → _____ ā/ Ko te fuhiga kalavī → _____

e/ Kumi mai he hele → _____ ē/ Ko te kalae → _____

KĀPITE 1 - TE TAGATÁ

LĒSONI 1 - KO FAKATAUMA'ULI KEHEKEHE

f/ Ko he tōketā → _____ g/ 'E i ai he fo'i pane → _____
h/ Ko te lā ? → _____ i/ Ko he logo lelei ? → _____
ī / Ha'u he tahi ! → _____ k/ 'E tu'u ai he koloa ? → _____

Gāue 2 – Fakakātoa te 'uhiga o te pāki takitahi. Tokaga ki tona fakakauga kupú.

Ko tamaliki ako e _____.

Ko te _____ niu.

Ko te _____ kanahe.

Ko te _____ puaka.

Ko te 'ū _____ pane.

Ko te _____.

Kupusigalea

Gāue – Fakatauhua te fakamahino o te sēnipa hemá ki tona kupusigalea i te sēnipa mata'ú.

'E feala taku fetogi he higoa. •	• Fakaloa
Mokā 'e mole 'ilo'i papau. •	• Fakakauga nūmelo
'E mamafa mokā pu'aki, •	• He'epau
pea ko au ko he kōsona. •	
Ko te fakaauau'aga o te faka'aoga •	• Mu'ahigoa
tonu o he lea. •	
'E au fakakehekehe'i te fakaauau •	• Fetogihigoa
o me'anoá, o manú pea mo te haha'í. •	
'E au tu'u ki mu'a i he higoa. •	• Tapugālea
Kā toho te pu'aki o he mata'itohi •	• Fakakauga higoa
pea 'e au faka'iloga ia. •	
'E fakalogo toku faka'aoga'í •	• Fakamoga
ki te higoa 'e au mu'aki. •	

KĀPITE 1 - TE TAGATĀ LĒSONI 2 - TE VAHA'AKĀIGĀ

Fakama'uma'u

Kui tagata a - Taukui	Tamasi'i a - Tamaliki a
Kui fafine a - Taukui	Foha o - Tama a
Tamai - Tautāmai	Ta'okete : tehina lahi o he tagata
Fa'ē - Taufā'ē	Ta'okete : tehina lahi o he fafine
Taumātu'a	Tehina o - Tautēhina - Faletautēhina
Matu'a a - Tamai a	Tokolua o he tagata - Tu'āfafine o he tagata
Fa'ē a	Tuaga'ane o he fafine - Tautuagā'ane - Faletautuagā'ane
Matu'a o - 'Ohoana o - Kāiga o - Hoa o	Tehina mata'itama o - Tautēhina mata'itama - Faletautēhina mata'itama
Finematu'a o - 'Ohoana o - Kāiga o Hoa o	Tokolua mata'itama o - Tautuagā'ane mata'itama - Faletautuagā'ane mata'itama
Fānau a	Tuaga'ane mata'itama - Tautuagā'ane mata'itama - Faletautuagā'ane mata'itama
'Ofafine o - Ta'ahine a	

Fakakātoa hagatonu	'E mole 'aoga he kupu i te vaha o te kupulagiaki mo te fakakātoā.
Fakakātoa he'ehagatonu	'E 'aoga leva he kupu (I, KI, IĀ, KIĀ) i te vaha o te kupulagiaki mo te fakakātoā.
Hoakupu lagiaki	'E tou lau ko he hoakupulagiaki , mokapau ko te gāue 'e ina faí, ko te fakamahino o he velepe, pe ko he hoavelepe .
Hokotaki fakahokohoko	Mā, mo, pea, o, pea mo, 'osi pea
Hokotaki fakakehekehe	Ka, kae
Takihigoa gāue	Ko, ia, e
Takihigoa fakahagahaga	Ma'a / mo'o
Takihigoa laukoloa	A / o
Takihigoa talafeitu'u	I, ki, mai, ia, io, kiā, kiō, maiā, maiō, iāte, kiāte, maiāte,
Takihigoa fakahā	Mo

Ko te fakakehekehe'i o te 'ū tatagi

Gāue 1 - Fakalogo tona lau atú pea ke 'ātakai te kupu 'aē 'e tonú.

Siulano

Pea **manuka / manouca / manuca** Fakahega, pea **hau / ha'u** ai 'ia Siulano mai Lavegahau. Pea ne'e nofo **pe / pē** ia i Lavegahau, i te 'api ko **Mataga'ika / Matagaika / Matagāika**. Ne'e ko te 'aliki 'aia, ne'e agalelei pē. Ka ne'e mole fualoa tana haú, he ne'e ha'u leva 'ia Fakafili-ki'uvea mo Pou, o **fakamālohi / fakamalohi / fakamalo'i** ki ai, kae haga leva na'ua / nāua, o fakanofa tanā tamai, ko takumasiva, ke hau. Kae noa leva, Siulano ia. Pea ko Siulano, 'e lagi **tanū / tanu** i Matagāika. Pea ko tona **foa / foha**, ko Mahitoga. Pea ko **tonā / tona** hako 'ia Ki'itua, tamai a Vito Mahitoga mo Leone Ikahina, mo 'ihi.

Mahino ki he lau

Gāue 1 - Hili tau fakalogo mo fakakātoa te hiva a te Talamohé, tali ki te 'ū fehu'i 'aenā.

a/ Ko ā fa'ahiga me'akai 'e talanoa'i i te hiva a te Talamohé ?

ā / Ko te ā 'e lau mai ki te 'ū me'akai 'aē 'e hiva'í ?

KĀPITE 1 - TE TAGATĀ LĒSONI 2 - TE VAHA'AKĀIGĀ

Gāue 2 - Fakalogo lelei pea ke tali ki te 'ū fehu'í.

a/ Ko ai te hau 'e talanoa ki ai ? Ko ā logo ki ai ?

ā/ Ko ai tana fānaú ?

Gāue 3 - Fakalogo lelei ki te hivá pea ke tali ki te 'ū fehu'í.

a/ Ko ai 'aē ne'e fai ki ai te hivá ?

ā/ Ko te ā 'e lau ki te kau talavou ? Ko te ā 'e lau ki te kau finemuí ?

Mahino ki he tohitohi

Gāue 1 - Lau te kogatohi pea ke tali ki te 'ū fehu'í.

Pou

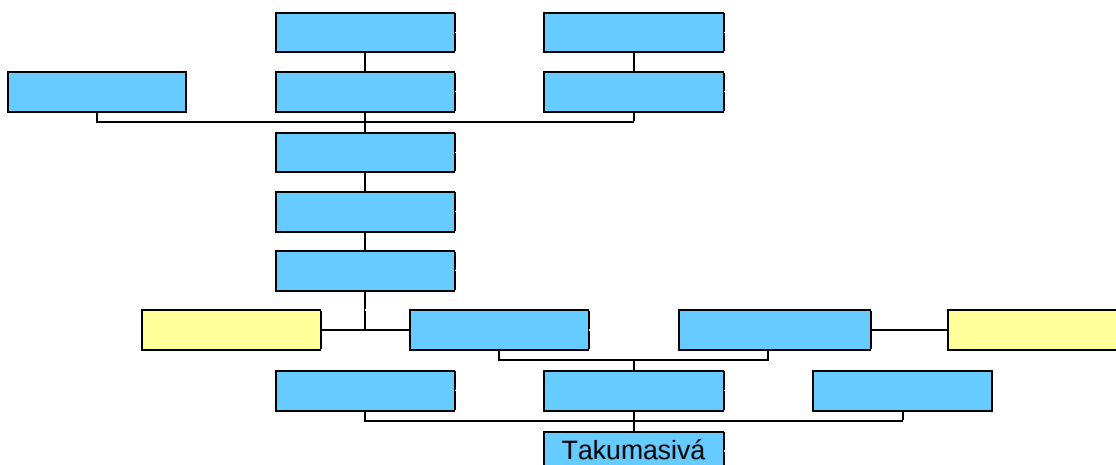
Pea manuka 'ia Takumasiva. Pea Hau ai leva tona foha ko Pou. Pea tau'i ai ia mai Toga e tama 'aliki e toko lua, ko Tu'akalau mo 'Eiki. Pea mate ai Pou.

Pea ko te foha o Pou, ko Fatuloamanogi. Ne'e 'ohoana ia mo te fine'aliki Niua Fo'ou ko Mapa, tokolua o Lupefoa. O tupu ai 'ia Munima'ufenua. Pea ko te foha o Munima'ufenua, ko Fakataulavelua. Pea ko te fānau a Fakataulavelua ko Filikekai, tamai a Manuka 'aē ne'e toe hoko ki te haú, mo 'Afuhia'ivaha, tamai a Muko'ifenua, pea mo Kalaepūkega, fa'ē a te 'ū Tamahā. Pea ko te 'ofafine o Pou ko Mapa. Ne'e 'ohoana ia mo te tama 'aliki toga, ko Kilikili. Ko tanā tama, ko Takaikaulahi.

Talanoa ki 'Uvea, Pātele Henikele, 1910.

a/ Ko ai te māú o te kogatohi ?

ā/ Fakakātoa te tohihako o Takumasivá.

Gāue 2 - Lau 'ia kogatohi pāki 'aenā pea ke fakatoka te fāganá mai tona kamata'aga ki tona faka'osi o fakanūmelo mai te 1 ki te 8.

Fokifā pē kua pa'ulu te mana fakamataku. Pea kila akei ia ki te lagi kae pulagia i te toe mālama, o ina 'u'ufi ai tona fofogá kae logo atu ia ki te le'o :

« Loloahi ! Loloahi ! Fakamālūlū tou lotó he 'e kua au logo'i tau lāugá, ko au 'aeni ko Tagaloa lahi mai Lagi, 'Atua o te 'atalaulá. 'E au finegalo ke tafe he vai lahi, he vaitufu i hení pea liliu anai ko he toe vaitufu fakamataku ke ke ma'uli ki ai mo tou koló. 'E liliu anai te vaí ko he faito'o o 'outou kafo mo laveá. 'E mā'anui mai anai ki ai te tauteleka o te fenuá pea 'e logologona anai te vaí he 'e ke fakahigoa anai ko Vainifao. »

Pea mapuhi atu ai pē te matapuna i te 'ū tuli o Loloahí o tafe maumau ki te taí.

Kua ha'u te tagata mālohi fuli o Matā'utu o paepae te takafoli o te vaí.

Kua logo i te fenuá kātoa 'ia te hu'a malie mo te tāsilo o Vainifao.

Pea ha'u te tamaliki tūpulaga o mā'anui, 'utu vai mo faifó ai.

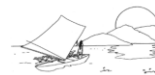
Talu mai te 'aho 'aia mo te tafe i te matāfaga o Matā'utú 'ia Vainifao.

O mahino ai ki te ki'i vaitufu 'aē ne'e lotomamahí, 'e ha'u mai te vaitafe lahi o Futuna ko Vainifao, me'a'ofa o Lupe kiá Loloahi.

KĀPITE 1 - TE TAGATĀ LĒSONI 2 - TE VAHA'AKĀIGĀ

Kua pō'uli pea 'aho ake, kei fai lā pē 'ia Loloahi.
Pea punama'uli pē ia kua kite te fenua i te mama'ó.
Pea fīafia ai te ta'ahine 'uvea kote'uhi 'e hake'uta anai tona fagoná.

- Kua au fiu 'osi au i te tatu'u mai pea kua au fakapiko'ia te me'a 'aení a Fuigahulu mo Kili 'i puaká. Kua tonu kau kumi he tahi matapuna ! »
Tuku atu aipē tona vakatafa'aga ki te taí kae folau o kumi vaitufu mai te 'u motu 'ala.

Fágana o te vaitufu ko Vainifao

« Ko taku fāgona !

- To !

- Ko te fāgona o te vaitufu ko Vainifao.

- To ! »

I te temi mu'á, ne'e tafe pē i te matāfaga o te kolo ko Matā'utú i te palōkia ko Hahaké, 'ia te ki'i vaitufu ne'e higoa ko Vainifao. Ne'e lotomamahi 'aupitō te ki'i vaitufu pea tagi pē mai te 'aho ki te pō'uli he 'e mole ina 'ilo'i pe ne'e ha'u mai te vaitafe fea. O 'ui pē mā'ana i tona lotó.

« He ko'ē 'e au tafe au i hení, ko te ā tona tupu'aga ?

Hoko ki te tahi 'aho pea logo'i tana lāugá e te Taí, o ina fehu'i age :

- Tama Vainifao ! ko te ā koa 'aē 'e ke tagi ai ?

- 'Oiaué ! 'E hanu toku lotó he 'e au fia 'ilo'i oku ha'u'agá mole ke 'ilo'i age lā pe ko'ē au tafe i hení ?

- Sio mai tama, 'e i ai taku ma'u. I te lakaga mu'á, ne'e tafe i te vaelua o Falaleu mo Matā'utú 'ia te vaitafe ne'e higoa ko Logolua. Pea ne'e ha'u te hahā'í mai potu mo potu o 'utu vai ai. O tatu'u ai te finemui ko Loloahí, mai Matā'utu ki Logolua o 'ohu vai mai ai.

Tau kelekele pē tana folau pea hake fakalotofenua 'ia Loloahi o fekumi ki he matapuna. Hake, hake te finemui pea fokifā pē kua logo ia ki te gugulu mai te matamo'ugá. Pea fakato'oto'o atu aipē tona fagoná he 'e kua teki. 'E 'alu pē tana kake mo'ugá mo te fakatauofi mai o te logoa'á. Sio atu lā ia ki te toe vaitafe fakamataku 'e tafe maumau mai ai te vaí. 'E tu'u fafao mai ai te toe fua'i fafine kua ina tokaga'i mai tana hake atū. 'E 'ulu hāfuni pea 'e teu tona sinó 'aki te pule hina lalahí, 'e ina vala te lau'ilafi matalelei.

« He ko'e ko koe 'aē ? Mole ke 'ilo'i ko toku 'api 'aení pea ko au Lupe ! 'E au le'ohi toku vaitafe ko Vainifaó he 'e ko te vaitafe lahi pē 'aia o Futuna nei ?

Pea mahino atu aipē Loloahi, ko te fafine 'aení 'e mau'a ke fai ki ai 'ia tana kolé, koia ne'e nofo fakata'ane atu aipē :

- Fakalelei mai mo fakamolemole mai ki taku fakahoha'a mo 'ulufi tou apí, Lupe. Ko au 'aení ko Loloahi, ne'e au failā mai 'Uvea ko te kumi ma'uli i tou fenuá. Sio 'ofa mai ki taku kolé kote'uhi 'e au masiva ! Koia ne'e au kakau mai i te vahá ko te kumi he matapuna ke au 'ohu ai hoku mo'i vai ke ma'uli ki ai toku kolo ko Matā'utú.

- Mālō Loloahi tau faifagona, 'e mahu vai toku kāiga ko Futuná. Koia 'u'utu hau mo'i vai pea ke tokaga 'e ma'ua ke ke hake ki te mo'uga mā'oluga tahi o 'Uveá o hua'i ai tau mo'i vaí ke feala ke tafe mai ke ma'uli ki ai tou kolo mo te 'ū kolo 'alā.

- Mālō Lupe 'ia tou ofa mo fakafaigafua taku kolé.

He'eki tu'ukelekele ona va'é ki te mata'one o Matā'utú kae taufe'atuli mai 'ia Fuigahulu mo Kili'i puaka mo pākalaga :

- Hei sūsālio mai koe Loloahi, 'e mā kai tou 'até.

'Oho ai te mafu o te fafine folau pea tō totolo ifo ki te 'oné o mahua ai tana mā'agá i 'ona tulí. Pea tagi ai, tagi ai Loloahi i tona lotomamahi.

O tagi laulau ai :

- 'Oie, hoganā hina tahi 'e feala ke ina fakana'ana'a oku mamahí.

Pea go'ego'e ai mo hōvini.

Pea sike ifo aipē te finemui i te kau vai 'aē 'e tāsilo lelei ai te vai ina puku tana mā'aga vai. Hili ia pea tauinē ki te fafine manava'ofa kae fakatevili o liliu ki 'Uvea mo tana mā'agá.

Kae, ko te mātu'aki gāue pē a Fuigahulu mo Kili'ipuaka ko te fakamataku'i o te hahā'i fafinē 'aē 'e o mai ki Logoluá. Pea i te 'aho 'aia ne'e nā toe tuli mo fakakinakina'i 'ia Loloahi o fehola'aki ai Loloahi mo fā'ofua pē ana talua'i vai.

Nadia Halaevalu Kavakava-Filimoehala, i te 'ū pāki a Rébecca Kulimoetoke

Fatuga tohitohi

**Gāue 1 - Ko'enā te pāki,
fatu mai hona fakamatala.**

KĀPITE 1 - TE TAGATÁ

LĒSONI 2 - TE VAHA'AKĀIGÁ

Gāue 2 - Fatu hau ki'i fakamatala o ke faka'aoga ai 'ia kupusigalea 'aenā. Ko'enā te fa'ifa'itaki'aga : Fa'ētagata - 'Ofafine - Tautuagā'ane – Foha - Ta'ahine - Taumātu'a

Tapugālea

Gāue 1 - Fakakātoa 'aki 'ia « o » pe ko « a ».

a/ Kā ke ha'u pea ke 'aumi te masinitui _____ Akatá.

ā/ Ko te malaulau ne'e fai e te foha _____ Kalepó.

e/ Tuku tau kaiha'a te mānioka _____ Akatotó.

ē/ Fakafeta'i ki te manava'ofa _____ Falani.

Gāue 2 - Fakakātoa 'aki 'ia « mo » ; « pea mo » ; « ka » ; « kae ».

a/ Ne'e lava mai anāfi _____ tana tamasi'i.

ā/ Ne'e 'olo te folau _____ te molofahá.

e/ Ne'e tō te afā _____ lolotoga te faikomūnió.

ē/ Fakalogo ki te faiva, _____ ke nofo tokaga ki te kau sāpió.

Kupusigalea

Gāue 1 - Fakatauhoa te kupusigalea (sēnipa mata'u) mo tona 'uhigá 'senipa hema.

Ko te tama mo te ta'ahine 'e tamai pea
fa'ē tahi.

• Ta'okete

Ko te tamasi'i fafine a he tagata.

• Fa'ētagata

Ko te tuaga'ane o te fa'ē.

• Tautuagā'ane

'E au tagata pea 'e au tu'ulaga 'uluaki i te
kau tamaliki tagatá.

• Tautuagā'ane mata'itama

Ko te tama mo te ta'ahine 'e tautēhina
'anā fa'ē

• 'Ofafine

Gāue 2 - Fakakātoa 'ia 'atukupu 'aenā.

Kua mā 'ohoana.
Ko māua ko te

Ko 'enī toku :
→ _____
→ _____
→ _____

Ko 'enī 'ia
taku _____.

Ko taku
tamasi'i
tagata.
'E au lau ia ko
taku _____.

Ko taku tamasi'i fafine,
'e au 'ui ko toku
_____.

KĀPITE 1 - TE TAGATĀ LĒSONI 3 - TE 'Ū KOGA O TE SINÓ

Fakama'uma'u

⚠ 'E fakalogo te fakahoahoa o te 'atukupú (mutu) i te faka'uveá ki te 'ātuga o tona kuputakí !

1/ Kapau ko he fetogihigoa 'aē 'e kuputakí, pea 'e fēnei tona fakahoahoá

Faka'iloga temi + Fetogihigoa Kuputaki + Kupulagiaki + Fakakātoa
Fa'ifa'itaki'aga
'E au 'alu ki koloa.
Temi nei 1 fetogihigoa tu'utefua Kupulagiaki Kupugāue Takhigoa talafeitu'u Higoa māhani
Kuputaki Kupugāue Fakakātoa talafeitu'u

2/ Kapau ko he pupugahigoa pea 'e fēnei ia

Faka'iloga temi + Kupulagiaki + Pupugahigoa Kuputaki + Fakakātoa
Fa'ifa'itaki'aga
Ne'e 'alu te fafiné ki koloa.
Temi kua hili kupulagiaki Mu'ahigoa pau Higoa māhani Takhigoa talafeitu'u Higoa māhani
Kupulagiaki Kuputaki Fakakātoa talafeitu'u

3/ Kapau ko he higoa tapu pea 'e fēnei ia

Faka'iloga temi + Kupulagiaki + Higoa tapu Kuputaki + Fakakātoa
Fa'ifa'itaki'aga
Hoki 'alu ia Soane ki koloa.
Temi kā ha'u Kupulagiaki Takhigoa Higoa tapu Takhigoa Higoa māhani
Kupugāue Kuputaki Fakakātoa talafeitu'u

Kā tou talanoa ki te 'ū kupu ma'ua o he 'atukupu si'i pea 'e fēia leva.

'E feala ke tou fakanounou te 'atukupu si'i i te faka'uveá, o fēnei

→ 'E fia moe 'ia Soane.

→ ~~'E~~ Fia moe 'ia Soane.

→ ~~'E-fia~~ Moe 'ia Soane.

→ ~~'E-fia~~ Moe ~~'ia~~ Soane.

te kau'ahe - te 'ū fulu'i'ulu - te kumukumu - te gutu - te 'ihu
te 'ū mata (fofoga) - te 'ū kano'imata - te 'ulu - te 'ū taliga - te la'e
te 'ahu - te 'ate fēfē - te 'ate pili - te 'ū ifiifi - te tagakai - te tagamimi
te gākau - te mafu - te 'ū nifo - te laumata - te tu'amata - te kemoga
te 'alelo - te 'ao'ao - te moga - te kia - te laugutu - te 'afiga - te niania
te kauaga - te 'ate'iva'e - te fo'i tuli - te 'alofi nima - te 'alofi va'e
te fasigānima - te 'ulu'ulu'inima - te pona'iva'e - te kau'iva'e
te kau'ituhi - tuhimatu'a - tuhihīno'i - tuhiloto - tuhituimama - lauhi'i
tu'akia - huifoe - huitu'atofu - huivakavaka

Ko te fakakehekehe'i o te 'ū tatagi

Gāue 1 - Fakalogo lelei te 'ū kupú pea ke fakatonutonu tonatou tohi mokapau 'e halahala.

lauikili	tagamimi	atefefe	ua	tuhihinoi	lauhii
hui	ahu	atemaka	ivi	tuhiloto	uto

Gāue 2 - Fakalogo pea ke tohitonu : *Mōkukuē mo Mōkukuē*

KĀPITE 1 - TE TAGATĀ LĒSONI 3 - TE 'Ū KOGA O TE SINÓ

Mahino ki he lau

Gāue 1

a/ Fakalogo te lau atu o te kogatohi pea ke hiki tohitohi ni logo ne'e mahino kiā koe.
ā / Tali ki te 'ū fehu'i.

a/ Ko te ā te 'ātuga o te kogatohi 'aenā ? (fāgana, hisitolia, hiva, kupulau ...)

ā/ Ko ai tona māu ?

e/ Ko ai nātou 'e talanoa'i ai ? Fakaauau 'onatou higoā.

ē/ Tala mai pē ko ai nātou ?

f/ Hiki mai te 'ū higoa'i kogame'a 'e talanoa'i i te me'agāue nei.

Gāue 2

a/ Fakalogo te hiva ke mahino kiā koe. Ko fakalogo'aga e 3.

ā / Hili ia pea ke fakakātoa te 'ū kupu 'e puli.

<p>1. Ne'e au moe, moe pea au _____
Au sio ai ki he _____
_____ hinahina pea 'ulu migi
Mole fa'a _____ kae _____.</p>	<p>2. 'E mole mo galo 'ona _____
He 'e kua tu'u _____
I toku _____ kua _____
I te lahifau o toku _____.</p>
<p>3. Tahī afiafi pea _____ palalau
Mole fualoa kau _____ atu
Kua _____ mai ko te 'alu
Mole _____ 'ofa ia 'iā te au.</p>	<p>4. 'Au _____ pē kae _____
He 'e ko taku hoki sio ē
Ki he finemui _____
'E ina _____ ke au _____.</p>

Fakatauga

'E hagē pē hana _____

He 'e kua _____

Ko ai 'apē tona _____ ?

Hiva a te Talamohe

Mahino ki he tohitohi

Gāue 1 - Lau te 'ū kupu'ihivā pea ke tali ki te 'ū fehu'i.

Hiva o te molihinā

<p>1. Faipule kau fakatapu atu
Kiā koe mo 'au aliki fa'u
Tamatou māholo palalau
Ki te talatuku 'aenī 'e lau</p>	<p>2. Ko'enī tona kamata'aga
Osi mate te Ma'ufehi mu'a
Pea hoko ai ko Huluava
Ne'e hoko ai te Molihina</p>
<p>3. Ne'e nofo pe ko Huluava
'E manatu ki si'ona 'uhiga
Na'a pulinoa tona tagata
Ka ko ia ko te tagata to'a</p>	<p>4. Pea fai leva si'ana lea
Maka o kio pe 'i ha'u lā
Tānaki mai 'ou tehina
O tauhi si'oku fo'i hina</p>

Hiva a Sagato Kale Simutoga

a/ Ko te ā te 'ātuga o te me'agāue 'aenī ? (fāgana, talatupu'a, kupulau, hiva ...)

ā/ Ko ai tona māu ?

e/ Ko ai 'e talanoa'i ai ?

ē/ Ko ai nātou 'aia ?

f/ Ko te ā 'aē ne'e fakahigoa ko te Molihinā ? Ko te ā tona 'uhiga ?

g/ Ko te ā te lea a Huluava ne'e ina fai kiā Maka o Kió ?

KĀPITE 1 - TE TAGATÁ LĒSONI 3 - TE 'Ū KOGA O TE SINÓ

Gāue 2

a/ Fakalogo te hivá pea ke lau ia. Hili ia, pea ke faka'iloga mai te ala o te fo'i tau a te Molihiná.

<p>5. Tonu leva si'i tau ke 'alu
O kamata pē i Vaitupu
Heu ē ! 'e au kole atu
Fakasi'isi'i tou matakú.</p> <p>7. Tonu leva te tau ke fakalaka
He ko'enī Vaitupu kua hala
Makakele kua ma'u tou ava
Tali lā koe si'i fakataga.</p> <p>9. Ko te tau nei foki mole loa
Hala Faka'utu hala 'Utuloa
Tou hiki lā ki 'Ahoa
Kiā Fakatē mo si'ona foha.</p> <p>11. 'Olo atu si'i kau to'a
'E ma'anuanu te mā'imoa
Pea lea mai si'i tama to'a
Heu'i mama'o si'i me'anoa.</p> | <p>6. O kamata pē i Vaitupu
Heu ē ! 'e au kole atu
Fakasi'isi'i tou matakú
Ka ke 'ofa o ke tali te tau.</p> <p>8. Ko te tau nei kua toe laka
He ko'enī Makakele kua
hala
Mole kei ma'u ai he tagata
Kua hola o nono i te toafa.</p> <p>10. Kua laka te tau ki Kanahē
He 'e kua 'osi hola Fakatē
Tou hiki lā ki 'Utuleve
Pe 'e lava tali, pe 'e mole pē.</p> <p>12. Tupu ai leva si'ona 'ita
O hoka'i tona ma'uli'aga
Pea hoki ha'u ai te to'a
O ha'u o mate i te toafa.</p> |
|--|---|
13. Tō atu tana lea pea foki
Higa 'aē toi tu'u 'aē toi
Pea tali mai, fai ke 'osi
Ke mamate ai he ko loto foki.

ā/ Fakamahino te 'uhiga o ta'agalea 'aenā ne'e to'o mai te hivá.

- « Higa 'aē toi, tu'u 'aē toi »
- « Fai ke 'osi [...] he ko loto foki. »
- « Fakasi'isi'i tou matakú. »

e/ « Fakasi'isi'i tou matakú. » Fetogi te 'ū kupu ko « matakú » mo « fakasi'isi'i » 'aki ni'onā kupukāiga.

Fatuga tohitohi

Gāue 1 - Lau te ki'i kogatohi, pea ke fakakaukau'i mo tohi, pe ne'e feafea'i te faipalalau mo te tofato'o a te taukuí.

Kua pō'uli te 'aho 'aia, ko te lagi temi o te hola 9. Ko'enā te tukituki 'e fai mai i te 'api o Lūsiá. Ko te finematu'a 'e ina faito'o te mahaki ko te toka'alá. Pea mole piko i he temi i te faifaito'o ! Ne'e ina 'avahi mai te matapā, kae hū fakavilivili mai ki loto 'ia Kalala mo tona mokopuna. Kua pīkolua pē te tamasi'i i tona mamahí !

Gāue 2 - 'E i ai tau ki'i faito'o. Fakahigoa ia pea ke tala mai 'ona tapú.

Tapugālea

Gāue 1 – a/ Tala te 'ātuga o te kupu taki tahi. ā/ pea ke fakaliliu ki te lea fakafalaní.

'E	au	'alu	ki	Koloa.

Ne'e	fakapale	te	tamá	'ananai	e	te	Puleakó.

KĀPITE 1 - TE TAGATĀ LĒSONI 3 - TE 'Ū KOGA O TE SINÓ

Gāue 2 - Fakatauhua te kupusigalea ki tona fakamahino.

Fakakātoa talafeitu'u	•	'E au talalogo hu'uga mo te velepe
Fakakātoa hagatonu	•	Ko te 'uhiga o he kupu
Fakakātoa talaagaaga	•	'E au hohoko ni 'atukupu
Tu'ulaga	•	Ko te kupu pē pupugakupu 'e ina fakahā he kogame'a
Hokotaki	•	Ko te gāue 'e fakahoko e he kupu
'Ātuga	•	Ko he kupu pē pupugakupu 'e fakaolotahi mo te kupu lagiakí.
Hoavelepe	•	'E 'aoga mai he takihigoa mo'oku fakatāpiki ki te kupulagiakí
Kupugāue	•	'E au fakakātoa fakahagatonu te kupulagiakí
Fakakātoa he'ehagatonu	•	'E au fakahā te agaaga a he tahi pe ko he me'a pē.

Gāue 3 - Fatu ni 'atukupu ke faka'aoga ai te kupulagiakí mo te fetogihigoá. Hili ia pea ke tala mai te vāega 'e kau ki ai. Muli'i te fa'ifa'itaki'agá.

Kupulagiakí	Fetogihigoa	'Atukupu fa'ifa'itaki	Vāega 'Atukupulagiakí
Tō	2 tu'utalua	'E kolua fetōki	3
Kai	3 tu'ufakakauga		
Lele	2 tu'utalua		
Tagi	1 tu'ufakakauga		
Palalau	3 tu'utalua		
Ha'u	2 tu'ufakakauga		

Kupusigalea

Gāue 1 - Fakahigoa 'ia fu'u 'akau faifaito'o 'aenā 'aki hau filihigoa i te lisikupu 'aenā.

a

ā

e

ē

☐	Gatae
☐	Kafika
☐	Koka
☐	Ma'utofu
☐	Takafalu

Gāue 2 - Fakatauhua te faito'o ki te koga o te sinó 'e lelei ki ai. ('E feala te faito'o ke lelei ki ai ni koga kehekehe o te sinó)

Higoa'i faito'o

- Toka'ala •
- Matakiloto •
- Kulakula •
- Tamaki •
- Kaiolaola •
- Fuafua'ilama •
- 'Ilamea •

Koga o te sinó

- Sino kātoa
- Muli
- Mata
- To'oto'oga
- 'Ulu
- Taliga
- Fatu

KĀPITE 1 - TE TAGATÁ SIVI FAKAAUUAU O LĒSONI 1, 2, 3

Lēsoni 1

Gāue 1 - Fa'ifa'itaki te fakamālō ke tuha mo te fakamahino i te papagāue 'aenā.

	'E ke felāve'i mo Tu'i Matā'utu mo tana lagiaki i te līsē. Ko te 'uhú, i te temi o te hola 8.
	Ko te hiliho'atā. 'E ke 'alu o tokoni kiā Sinita mo te kau tamaliki akó ki te lalaga o te 'ū polakaí.
	Ko te afiafí. 'E ke tau atu ki te kogame'a 'e tutu'u ai tau kalasí. Kua ke tauhala atu. Kua faka'atali mai te matu'a ko Feletó mo tau kauakó. 'E feafea'i te fakamālō ?

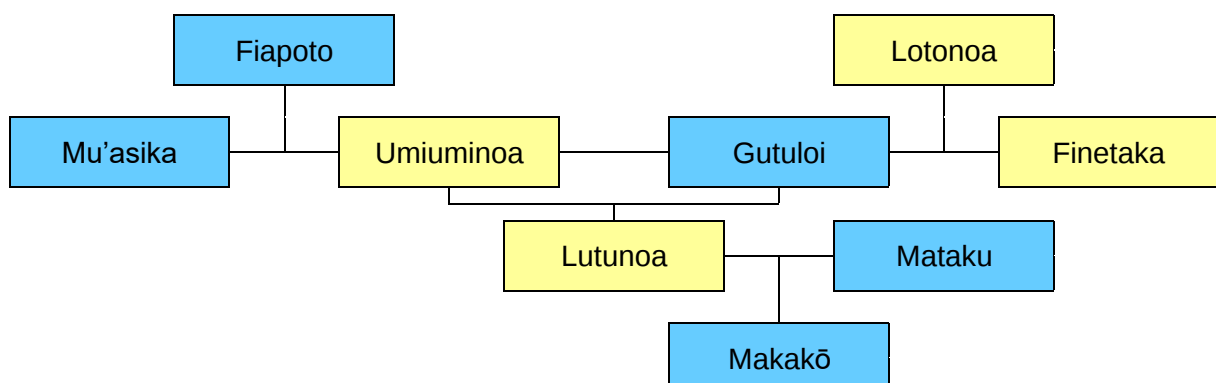
**Gāue 2 - Lau te 'ū 'atukupú pea ke fakalaini lanu kula te mu'ahigoa pau ko « te »
Kae ke 'ātakai te mu'ahigoa he'epau ko « he ».**

- a/ Tuli he kiu e tahi.
- ā/ Ne'e mole ha'u he ne'e mahaki.
- e/ Toka te pepeta kae hopo si'i veka.
- ē/ Ko te 'alu fakagahi.
- f/ Ne'e hē te vaká i te moaná.
- g/ Ko te 'aua faka'epu tai.
- h/ Mole ke tūkia age i he pakalafa ?
- i/ Mole he pā 'e 'uli ?

Lēsoni 2

Gāue 1 - Fatu ni 'atukupu 'aki 'ia kupusigalea o te nofo fakavaha'akāigá o mulimuli ki te pāki o te fāmili o Makakō.

Kui	
Fa'ē	
Finematu'a o	
Mahikitaga	
Fa'ētagata	
Tuaga'ane	
Tu'āfafine	
Tehina mata'itama	
Tuaga'ane mata'itama	
Matu'a a	

KĀPITE 1 - TE TAGATÁ SIVI FAKAAUAU O LĒSONI 1, 2, 3

Gāue 2 - Fakatauhōa te fakamahino ki tona higoa tapugāleá pea ke fakatāpiki mai ki ai tona kupusigalea 'e tuha. Muli'i te fa'ifa'itaki'agá.

Fakamahino	Higoa tapugālea	Kupusigalea
'E au hohoko ni fakakaukau	• Takihihoa laukoloa •	• 'E manatu ia ki tana fa'ē
'E 'aoga mai he takihigoa ke au tāpiki ai ki te kupulagiakí	• Fakakātoa hagatonu •	• 'E au lele gaholo
'E au hohoko mo fakahoahoa ni fakakaukau	• Takihihoa talafeitu'u •	Ki, 'osi pea ...
'E au tokoni ki te fakamahino o te kupulagiakí	• Takihihoa fakahagahaga •	• Pea mo
'E fakahagahaga ki ai he me'a	Hokotaki	• 'E ina kai te fo'i mago
'E au faka'iloga te koloa a/o he tahi	• Fakakātoa he'ehagatonu •	• 'Ave ma'a Sākopo.
'E au fakakātoa fakahagatonu he kupulagiakí	• Hoakupulagiakí •	• 'E nofo te tagatá i Halalo.
'E au tala he kogame'a	• Hokotaki fakahokohoko •	• Ko te kofu o Lōselio

Lēsoni 3

Gāue 1 - Tala te 'ātuga o te kupu takitahi pea ke fakaliliu ki te lea fakafalaní.

'E	ina	kai	te	mo'i	pane.

Ne'e	Fakafehu'i	te	Ta'ahiné	'anafi	e	te	salatamú.

Gāue 2 - Fatu ni 'atukupu ke faka'aoga ai te kupulagiakí mo te fetogihigoá. Hili ia pea ke tala mai te vāega 'e kau ki ai. Muli'i te fa'ifa'itaki'agá.

Kupulagiakí	Fetogihigoa	'Atukupu fa'ifa'itaki	Vāega 'Atukupulagiakí
Mahaki	2 tu'utalua	'E kolua māhahaki	2
'Inu	3 tu'ufakakauga		
Toka	2 tu'utalua		
Tagi	1 tu'ufakakauga		
Faitohi	3 tu'utalua		
'Alu	2 tu'ufakakauga		

**KĀPITE 2 - KO TE MA'ULI O TE 'AHOFULI MO TE KOGAME'A E MA'ULI AI TE FĀNAUAKÓ
LĒSONI 1 - KO MANU LALATA O 'UVEA**

Fakama'uma'u

Moa : moa tagata - malaga
moa fafine - fafine
matu'amo - fāgauna - 'uhi
'u'ua - pakakau - togi

Puaka : puakatau
'amosipa - sigāmanu
kauha'amolua - puaka
poka - fāgauna - 'uhi

Hōsi : hōsi - hiku
maea - gaholo - tope
tu'akia - lele hōsi - 'uhi

Kulī : kulī tagata - tagi
kulī fafine - 'uhi gugulu
fakahānifo - kō

Pipi : pipi - pipi fafine
vītulo - 'uhi - 'āpipi
tala (māsila, feku)

Pusi : minu - tagi - 'uhi
fāgauna

Mokā kuputaki he fetogihigoa

Faka'iloga temi	Kuputaki	Kupulagiaki	Talafaka-kātoa hagatonu	Fakakātoa hagatonu
Ne'e	ina	to'o	'ia	te pení
'E	nā	tuli	'ia	te kulī
Ne'e	ina	kai	'ia	te kumā
Hoki	natou	puke	'ia	te puaká

Mokā kuputaki he higoatapu pe ko he pupugahigoa, 'e ma'ua te talakuputaki ko « e » ke 'ai

Faka'iloga temi	Kupulagiaki	Talakupu-taki	Kuputaki	Talafaka-kātoa	Fakakātoa hagatonu
Ne'e	to'o	e	Nuanua	'ia	te pení
'E	tuli	e	Sila mo Tagi	'ia	te kulī
Ne'e	kai	e	te pusí	'ia	te kumā
Hoki	puke	e	Fano, Sila mo Tagi	'ia	te puaká

Tapugālea

- Kupugāue lagiaki : *prédicat verbal*
- Talakuputaki : *ergatif (marqueur de sujet « e »)*
- Kupugāue hoahigoa : *prédicat adjectival*
- Talafakakātoa : *absolutif (marqueur de complément)*

Tokaga

'E faka'iloga e «'ia » te kuputakí, he 'e mole he fakakātoa hagatonu o te kupulagiakí	'E feala i ni 'ihi lakaga ke puli te talafakakātoa ko « 'ia »
a/ 'E tagi 'ia te manulelé i tu'a	'E tagi Ø te manulelé i tu'a
ā/ 'E gao'i 'ia te pusí mo te kulī i te paitó	'E gao'i Ø te pusí mo te kulī i te paitó
e/ 'E manatu 'ia Paogo ki tana kuí	'E manatu Ø Paogo ki tana kuí
ē/ 'E ha'u 'ia te hōsí mai Hahake	'E ha'u Ø te hōsí mai Hahake

Tohi tonu o te leá

Aka'ikupu : *radical*
Hokokupu : *affixe*

Hokomaimu'a : *préfixe*
Hokomaimuli : *suffixe*

Hokotu'uloto : *infixe*
Tau'akihoko : *circonfixe*

KĀPITE 2 - KO TE MA'ULI O TE 'AHOFULI MO TE KOGAME'A E MA'ULI AI TE FĀNAUAKÓ LĒSONI 1 - KO MANU LALATA O 'UVEA

Ko te fakakehekehe'i o te 'ū tatagí

Gāue - Fakalogo pea ke fakamoga pe fakalaoa.

puakavao	fuluimoa	taepasi	taukavega	uua	fakamateloloa
kulileka	taane	huhue	ko	kiokio	kaka (te moa)

Mahino ki he lau

Gāue 1 - 'E palalau te fakamatalá kiā 'ai ? Ko te ā 'e ina fai ?

Gāue 2 - Fakakoluse te 'ū manu ne'e ke logo ki ai.

☐
☐
☐
☐
☐
☐

Gāue 3 - Ha'i te 'ū higoa i te fa'ahi hemá ki te 'ū gāue i te fa'ahi mata'ú, o mulimuli ki te fakamatalá.

Kauha'amolua	•	'e ina kapu te kulī mo tona 'uhi
Sione	•	'e 'inu
Kulī	•	'e ina kai pē te niú
Sione	•	'e ina kai te me'afuli
Pipi	•	'e ina tuli te 'ū moá
Sigāmanu	•	'e ina ha'i te gutu o te hōsī

Gāue 4 - Tali kiā fehu'i nei

- a/ Ko'ē 'e fafaga e Sione 'ana puaká ?
 ā/ Ko te ā 'e kai e te sigāmanú ?
 e/ Ko te ā 'e fai e te kulī ?
 ē/ Ko te ā te gāue fakamuli a Sione ?

Mahino ki he tohitohi

I te tahi moeaki hiliho'atā, ne'e 'olo ai 'ia Fano mo tona ki'i tehiná, ki 'Utuleve ki te gāue'agá. Ko te lakaga 'aia kei mū lelei 'osi ai te la'ā, pea kua hela foki tanā hōsi taukāvegá. Ne'e nā hifo mai kua teitei pō'uli pē. I tanā kaku mai ki Kanahē, ne'e nā sisio ai ki te ki'i 'uhi'ipuaka i te alá, pea 'e hagē ia he ki'i paló. Pea nā 'aumai. 'E nā 'ui pē, 'e fiafia anai ia, he 'e lahi 'ona kaugā gao'i i fale : ko te ki'i fāgauna pusí, te fāgauna kulī, pea mo te faga moá. 'E mole nā 'ave ki te 'āpuaká he'e 'ita'ita te puakataú.

KĀPITE 2 – KO TE MA'ULI O TE 'AHOFULI MO TE KOGAME'A E MA'ULI AI TE FĀNAUAKÓ LĒSONI 1 – KO MANU LALATA O 'UVEA

Gāue - Lau te kogatohi 'aenā pea ke tali ki te 'ū fehu'í.

- a/ Ko ai 'e palalau ki ai ?
- ā/ I te kamata ne'e 'olo ki fea ?
- e/ Ko te ā te hōsi taukāvega ?
- ē/ Ko te ā ne'e hoko ?
- f/ Pea ko te ā ne'e nā fai ?
- g/ Ko te ā te ki'i palo ?
- h/ He ko'ē 'e nā 'ui 'e fiafia anai te ki'i puaká ?
- i/ Ko te ā 'aē 'e mole nā 'ave ai ki te 'āpuaká ?

Fatuga tohitohi

Te 'ū manú : puaka, kulī, pusi, hōsi, moatagata, matu'amoā, 'uhi'imoa, pato, 'ika, manulele, tupa, figota

Te 'ū gāue : kai, 'inu, moe, lele, ha'ele, 'eva, tagi, hiva, mā'anū, gao'i, hola, toeha'u, laga'i, 'ave, fafaga, sio'i, fufulu, tuli, puke, pōki, tau, kumi, hogihogi, fakamanumanu, 'u'usi

Te 'ū kogame'a mo te 'ū lakaga : i te mala'é, i te lotofalé, i te 'ōlotó, i te gāue'agá, i te taí, i te mata'oné, i te 'uhú, i te ho'atā, i te afiafi, mokā 'ua, mokā vevela, i te la'ā, i te 'uá

Te' ū loto mo te 'ū aga : fiafia, lotomamahi, 'ita, matakū, ga'ega'e, 'uakai, agalelei, agakovi, fia gao'i, toka noa.

Gāue 1 : fa'ufa'u he hoko atu o te fakamatalá ; laini 3 - 5.

Kua tau leva Fano mo tona ki'i tehiná pea mo te ki'i paló, ki fale. Ko te ā ne'e hoko ? Ne'e fiafia te ki'i paló ? Ne'e matakū ? Ne'e fia lahi ? Ne'e hola ? Ne'e to'a pe ne'e fula ?

Tokaga ki te faka'iloga lakaga 'e ke faka'aoga.

Gāue 2 : Fai he ki'i fakamatala ki te 'ū manu lalata 'e ma'u i tou 'apí. Laini 3-5

Tapugālea

Ne'e	ina	kai	'ia	te kumā	NE'E	KAI	E	TE PUSÍ	'IA	TE KUMĀ
Ne'e	ina	kai	Ø	te kumā						

Gāue 1 - 'Ai te higoatapu pe ko te pupugahigoa 'e tuha mo te kuputaki o falāsisi nei ; manatu'i te talakuputakí.

- a/ 'E ina fafaga 'ia te 'ū puaká. (Sione) → _____
- ā/ Ne'e natou tuli 'ia te 'ū moá. (te 'ū kulī) → _____
- e/ 'E ina 'inu 'ia te pākete vaí. (te pipí) → _____
- ē/ Ne'e ina ha'i 'ia te gutu o te hōsí. (Sione) → _____
- f/ 'E ina kai te laufusi. (te kauha'amoluá) → _____
- g/ Ne'e nā ma'u te ki'i palo. (Fano mo tona tehiná) → _____
- h/ Ne'e ina valu 'ia te kulīleká. (te matu'amoá) → _____
- i/ 'E nā kai te 'ū lausī. (te 'ū sigāmanu'ipuaká) → _____

KĀPITE 2 - KO TE MA'ULI O TE 'AHOFULI MO TE KOGAME'A E MA'ULI AI TE FĀNAUAKÓ LĒSONI 1 - KO MANU LALATA O 'UVEA

Gāue 2 - 'E tatau.

- a/ 'E nā fakamanumanu 'ia te me'akaí. (te 'ū pusí) → _____
- ā/ Ne'e nā hunuhunu 'ia te puaká. (Sione mo Fano) → _____
- e/ 'E ina fakagākau 'ia te 'iká. (Nuanua) → _____
- ē/ Ne'e ina maumau'i 'ia te 'āpuaká. (te puakataú) → _____

Gāue 3 - 'E ke tohi mai pe 'e « fakakātoa hagatonu » pe 'e « kailoa ».

- a/ 'E ina fafaga 'ia te 'ū puaká. (Sione) → _____
- ā/ Ne'e natou tuli 'ia te 'ū moá. (te 'ū kulī) → _____
- e/ 'E faiheluhelu te 'ū pusí. → _____
- ē/ 'E 'inu e te pipí 'ia te pākete vaí. → _____

Kupusigalea

Nofo'aga : ko te kogame'a 'e nofo pe 'e ma'uli ai he tahi

Te heka'aga : ko te kogame'a 'e heka ai he tahi

Gāue 1 - Mulimuli ki te fa'ifa'itaki'aga 'aenī pea ke fakamahino mai te 'ū kupusiga 'aenā.

- a/ Kai'aga (te pipí). → _____
- ā/ 'Inu'aga (te hōsí) → _____
- e/ Moe'aga (moá) → _____
- ē/ Tupu'aga → _____

Gāue 2 - Mulimuli ki te fa'ifa'itaki'aga 'aenī pea ke fakamahino mai te 'ū kupusiga 'aenā.

Faka'inu : fai ('avage he me'a) ke 'inu

Fakamoe : fai (kumi he pule'aki) ke moe

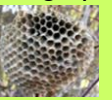
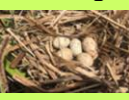
- a/ Fakagutu → _____
- ā/ Fakamāteloloa → _____
- e/ Fakamanumanu → _____
- ē/ Ko te ā te ki'i kupu 'e ke ma'u i te 'ū kupu fuli 'aenī ? → _____

Gāue 3 - Ha'i te kupusigalea ki tona fakamahino

Te tae •	• ko te tope kula o te moá.
Taepāsī •	• 'e tau ki ai te 'ū kāvega (kato magisi, niu, fafie ...).
Kenukenu •	• ko te 'ihu o te puaká, 'e ina hue'aki te kelé.
Moata'ane •	• ko te 'ū paninia māsila o te 'ū manulelé (moa).
Kalokalo •	• ko te me'amāsila i te muliva'e o te moa tagatá.
Taukāvega •	• ko te va'e o te puaká, 'aē 'e pipiki ai te 'ū paniniá.
Pelefegu •	• ko te moa lahi.
Pesipesi •	• kua lalahi 'osi te 'ū taé.

**KĀPITE 2 - KO TE MA'ULI O TE 'AHOFULI MO TE KOGAME'A E MA'ULI AI TE FĀNAUAKÓ
LĒSONI 2 - KO NI FA'AHIGA MANULELE MO MANU LILIKI**

Fakama'uma'u

Te 'ū manulelé			Te 'ū manu lilikí			
Lupe 	Takafa 	Tavake 	Lago 	'Elelū 	'Elekihi 	Manukainiu
Peka* 	Tala 	Gogo 	Namu 	Moko 	Ligoligo 	Kavelevele
Misi 	Lulu 	Pekapeka 	Lō 	Pepe 	Pūpū 	Mogamoga
Hega 	Kulukulu 	Gutulei 	Pī 	He'e 	Kaiolaola 	Kumā
Pato 	Kalae 	Kūkā 	Pili 	Fua 	Tauga pī 	Moe'aga

* I te faka'uveá mo te fakafutuná 'e lau te peká ki te 'ū manulelé.

Tapugālea

Fakamanatu	Te 'ū fetogihigoa ↓ Kuputaki	Te 'ū fetogihigoa ↓ Fakakātoa	Fakakātoa hagatonu : 'e pipiki te fakakātoá ki te kuputakí. 'E fai te fehu'i ko : a/ 'ia te ā ? ➔ 'E ina kumi 'ia te ā ? 'E ina kumi 'ia te pení 'E ina kumi Ø te pení ā/ 'ia 'ai ? ➔ 'E ina kumi 'ia 'ai ? 'E ina kumi 'ia Paleto 'E ina kumi Ø Paleto
Tu'utefua	Au	Au	Fakakātoa he'ehagatonu : 'e mole pipiki te fakakātoa ki te kuputakí. 'E nā vaha 'uhi ko te «ki » pe ko « kiā » 'E fai te fehu'i ko : a/ Ki te ā ? ➔ 'E palalau ki te ā 'E palalau ki te gāué a/ Kiā 'ai ? ➔ 'E palalau kiā 'ai ? 'E palalau kiā Paleto / 'E palalau ki te faiakó 'E palalau kiā nātou / 'E palalau ki te gāué
	Ke	Koe	
	Ina / Ø	Ia	
Tu'utalua	Tā	Tāua	
	Mā	Māua	
	Kolua	Koulua	
	Nā	Nāua	
Tu'ufakakauga	Tou	Tātou	
	Matou	Mātou	
	Kotou	Koutou	
	Natou	Nātou	
Ko faka'iloga lakaga ke 'ilo'i : - Temi kua hili : ne'e / kua / ne'e hoki - Temi nei : 'e / 'e lolotoga ... nei - Temi kā ha'u : hoki / hoki ... anai / kā hani			

Ko te fakakehekehe'i o te 'ū tatagí

Gāue 1 - Fakalogo pea ke fakamoga pe fakaloa.

maali	moeaga	kuka (manulele)	kalae
foauga	tauga pi	masila	kaiakuma
toloa	fakato	fatai	fataiaga

Mahino ki he lau

Gāue 1 - Ko ai au ? Kā ke ma'u te talí, pea ke tohi : « ko au te ... ».

te pekapeka - te lago - te namu - te tala - te lupe - te gogo - te kulukulu - te kavelelevelle

a/ _____	f/ _____
ā/ _____	g/ _____
e/ _____	h/ _____
ē/ _____	i/ _____

Mahino ki he tohitohi

Lagi : 'E ke 'ilo'i lā te fāgana o Kiu mo 'Ugá ?

Mālama : 'Ohō, mole au 'ilo'i au. Ko te ā te kiu ?

Lagi : Te kiu, ko te manulele. 'E ma'u pē lā i 'Uvea nei ! 'E tau ha'u pē lā ki te mala'e faigao'í. Ko te gaholo foki !

Mālama : He'eki au sio ai au. 'E au ilo'i pē au te 'ū ki'i manu lilikí.

Lagi : Hagē lā ko te ā ?

Mālama : Hagē foki lā, ko te lō 'atá, te lō 'usi'usí, te lō 'ulí pea mo te lō kulá.

Lagi : Ka 'e ke ilo'i te higoa o te fo'i manu loa 'aē lā 'e nofo i te lalo kelé ?

Mālama : 'Ei ko te fo'i unukele ! 'E hagē 'osi pē he fo'i unufé, ka mole hona va'e.

Lagi : Faikehe 'osi te 'ū ki'i manu 'aia. 'E au lelei'ia age pē au te 'ū manulelé.

Kua ke sio i he motuku ?

Mālama : 'Ohō !

Lagi : Kae ā te veka mo te toloa ?

Mālama : Noa ia, mole au 'ilo'i au. Ka 'e ke ilo'i lā koe pe ko te ā te fo'i lagomeli ?

Gāue 1 - Lau te kogatohi 'aenā pea ke tali ki te 'ū fehu'í.

a/ Ko ai 'aē 'e faipalalau ?

ā/ Ko te ā te kiu ?

e/ Ko te ā te 'ū manu 'e ilo'i e Mālama ?

ē/ Ko te ā te manu 'aē 'e palalau ki ai Mālama i te faka'osí ?

Gāue 2 - Lau te fakamahino o te manu taki tahi. Pea ke fakahigoa te 'ū pākí.

Te lagomeli : 'e kāiga mo te lagó. 'E taka o homi te malie o te 'ū fisi'iakaú. 'E matohi 'uli pea legalega

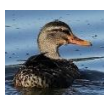
Te kiu : ko te ki'i manulele. 'E gaholo. 'E tau ha'u o taka i te 'ū mala'é. 'E fulutui, nefunefu pea 'uli.

Te unukele : ko te ki'i fo'i manu loaloa pea kauveliveli. 'E loa pē o hagē he tuhi pe 'e loa age. 'E teitei kula. 'E ulu i te kelé o ma'uli ai.

Te veka : ko te ki'i manulele veliveli 'e tau hā i te alá. 'E mole lele fualoa i 'oluga, 'e lele lalo pē. 'E tau mā'anu i te pelá. 'E fulutui nefunefu, hina pea 'uli.

Te motuku : ko te manulele 'e loa tona kiá. 'E tau taka i te lauhakaú o fāgota ai mokā mamaha te taí. 'E i ai te motuku hina mo te motuku 'uli

Te toloa : ko te fa'ahiga pato, 'e folau. 'E fia nofo i te vaí. Kā ha'u ki 'Uvea nei, pea 'alu o fakatō i 'Alofivai, Kikila, Lalolalo, pe ko Lanutavake.

**KĀPITE 2 - KO TE MA'ULI O TE 'AHOFULI MO TE KOGAME'A E MA'ULI AI TE FĀNAUAKÓ
LĒSONI 2 - KO NI FA'AHIGA MANULELE MO MANU LILIKI**

Fatuga tohitohi

Gāue 1 - Fai ni ki'i 'atukupu, o fakamahino te 'ū manu 'aenī (tona lanu, tona agaaga).

Kalae

kai, va'e loloa, 'uli, hina,
gutu, melomelo 'u'ui, kula
tā'ipukaka, tā'ihopa, talo,
kape, hehegi, togi, magisi

Kūkā

loa, māsila, fulutui, logo,
tagi fakamāteloloa,
nefunefu, gaholo, gutu,
pō'uli, folau, mata, hiku,
logoa'a, faka'ilo

Foa'uga

'uli, kai figota, tai, 'uga,
paka, lauhakau, loa,
matatai, nefunefu, gutu,
fulutui, hina

Gāue 2 - 'E tatau.

Pī

ma'uli, va'e 'ono,
legalega, tauga pī, kai,
mata, 'u'usi matohitohi,
pakakau fā, legalega,
'usi'usi, nofo'aga

Pūpū

tu'uma'u i te 'aelé,
pakakau fā, loa, tatagi
mata fualalahi, vakalele,
gaholo logoa'a, gigila,
hiku, mata lanulanu

Kavelelele

fatu, va'e valu, fale,
nofo'aga fakamataku,
nefunefu, hu'avaisī, fatu,
fa'u, kaupā

Tapugālea

Temi kua hili	Ne'e	Ne'e kai e te kalaé 'ia te fu'u taló
	Kua / ne'e kua : kua fakalaka, kua 'osi ia	Kua kai e te kalaé 'ia te fu'u taló
	Ne'e hoki : kua 'osi ka kei ovi mai	Ne'e hoki kai pē te kalaé
Temi nei	'E : temi nei	'E gelu te gogó
	'E lolotoga ... nei : 'e hoko nei, 'e fai nei	'E lolotoga gelu nei te gogó
Temi kā ha'u	Hoki : temi kā ha'u	Hoki fa'u e te lupé tona moe'agá
	Hoki ... anai : temi kā ha'u	Hoki fa'u anai e te lupé tona moe'agá
	Kā hani : kua ovi mai, kua vave pē	Kā hani fa'u e te lupé tona moe'agá

**KĀPITE 2 - KO TE MA'ULI O TE 'AHOFULI MO TE KOGAME'A E MA'ULI AI TE FĀNAUAKÓ
LĒSONI 2 - KO NI FA'AHIGA MANULELE MO MANU LILIKI**

Gāue 1 - Tohi mai te lakaga o te 'ū 'atukupu 'aenī.

- a/ Ne'e lele te gogó ki motu. → _____
- ā/ Kua mākona te fo'i lagomelí. → _____
- e/ Kā hani tagi pē te kulukulú. → _____
- ē/ 'E lolotoga nofo nei te lupé i te vaó. → _____

Gāue 2 - Tohi mai pe ko te « e » fea 'e faka'aoga i te falāsisi taki tahi.

Fakamanatu : 'e : temi nei / e : talakuputaki / e : lau numelo

- a/ 'E nofo te gutuleí i motu. → _____
- ā/ Ko fo'i pī e fitu i te tauga pī. → _____
- e/ Ne'e kai e te mokó te fo'i lō. → _____
- ē/ Ko tavake e nima i Lalolalo. → _____

Gāue 3 - Lau te 'ū 'atukupú, pea ke tohi mai pe ko te fakakātoa : « hagatonu » pe 'e « he'ehagatonu ».

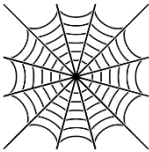
Fakamanatu	
Fakakātoa hagatonu	Fakakātoa he'ehagatonu
'e sio'i e Lagi te mokó	'e sio Lagi ki te mokó ('uhi ko « ki »)
'e ina sio'i te mokó	'e sio Lagi kiā Mālama ('uhi ko « kiā »)

- a/ 'E sio te lulú ki te kumā. → _____
- ā/ 'E fa'u e te gutuleí tona moe'aga. → _____
- e/ 'E ke logo ki te kūkā. → _____
- ē/ Kua fai e te lagomeli te melí. → _____

Kupusigalea

Gāue 1 - Fakahigoa te 'ū pākí, pea ke tohi he ki'i falāsisi fakamahino nounou pē.

kai'ākumā - moe'aga kavelevele - ligoligo - taugapī - moe'aga moa - kai'āmisi

_____ _____ _____		_____ _____ _____	
_____ _____ _____		_____ _____ _____	
_____ _____ _____		_____ _____ _____	

KĀPITE 2 - KO TE MA'ULI O TE 'AHOFULI MO TE KOGAME'A E MA'ULI AI TE FĀNAUAKÓ
LĒSONI 3 - KO FA'AHIGA 'IKA MO FIGOTA O TE TAÍ

Fakama'uma'u

Te 'u manu o te tai					
Kavakava 	Lupo 	Valu 	To'o 	Sifa 	Kaloa'a
'Aua 	Palagi 	'Atu 	Ga'ega'e 	'Ahule 	'Alili
Matu 	Fai 	'Atule 	Fole 	Pulepule 	Mulituki
Ika hina 	Pone 	Toke 	Mumuta 	Loli 	Funafuna
Feke 	Tutu'u 	Tu'apuhi 	Vana 	Tukumisi 	Tolitolu

Tapugālea - Te 'ū fa'ahiga fakakātoa kehekehe 'e ma'u

- Fakakātoa : *complément*
- Fakakātoa talaagaaga : *complément circonstanciel de manière*
- Fakakātoa talatupu'aga : *complément circonstanciel de cause*
- Fakakātoa talafeitu'u : *complément circonstanciel de lieu*
- Fakakātoa hagatonu : *complément d'objet direct (COD)*
- Fakakātoa he'ehagatonu : *complément d'objet indirect (COI)*
- Faka'iloga lakaga : *marqueur de temps, aspect et mode*
- Takihihoa fakahagahaga : mai, atu, age, ake, ifo

Ko te fakakehekehe'i o te 'ū tatagi

Gāue - Fakalogo pea ke fakamoga pe fakalao.

valuniu	pueki	moana	saosao	ipo	kelikao
pananua	uu	kalea	tafolā	paagagalu	uo

Mahino ki he lau

Gāue 1 - Fakalogo te faipalalau pea ke fakanumelo te 'ū kupú o mulimuli ki te lahi a te 'iká.

Matamata'aaua

'Aua

'Aua mui

Kanahe

KĀPITE 2 - KO TE MA'ULI O TE 'AHOFULI MO TE KOGAME'A E MA'ULI AI TE FĀNAUAKÓ LĒSONI 3 - KO FA'AHIGA 'IKA MO FIGOTA O TE TAÍ

Gāue 2 - Fakalogo te faipalalau pea ke fakanūmelo te 'ū kupú o mulimuli ki te lahi a te 'iká.

Pānanua

Saosao

Motomoto

'Ono

Mahino ki he tohitohi

Gāue 1 - Lau te kogatohi 'aenā pea ke tali ki te 'ū fehu'í.

Te faga : te fa'ahiga gelu fakafenua

I te temi aē i 'Uvea, ne'e tau fakahoko ai te gelu ne'e higoa ko te faga.

Ne'e ko te gelu ne'e fai fakatahi he 'e tonu ke haha'i, pea 'e fai pē i 'alo nei, i te lakaga kua kamata tafe ai te taí. 'E pupunu e te haha'í te 'ū 'iká.

'E ke kumi nei pe ne'e natou pupunu feafea'i ?

'E natou fai te 'ā launiu. 'E natou 'ave te launiú ki te taí, pea natou ta'ota'o 'aki te 'ū fo'i maka, pea natou fai leva te 'ū ki'i ava ke ulu ai te 'iká.

'E 'alu pē te ki'i avá o lauveliveli, 'e hagē he ki'i matapā ; ko tona higoa totonú ko te ta'omaga.

'E tu'u leva he tagata mo te kenu, i te ta'omagá o fakatalitali te ki'i 'iká.

'E i ai te kūtuga 'e natou he'e te 'ū 'iká ke 'olo ki te 'ū ta'omagá.

'E fakakata, pea fiafia te haha'í mokā fai he faga.

I te afiafi 'e natou tunu te 'ū 'ika 'aē ne'e natou ma'ú, pea natou kakai fakatahi i te mata'oné, kā toe, pea vahe. Ko te launiú 'e tuku pē leva ia i te taí.

I te temi nei, kua fetogi leva e te kupegá 'ia te fagá.

- a/ 'E fakahoko te fagá i te fa'ahi fea ?
- ā/ He ko'ē 'e fai te 'ā launiu ?
- e/ Pea 'e ma'u feafea'i te 'ū 'iká ?
- ē/ Ko te ā te higoa o te ki'i matapā 'e 'alu ai te 'iká ?
- f/ Ko te ā te higoa o te me'agāue 'e puke 'aki te 'iká ?
- g/ Tohi mai ni me'a e lua 'e fai fakatahi e te haha'í.
- h/ He ko'ē mole kei tata'o he faga i te temi nei ?
- i/ 'E ke lelei'ia te fagá ? He 'e ā ?

KĀPITE 2 - KO TE MA'ULI O TE 'AHOFULI MO TE KOGAME'A E MA'ULI AI TE FĀNAUAKÓ LĒSONI 3 - KO FA'AHIGA 'IKA MO FIGOTA O TE TAÍ

Gāue 2 - Lau te kogatohi 'aenā pea ke tali ki te 'ū fehu'í.

Ne'e 'olo 'ananai 'uhu 'ia Paogo mo Lea ki tai o fāgota.

Kei mokomoko pea kei mamaha te taí. 'E nā taki tahi te kato tāuga, taki tahi te ki'i hele, mo te mata, te kenu pea mo te ki'i sili matu.

Ko tanā hifo atu pē 'aia mole fualoa pea ma'u e Paogo te 'ū to'o, kae ma'u e Lea te 'ū kaloa'a.

Pea nā hifohifo atu ki te ki'i mo'i fa'ahi loloto o 'a'au ai te kupegá, pea nā 'olo age ki te tahi fa'ahi o hikifeo ai.

Ne'e nā ma'u ai te 'ū pone mo te 'ū ki'i tanutanu.

Pea fokifā pē 'ia Lea kua pāui mai kiā Paogo, ke ina lī age te kenú. Pea tali atu e Paogo :

- Paogo : « 'Atali mai kau 'alu atu ! »
- Lea : « Pea fakavilivili mai ! Ko tolitoli e lua ! 'E au matakū i tonā puke ! »
- Paogo : « pea huki'i 'aki te matá ! »
- Lea : « 'E mole au fia huki'i he 'e ga'asi ai ! »

Ko te ha'u pē 'aia a Paogo o kenu'i te 'ū tolitoli.

Ne'e nā tae te kupegá, kua piki ai te 'auá mo te matú.

Pea hake ai leva nāua. Ne'e nā vahe tanā fagotá.

Kua ma'u te me'ama'uli.

kale'a

Kato tāuga

Kenu

Mata

a/ Ne'e 'olo ki fea 'ia Paogo mo Lea ? O fai te ā ?

ā/ Ko ā me'agāue ne'e nā 'ave ?

e/ Ko te ā te 'ū figota ne'e nā ma'u ?

ē/ Ko te ā ne'e nā 'a'au ?

f/ Ko ā 'ika ne'e nā ma'u i tanā hikifeó ?

g/ He ko'ē ne'e pāui mai 'ia Paogo kiā Lea ?

Fatuga tohitohi

Gāue - Fakamatala he gelu pe ko he fagota ne'e ke kau ai, ne'e ke sio ai, i te mo'oní, i te televisió.

Tokoni	
• Ne'e ke 'alu mo ai ?	• Ko te ā te me'agāue ne'e ke faka'aoga ?
• Ne'e ke/kotou 'olo ki fea ?	• Ko te ā ne'e ke ma'u ai ?
• He me'a ne'e ke fai (ni gāue e 3).	• Ne'e faka'osi feafea'i te 'aho 'aia ?

Tapugālea

Te fakakātoa : ko tana gāue, ko te tala mo fakamahino te fa'ahiga hoko o he me'a. 'E ina fakahā :

- pe ne'e feafea'i → ko te fakakātoa talaagaaga
- pe ne'e hoko i te lakaga fea → ko te fakakātoa talalakaga
- pe ne'e hoko i fea, mai fea, ki fea → ko te fakakātoa talafeitu'u / kogame'a
- pe'e tupu mo te ā, 'uhi ko te ā → ko te fakakātoa talatupu'aga

KĀPITE 2 - KO TE MA'ULI O TE 'AHOFULI MO TE KOGAME'A E MA'ULI AI TE FĀNAUAKÓ LĒSONI 3 - KO FA'AHIGA 'IKA MO FIGOTA O TE TAÍ

Gāue 1 - Lau te 'ū 'atukupú pea ke fili te fakakātoa 'e 'avatu.

- a/ 'E fāgota te 'ū fafiné i te gutugutú. → _____
- ā/ Ne'e tata'o e te tagatá te fagá i te 'uhú. → _____
- e/ 'E natou ha'ele faka'ete'ete. → _____
- ē/ 'E hola te 'uluá ki te moaná. → _____
- f/ 'E natou he'e fakapotopoto. → _____
- g/ 'E vahe e te hahā'í te gelú i te afiafí. → _____

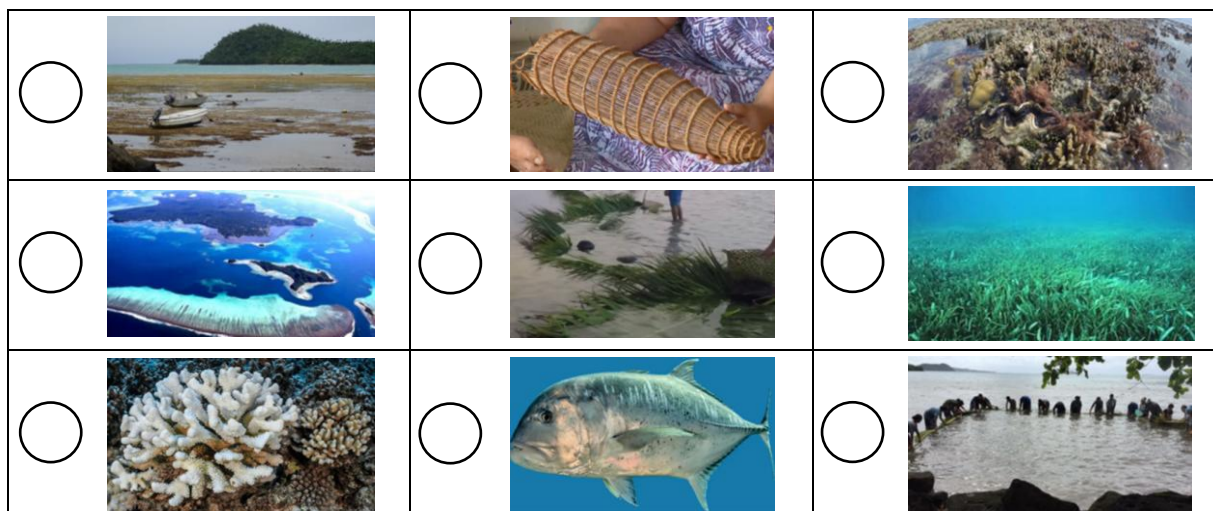
Gāue 2 - Lau te 'ū 'atukupú pea ke fili te fakakātoa 'e 'avatu.

- a/ Kua nā hake fiafia. → _____
- ā/ Ne'e hiki feo te 'ū fafiné i te ki'i loto. → _____
- e/ E nonofo te kau toé he kua loloto te taí. → _____
- ē/ Pea 'e natou nonofo fakalologo pē. → _____
- f/ Ne'e tata'o te fagá he kua tai lelei. → _____
- g/ 'E natou vahe fakalelei te 'ū figotá. → _____

Kupusigalea

Gāue - 'Ai te mata'itohi o te kupu ki te pāki 'e 'alu tahi mo ia. Lau fakalelei tona fakamahinó.

- a/ Te ta'omaga : ko te ki'i ava o te fagá (hagē he ki'i matapā) 'e he'e ki ai te 'iká. Pea puke ai 'aki he kenu
- ā/ Te kenu : ko te me'agāue, 'e puke'aki te 'ū 'iká. 'E fai'aki te tu'āniú.
- e/ Lauhakau : ko te kaupā feo i te taí, o hagē ko te kaupā feo 'aē 'e ina 'ātakai mo puipui 'ia 'Uveá
- ē/ Launamo : ko te kogatai fuli i te loto lauhakau
- f/ 'A'au : 'e pupunu ('aki te launiú, 'aki he kupega)
- g/ Te feó : ko te 'ū maka ma'uli i te taí : 'e lanulanu, 'e talatala, 'e malū, 'e fefeka
- h/ Te 'ulua : ko te fo'i lupu lahi
- i/ Te laulimu : ko te kogame'a i te taí 'e lahi ai te limú
- t/ Te gutugutú : ko te gata'aga o te tai mokā mamaha.

KĀPITE 2 - KO TE MA'ULI O TE 'AHOFULI MO TE KOGAME'A E MA'ULI AI TE FĀNAUAKÓ SIVI FAKAAUUAU O LĒSONI 1, 2, 3

Lēsoni 1

Gāue 1 - Fakahigoa te 'ū manu 'aenī.

fāgauna pusi - kauha'amolua - 'uhi'imoa - moa tagata - hōsi
vītulo - matu'amoā - sigāmanu'ikulī

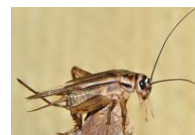
Gāue 2 - 'Ai te higoatapu pe ko te pupugahigoa 'e tuha mo te kuputaki o falāsisi nei ; manatu'i te talakuputakí.

- a/ 'E ina ha'i 'ia te hōsi. (Nuanua) → _____
- ā/ Kua natou fafaga 'ia te 'ū puaká. (te kau toé) → _____
- e/ 'E natou 'inu 'ia te pāquete vaí. (te faga pipí) → _____
- ē/ Ne'e ina kai 'ia te niú. (te sigāmanú) → _____
- f/ Kua natou ha'i 'ia te hōsí. (Pago, Lagi mo Sione) → _____
- g/ Ne'e nā puke te ki'i paló. (Fano mo Lagi) → _____
- h/ 'E ina sio'i 'ia te matu'amoá. (te pusí) → _____
- i/ 'E nā tu'usi te 'ū lausī. (te 'ū tamá) → _____

Lēsoni 2

Gāue 1 - Fakahigoa te 'ū manu 'aenī.

tavake - manukainiu - kalae - kulukulu - ligoligo - 'elekihi - hega - kaiolaola

KĀPITE 2 - KO TE MA'ULI O TE 'AHOFULI MO TE KOGAME'A E MA'ULI AI TE FĀNAUAKÓ SIVI FAKAAUUAU O LĒSONI 1, 2, 3

Gāue 2 - Tohi mai te lakaga o 'atukupu nei.

- a/ Ne'e hola te hegá ki te vaó. → _____
- ā/ Kua 'alu te veká. → _____
- e/ Kā hani ha'u pē te tavaké. → _____
- ē/ 'E lolotoga moe nei te peká. → _____
- f/ Ne'e hoki hola pē te kumā. → _____

Gāue 3 - Tohi mai pe ko te « e » fea 'e faka'aoga i te 'atukupu taki tahi.

Fakamanatu : 'e : temi nei / e : talakuputaki / e : lau numelo

- a/ Ko moko e tolu i te falelaú. → _____
- ā/ Ne'e ma'u e te gutuleí tana 'ika. → _____
- e/ Ne'e kai e te pilí te fo'i kai'āmisi. → _____
- ē/ Ko lupe e lua i te fu'u meí. → _____
- f/ 'E tu'u te hega i te fu'u nonú. → _____

Lēsoni 3

Gāue 1 - Fakahigoa te 'ū manu 'aenī.

lupo - vana - tolitoli - ga'ega'e - mulituki - tutu'u - valu - kanahe

Gāue 2 - Lau te 'ū 'atukupú pea ke fili te fakakātoa 'e 'avatu.

- a/ 'E fāgota te 'ū fafiné i te gutugutú → Ko te fakakātoa _____
- ā/ Ne'e tata'o e te kau tagatá te fagá i te 'uhú. → Ko te fakakātoa _____
- e/ 'E natou ha'ele faka'ete'ete. → _____
- ē/ 'E hola te 'uluá ki te moaná. → _____
- f/ 'E natou he'e fakapotopoto. → _____
- g/ 'E vahe e te haha'í te gelú i te afaí. → _____

KĀPITE 3 – TALATUKU

LĒSONI 1 – KO TE 'Ū FĀGANĀ

Fakama'uma'u !

'Atukupu higoa

Ko te 'atukupuhigoá 'e hala mo kupulagiaki.

'E feala ke kamata 'aki te « ko » pe ko he takihigoa laukoloa « a » pē « o ».

- Ko te fāgana.
- A 'ai te tohi 'aenī ? A 'aku / O 'ai te hiva 'aenā ? O 'ona te hiva 'aenā.

'Atukupuhigoa fakahāhā

Phrase nominale identificatoire

'E feala ke fēnei tona fa'ufa'ū.

Ko + higoa tapu : ko Sifina.

Ko + mu'ahigoa pau / he'epau (te / he) + higoa māhāni : ko te tauhi'ofa.

Ko + fetogihigoa laukoloa (toku / tana ...) + higoa māhāni : ko tona salusalu.

Ko + fetogihigoa tāfito : ko nātou.

'Atukupuhigoa hīno'i

Phrase nominale démonstrative

'E fa'ufa'u 'aki 'ia : « Ko + hoahigoa talafeitu'u » : ko'enī (ia) te fakataugā. / Ko'enā (ia) Paulo. / Ko'e ia ia.

Ko + henī → ko'enī ('e ovi 'iā kita).

Ko + henā → ko'enā ('e ovi 'iā ia 'e kita faipalalau mo ia).

Ko + hē → ko'e (i he faha'i pē).

- ☞ Kā ko he higoa tapu, fetogihigoa pē pupugahigoa 'aē 'e hoa mai aī, pea 'e mole ma'ua te ki'i kupu ko « ia », gata tahi pē ki te fetogihigoa ko « ia » 'e ma'ua ai leva ke to'ona 'ia « ia ».

'Atukupuhigoa laukoloa

Phrase nominale possessive

'E kamata 'aki 'ia he takihigoa laukoloa: « a » pē « o » + he fetogihigoa tāfito tu'ufa'italiha : A 'ai te pusi ? A nātou.

Fetogihigoa tāfito tu'ufa'italiha

Pronom personnel indépendant

'Atukupuhigoa fakatātau

Phrase nominale possessive

'E fa'ufa'u fēnei: « Ko ... ko ... » : ko Sipalo ko te tama to'a.

Vāega kupulagiaki 1 'E mole fetogi tona fa'ufa'ū i he temi	Vāega kupulagiaki 2 'E fakaliuga tona silape 'aē 'e hoa atu ki te silape faka'osí mokā tu'utalua pē tu'ufakakauga	Vāega kupulagiaki 3 Tau'akihoko/ Fehoko'aki	Kupulagiaki agaagakehe 'E fetogi katoa te fa'ufa'u o te kupú
Faipalalau	Nofo → nonofo	Fe...hi- Tagi : Fetāgihi	'Alu → 'Olo
Lautohi	Moe → momoe	Fe...'i – Lele : Felele'i	Ha'u → 'Omai
Gāue	Mahaki → māhahaki	Fe...ki- Hola : Feholaki	
Huo	Velahia → Vēlahihia	Fe...fi – Gū : Fegūfi	
Hokomaimu'a	Hokomaimuli	Hokotu'uloto	
Faka... : Faka'apa'apa	...'aga : nofo'aga	...'i... : Tafito'iniu	
Aga... : Agamalū	...'i : Logo'i	Gutu'iali	
Fia... Fiafaine / Fia'aliki	...a : namu → namua 'ika → 'ikaa → 'ikā	Aga'imanu	

KĀPITE 3 – TALATUKU

LĒSONI 1 – KO TE 'Ū FĀGANÁ

Ko te fakakehekehe'i o te 'ū tatagí

Gāue - Fakalogo lelei pea ke tohi ke tonu.

Mahino ki he lau

Gāue – Fakalogo lelei ke mahino pea ke tali ki te 'ū fehu'í.

a/ Ko te ā te 'ātuga o te kogatohi 'aenī ?

ā/ Ko ai 'e talanoa'i i henī ?

e/ Ko ai te foha o Tu'i'uvea ? Fai mai he pāki o te tohihako o Tu'i'uveá.

ē/ Ko te ā te manu ne'e 'aumai e Tu'i'uvea ? Ne'e lanu feafea'i ?

f/ Ko ai te 'uluaki higoa o Vaitupú ?

Mahino ki he tohitohi

Ko te talanoa ki te foha o maui

Ko Maui ne'e i ai tona foha ko Maka. Pea ko Maui ne'e ko te tagata i 'Utufua nei. Ko tona nofo'aga ko te 'api ko Fanātakotō. Pea ne'e nofo ai tona foha 'aia ko Maká. Nofonofo ia Maka, kae ko tona vai mā'anu ko te vaitufu, 'e higoa ko Vaikalapu. Hoko lā 'aia ki te tahi afiafi pea hifohifo leva ia Maka mai Fanātakotō ki tona vaitufú. Pea sio ia ki te 'alu ake a te māhiná, 'e i ai te tagata 'e ha'u ia i te fuga taí. 'E sio ia ki te ha'u a te tagatá 'e fakavilivili. Ne'e toe fakavilivili atu aipē mo ia ki te vaí. O nā pātō fakatahi lā ki te vaitufú. 'E ha'u te tagata ia 'aia, 'e ina 'ilo'i te higoa o te tama 'aē, ko Maka.

« Mālō Maka, si'ou mālōlō mo tau kātaki pē i te fenua nei.

- 'Ēī, mālō tau folau mo si'au ia fāiga mai, ko tatā hoki felāve'i ē.

Pea 'ui age leva e te tagata 'aē ne'e ha'ú :

- He ko'ē ko koe 'aē 'e ha'u ki toku vaí ?

Pea tali atu ia e Maka :

- Ko toku vai. 'E ke 'ui mai ko tou vai he ne'e ko tou vai mai fea ? 'E ke ha'u mai fea ? Ko toku vai !

Fai tanā fihí, fihi, fihi 'aia pea nā kē foki. Mafuli atu ia Maka o ma'u atu te lau'ulu o te tagatá o takai, takai o sī ki 'oluga. Tō ifo te tagatá o tō kehe ia i te maka 'aē nā fihi aí. Pea ala mai te tagatá ia kiā Maka, ma'u tona lau'ulú, takai o sī ki 'oluga. Tō ifo Maka 'aia o tō tu'u ki te maká. Pea ala mai leva te tagatá he ne'e ha'u o 'alofa :

- Mālō Maka tau kātaki. Kua hoki au 'ilo'i ko tou vai.

Pea ke ha'u lā o nofo, he ko te gata 'aē o tatā felāve'i. Kae, 'e au kole atu kiā koe ke ke 'eva'eva ifo ki toku fenua ko Puloú, ke tā toe felāve'i ai.

- 'Io. 'Ēī, tā fai ki ai. 'Alu lā koe. »

Ko te faifakamatala a LIUFAU Alikisio kiā, Claire MOYSE-FAURIE, 2000

Gāue – Lau te kogatohí ke mahino, pea ke tali ki te 'ū fehu'í.

a/ Ko te ā te 'ātuga o te kogatohí ? Ko ai tona māu ?

ā/ Ko ai 'e talanoa'i ai ? Ko ai nātou ?

e/ Ne'e hoko i fea te felōgoi nei ? I te lakaga fea ?

ē/ Ko he felōgoi lelei pē kovi ? Ko te ā tona tupu'aga ?

f/ Ko te ā te pule'āki vetevete o te feleugá ? Ko ai ne'e mālō ?

KĀPITE 3 - TALATUKU

LĒSONI 1 - KO TE 'Ū FĀGANĀ

Fatuga tohitohi

Gāue - Fatu he ki'i fakamatala o mulimuli ki te fakahoahoa 'aenā.

Kamata'aga	Ko he taumātu'a mo tanā fānau e toko 3.
Sino'ifāgana	Ne'e ma'uli pē i te matātaí, kiā koloa o te 'ulufenuá : gelu, gāue kele, fāgaimanu, kapu.
Fakamaveuveu	Ne'e tō te afā pea maumau me'a fuli mai te 'api, ki te gāue'aga.
Makuku	Pule'aki ne'e fakakaukau'i mo'o toe laga o te ma'ulí.
'Iku'aga	Ne'e toe ma'uli fiafia pē te ki'i fāmilí.

Tapugālea

Gāue 1 : Fakahigoa te 'atukupu higoa taki tahi : fakahāhā, hīno'i, fakatātau, laukoloa.

a/	Ko Sipalo ko te tagata gelu.	
ā/	Ko te falesōlia.	
e/	Ko'enī te 'ofafine o te pulé.	
ē/	A Fetelika te motokā fo'ou.	
f/	Ko tana kuí ko te takitaki o te tiasoló.	
g/	Ko'enā tana tama 'uluakí.	

Gāue 2 : Ko'enā te ki'i kogatohi. Lau pea ke hiki mai ai 'ia ni kupulagiaki e 6.

Hili ia pea ke fakatoka nātou o mulimuli ki tonatou vāega kupulagiaki i te papa 'aenā.

Pea hoki folau ai Tupavaitupu, i te folau a te Tu'i Toga, ko Latunipulu. Pea 'alu'alu te folau 'aia, o teitei mate. Mole kei lava'i e te tautai o te vaká, ko Tavakea. Pea 'oho atu ai Tupavaitupu ki te foé pea hoki gaholo. Kae fehu'i ifo ai e Latunipulu :

- Tavakea, ko'ē, kua lelei te vaká ?

Pea ina tala ake :

- Ko au pē.

Pea pākū ki Toga pea hoki tala age ai, ko te 'uvea, ko Tupavaitupu. Pea fakafeta'i ai Latunipulu kiā Tupavaitupu o 'ui mā'ana :

- Mālō te tautai, he kuau ma'uli. Pea ko'enā tou koloa, 'e au tuku atu. 'E ke pule ki te tautai i te 'ū folaú. Pea kā 'alu atu he toga o tuilā i 'Uvea, pea ke tāofi ka ke tui.

Pea ko tona faiva 'aia ko te tautai 'aē ne'e fakahigoa ai leva ia ki muli mai, ko Tupafāfātai, kote'uhi, i tana matu'a ifo o kivi, ne'e ina fāfā pē te taí, o fai'aki pē tana faifolaú. Pea 'ohoana leva Tupavaitupu, ki Niutataputapu, ki te 'ofafine o te 'aliki. Pea tupu ai, Tupalelagi mo Latu-mailagi, mo Ikamāfana, pea mo Papatua. Pea ko 'ona hako, 'ia Gogo Ma'atu 'aē ne'e mate i te tau niua, i te 1836 pea mo Mafoa Ma'atu.

Vāega 1	Vāega 2	Vāega 3	Vāega agaagakehe

KĀPITE 3 - TALATUKU

LĒSONI 1 - KO TE 'Ū FĀGANÁ

Kupusigalea

Gāue 1 - Tala mai te 'ātuga o te pāki taki tahi : fāgana, hisitolia, kogatohi fakasienisia, ...

Taku fāgana... 'lo... !
Ko te temonio ko
Nifotahi... 'lo...

Ne'e fai leva te katoaga
fakatau kulī a Talapili mo
Talamohe. Pea 'alu ake
ai 'ia To'amisa, foha o

Ne'e hifo ifo te pilí, mai te tu'a 'aofi o te
fatá. Ne'e gakulu mai aipē tona kilí, o tō
kehe, kae ne'e tu'u ake ai leva he toe
fo'i tama taulekaleka pea ne'e 'alu ai
leva ia ki te falehaú.

Ko te lea faka'uveá 'e kau ki te
fāmili o lea fakapolinesia o te
kulupe oseania, 'aia 'e ma'u ai te
fakatogá, te fakaha'amoá, te
fakatokelaú, te fakatahisí pea mo
te fakamalekisí.

- Ko taku fāgana !
- 'To !
Ko temonio e tokolua, ko Kaiha'a
mo Kākā. Ko tonā fenua ko
Ha'amoā, kae 'e mole ni'ona motu.

Gāue 2 - Mate taku tea !

a/

1. Ko te mata'inūmelo
2. Ko te fa'ahiga palalau a he tahi e tuli.
3. Ko te fakanounou o te 3 fetogihigoa tu'utefuá.

Tea : 'e hoki fakamatala ia i te fakaafiafi.

ā/

1. Ko te fa'ahiga kata.
2. Ko te lau'akau kai a te 'ū puaká.
3. 'E faka'aoga mokā ke 'alu o kumi ni kakala.
4. 'E au kamata te 'alefapeti o te lea faka'uveá.

Tea : 'e mo'oni 'aku logó !

- e/
1. Ko tona 'uluakí, ko te kupu kāiga o « 'ui ».
 2. Ko tona lua, 'e mole ke 'alu mo ia.
- Tea** : ko he fakamatala tuku fakaholo.

KĀPITE 3 - TALATUKU

LĒSONI 2 - KO TE 'Ū TA'AGALEÁ

Fakama'uma'u !

'Atukupu fakamatala faka'io *Phrase déclarative affirmative*

'E ina fakamatala mai he logo : 'e lautohi te tamasi'i.

'E i ai tona kupulagiaki, tona kuputaki.

I te tahi temi 'e i ai tona fakakātoa pea i te tahi temi 'e hala ia mo fakakātoa.

'E au kai 'ia taku lū ta'akiniu. / 'E au kai Ø.

'Atukupu fakamatala fakakailoa *Phrase déclarative négative*

Kupu fakakailoa *Négation*

'E mole lautohi te tamasi'i :

Faka'iloga temi + Kupu fakakailoa + Kupulagiaki + Kuputaki pupugahigoa

Faka'iloga temi + Kupu fakakailoa + Kupulagiaki + Kuputaki higoa tapu

Faka'iloga temi + Kupu fakakailoa + Fetogihigoa kuputaki + Kupulagiaki + Fakakātoa

➔ 'E tu'u tu'uma'u te kupu fakakailoa i te vaha o te faka'iloga lakagá mo te kupugāué pe ko te fetogihigoa

⚠ Kā ko he fakakaukau e tahi pea 'e tohi kupu tahi

Kupumatu'a	Kogatohi	'Aisitakoto
Kuimatu'a	Talipela	Falepa'aga
Finematu'a	Gutu'umu	Telekava
Niumatu'u	Matasio'ata	Puhatu'u

Ta'agapalalau

Palalau fakapotopoto Faka'apa'apa	Palalau māhāni	Palalau matatu'u
Fofoga	Mata	Fela
Taumafa	Kai	Mono/fafa'o

Figure de style	Palalau fakatā	Figure de style	Palalau fakatā
Comparaison	Kupufakatātau	Allégorie	Fakaolakupulilo
Métaphore	Halakupufakatātau	Gradation	Fakamatatu'ugakupu
Ironie	Fakahua/vāvā	Enumération	Lauholo
Hyperbole	Fakalalahi palalau	Personnification	Faka'aloakupu

Ko te fakakehekehe'i o te 'ū tatagi

Gāue 1 - Fakalogo lelei pea ke tohi ke tonu.

salioteafi	kavatuusi	utohila	kosiulu
matapasioata	masinihuo	lomiala	falefono
takuga	fasituu	hauaga	kiasi

KĀPITE 3 - TALATUKU

LĒSONI 2 - KO TE 'Ū TA'AGALEÁ

Mahino ki he lau

Gāue 1 - Hiva fakahua ki te fafiné - Talamohe
Fakalogo ke mahino pea ke fili ni tali 'e tauhoa mo te ki'i kupu'ihivá.

- a/ 'E fiafia te māú ki te faiteuteu a te fafiné.
ā/ 'E fakatā e te māú te 'ū haú ki he sitima.
e/ 'E vikiviki e te māú te fualalahi o te 'ū haú.
ē/ 'E valoki e te māú 'ia te fualalahi o te 'ū hau o te fafiné.
f/ 'E 'ita te māú he 'e fualiliki te 'ū hau o te fafiné.

Gāue 2 - Fakalogo lelei pea ke fakakātoa te 'ū kupu 'e puli.

Laumanu o te potu Hahaké
Lafaele dit Kau'itaga

- 1/ _____ o te potu _____
'E _____ ai si'aku _____
'Ona loto _____ mahele kehé
_____ ai taku ha'elélé.

Fakatauga

Si'ona ki'i _____ momole kehé
O hagē hina _____ } x 2

- 2/ Laumanu o te potu o _____
'E makehe ai si'aku _____
'Ona loto mata mahele _____
Vale'elo ai si'aku _____.

- 3/ Laumanu o te potu _____
'E makehe ai si'aku _____
'Ona loto mata mahele _____
Vale'elo ai taku _____.

Mahino ki he tohitohi

Gāue 1 - Lau te kogatohi ke mahino pea ke tali ki te 'ū fehu'i.

Lilokaivale

'Osi, te mate o Tu'i'uveá pea hau ai Lilokaivale. Ko te foha ia o Takumasiva. Pea ne'e nofo ia i Niuvalu. Ka ko te 'aliki 'aenī, ne'e kai vale. Ne'e mole tufa ia tona mala'é. Koia 'aia, ne'e higoa fēia aí. Pea faifai tana aga fēiá, o kovi'ia ai e ni 'ihi 'aliki. Pea fekau ai e Mahe, ke tāmāte'i e Vehi'ika mo Kahofuna pea mo Muli'italo. Kae fakanofu ai leva e Mahe ia Vehi'ika ke hau.

Pea 'e tanu nei ia Lilokaivale i Niuvalu. Pea ne'e 'ohoana ia mo te fafine futuna o tupu ai Pipisega.

Talanoa ki 'Uvea, Pātele Sosefo HENIKELE, 1910

- a/ Ko te ā te 'ātuga o te me'agāué ?
ā/ Ko ai 'e talanoa'i ai ? Ko ai nātou ?
e/ Ne'e 'afio i fea te hau nei ?
ē/ Ko te ā te aga a te hau 'aenī ne'e mole fa'a lelei'ia e te tahi kau 'aliki ?
f/ Ko te ā te tupu'aga o tana manuká ?

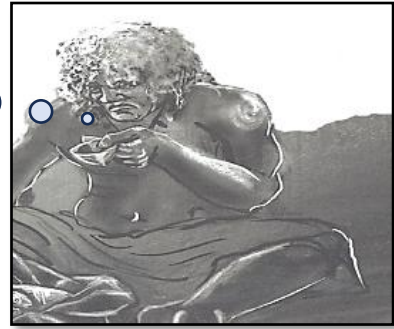
KĀPITE 3 - TALATUKU LĒSONI 2 - KO TE 'Ū TA'AGALEÁ

Gāue 2

Ko te ā te 'uhiga o ta'agalea
'aenā ? Tahī fakatauhōa ia ki
tona 'uhiga.

Talanoa mo
fafa'o !

'E ke 'utu pē anai
te me'a ne'e ke tō.

'E ke fafaga pē
hau kulī ke ina
kai koe !

Ta'ia pē te humu
i te hoko 'ulu !

Maumau te faiva
kua popo si'i vaka

a/ Kua matu'a te tagata, kae ko tona faivá he'eki fetogi.

ā/ Ko tau tau mo te faigata'a'ia i tau fia 'ilo'i me'a fulí.

e/ Ko tau 'ofa ki he tahī kae fakamulimuli kua ina lavaki'i koe.

ē/ Kā ke palalau ki he me'a pea ke fakama'uma'u te lea ne'e ke fai.

f/ Kapau ne'e ke gāue lelei pea 'e ke ma'u pē tona fakapalé, kae kapau ne'e ke gāue kovi
pea 'e mole ke ma'u he me'a 'e lelei.

Fatuga tohitohi

Gāue 1 - Lau te kogatohi ke mahino pea ke tali ki te 'ū fehu'í. Ko te « 'ika papālagi » kua maha'ia i Matala'ā.

- 1 I te 'ahotapu ho'atā, 'uluaki 'aho o 'apelili o te ta'u 1979, na fokifā pē te logo 'e 'aumai : ko te 'ika 'e maha'ia i Matala'ā kae 'e hagē ko he « 'ika papālagi ». Ne'e 'ahu mā'aku i toku lotó : na'a ko he fonu ne'e lagi hake ki 'uta o fānau pea ma'u e ni'ihī o natou 'amo ki te fuga mo'ugá ke ta'o ! ... Kae ne'e tala mai kiā au : kailoa, 'e mole ko he fonu. Ko
- 5 te 'ika ia, 'e i ai tona 'ulu pea mo tona hiku o hagē pē ko te 'ū 'ika māhaní. Ko te me'a pē 'aē 'e kehe aí, he 'e ko te ika 'aenī 'e poto i te palalau kae mole 'aoga ia i te kai. 'E logo lā tona hoki 'aumai mai papālagí, kae kua poto ia i te faka'uvea mo te fakafutuna, mo te fakafisi, mo te fakasaponia, mo te fakapisilama pea mo 'ihī atu lea mo 'ihī atu lea...
- 10 Ne'e toe fēnei taku 'ui : pea tā 'e lelei mokapau 'e poto te iká i te palalau. 'E tonu lā ia ke fafaga tu'uma'u ke mākona ke palalau mai foki ke tou logo ki ai he ko'enā 'e poto ia i te palalau i te 'atu lea fuli o te mālama neí. Kae ne'e toe 'ahu pē mā'aku i toku lotó : ko'enā 'e mole 'aoga te 'iká i te kai, 'e au fia tu'ania leva au na'a fokifā pē kua ina haga
- 14 ia o kai tātou. [...]

Tohi lautohi, kalasi 4/3, Kalaga (M. NAU), Ha'afuasia, 12.2000

a/ Ko te ā te 'ātuga o te me'agāue 'aenā ?

ā/ Ko ai 'e talanoa'i ai ? Ko te ā tona agaagakehé ?

e/ Ko ā lea 'e poto ai te 'iká ?

ē/ Ne'e tau mai te 'iká i te ta'u fea ?

f/ Kiā koe lā, ko he 'ika mo'oni ? Kae ko te ā 'apē ?

g/ Ko te ā he fa'ahiga palalau fakatā 'e ke ma'u i te kogatohi 'aenī ?

h/ Kiā koe lā, ko he me'a 'e lelei takita poto i te palalau i ni lea 'e kehekehe ? Fakatonuhia tau talí. (laini e 5)

KĀPITE 3 - TALATUKU

LĒSONI 2 - KO TE 'Ū TA'AGALEÁ

Gāue 2 - Ko'enā te 'ū gāue, fai o mulimuli ki tonā fakahoahoá.

Ne'e hoko ki te faka'osi ta'u, pea tālaga te kau tamaliki o te kolesio o Lano ke 'olo o fakamotu.

Ne'e kau ai 'ia Kelemetina mo Kalolo i te kau tamaliki 'aia. Ne'e nā tahi 'olo leva o kole te fakagafuá ki 'anā mātu'á. Ko Kelemetina ne'e fakafisi age nāua, kae ko Kalolo ne'e tali lelei'i pē ia e 'ana mātu'á.

Tamaliki fafine : fatu mai te faipalalau a Kelemetina mo 'ana mātu'á.

Tamaliki tagata : fatu mai te faipalalau a Kalolo mo 'ana mātu'á.

Tapugālea

Gāue 1 - Fakamatala ni gāue pe ko ni me'a ne'e ke fakahoko lolotoga te temi mālōlō o te akó, o ke faka'aoga ai 'ia ni 'atukupu fakamatala faka'io mo ni 'ihi 'e fakakailoa. Taki 'atukupu 3 pē.

Gāue 2 - Fakatoka 'ia 'atukupu 'aenā ke tonu.

a/ misa - mole - ne'e - 'omai - o - natou → _____

ā/ Sakopó - te - kai'umu - 'e - 'ū - foha - o → _____

e/ ina - 'e - tali - kolé - mole - taku → _____

ē/ e - fakatū'ā - ne'e - ta'ahiné - tana - te - fa'ē → _____

f/ 'e - ki - folau - mole - Falani - kotou → _____

Kupusigalea

Gāue 1 - Fakatauhoa te ta'agalea mo tona fakamahino.

'Iloga pē te vale mole ufiufi.

•

'E fiu takita pena 'okita fofoga mo fetogi takita aga, mole feala ke fetogi ai tokita 'uhigá.

•

'E ke fiu i te 'eva i fea pea mo fea, kae lau mai pē ko koe ko te 'uvea.

•

Kua ke tu'utāmaki lā i te femoulu'aki.

•

Ta'ia pē te humu i te hōko 'ulu.

•

Kā ke fai he me'a 'e kovi kae mole kei ke ufiufi ai.

•

Gāue 2 - Fatu he kupu fo'ou 'e ina faka'aoga 'ia te kupusigaleá mo te fakamahinó o hagē ko te fa'ifa'itaki'aga 'aenā.

Kupusigalea	Fakamahino	Kupu fo'ou	
Sūlie	'E kita ha'ele tu'u'ete ai.	Sūlietu'u'ete	Talon
'Uto	Ko te masini gāue pilo kae ha'ele hila.		
Tui	Faha'i 'e tui'i mai ki ai te hilá i he potu pē i tokita 'apí.		
Puha	'E feala tana fe'ave'aki mo faka'a isi ni me'akai.		
Foe	'E ina pule'i mai mama'o te gāue a he masini.		

KĀPITE 3 - TALATUKU

LĒSONI 3 - HA'U'AGA O HE LEA/HA'UGĀLEA

Fakama'uma'u !

To'ogālea : ko he koga o he lea a he tahi, pe ne'e to'o mai he tohi pe ko he hiva pe ko he faipalalau pē o faka'aoga kātoa. 'E mole toe fetogi hona kupu.

Mu'ahigoa fehu'i

Ko te		Ko te ā tau manatu ?
Mo'o		Ko te hele mo'o ā ?
Ke		'E ke muna mai ke ā ?
Ki te		Ko te mutu'ifala ki te ā ?
I te	+ ā	Ne'e 'ita i te ā ?
Ne'e / 'E / Kua		Ne'e ā takolua felōgoi ?
Na'a		Ne'e matakū na'a ā tona 'ohoanā ?
O		'E 'alu o ā ?
Faka		Ne'e liliu mai fakaā ?
Feafea'i		Kua feafea'i te mahakí ?
Fakafeafea'i		Ne'e 'alu fakafeafea'i tanatou lafetí ?
I / Ki		'E i fea te pusí ?
'Ā	+ fea	'E ha'u 'āfea te fakamotú ?
'Ana		Ne'e fānau 'anafea ?
Ko		Ko fea te fakamalú ?
'E / Ne'e / Kua		Kua fia te fo'i pane ?
Toko	+ fia	'E toko fia tana fānau ?
Ko te		Ko te fia tona totoí ?
'Iō / 'Iā		'E nofo 'iō 'ai te tamasi'i ?
Kiā / Kiō		'E 'alu kiō 'ai te lagiakí ?
Mai / Maiā / Maiō		Ne'e ha'u maiā 'ai te poapoakí ?
Ko	+ ai	Ko ai te huafa o te tagatá ?
O / A		O 'ai te lōsalió ?
Mo		Ne'e ha'u mo ai te ki'i felé ?
Mo'o / Ma'a		'E 'ave mo'o 'ai te tupenú ?
Kiā / Kiō		'E tau mai kiā 'ai te folau ?
⚠ Kā mu'aki ia « ai » e « ko », « mai » pe ko « mo » pea 'e mole fakamoga ia. Kae kapau 'e mu'aki e « 'iō / 'iā - kiā / kiō - maiā / maiō - o / a - mo'o / ma'a » pea 'e tonu leva ke fakamoga ia.		

Mu'ahigoa ofo

'I... !	Ki... !
- 'I tama talavou !	- Ki ta'aku lā ma'utokā mai te vaihū !
- 'I tagata gutumālie !	- Ki tana 'ita 'osi I te 'ū fakahuá !
- 'I kulī poto !	- Ki te fiafine o te ki'i tamasi'i !
Ko... !	
- Ko te finematu'a gutumuna !	
- Ko te hisitolia faka'ofa'ofa !	
- Ko te fo'i motokā mā'oluga !	

Kupusigalea o te agaagatu'u o te 'aelé

Ko higoa 'e feala ke ma'u ni'onatou fakakauga	Ko higoa 'e fakaliuga mokā fakakauga		Ko higoa 'e fetogi kātoa tonā fa'ufa'ú mokā fakakauga		Ko higoa 'e fakakātoa 'ona tafa'akí mokā fakakauga	
Tamasi'i , Tamaliki Veliveli , Liliki Lauveliveli , Lauliliki	Sino Lahi Loa Poto	Sisino Lalahi Loloa Popoto	'Alu Ha'u	'Olo 'Omai	Hola Tagi Gū Toka	Feholaki Fetāgihi Fegūfi Fetoka'i

KĀPITE 3 - TALATUKU

LĒSONI 3 - HA'U'AGA O HE LEA/HA'UGĀLEA

Ko te fakakehekehe'i o te 'ū tatagí

Gāue 1 - Fakalogo pea ke tohi ke tonu.

muahigoa	ofo	numelo	fakakauga	tafaaki
heepau	fehui	fakaliuga	fakakatoa	toogalea

Mahino ki he lau

Gāue 1 - Fakalogo ke mahino pea ke fakakātoa te hivá.

Te akó

Te akó, te akó, te akó, te akó, te akó,
te akó, te akó
Kua _____ te 'alú
He he'eki _____ te hola _____
Kua _____ si'i _____
I toku _____ mo toku _____.

Te akó, te akó, te akó, te akó, te akó,
te akó, te akó,
Pea ma'u leva hina _____
I toku akó 'e _____
Pe ko _____ polosi ke _____
Ke au _____ pea mo _____.

Te akó, te akó, te akó, te akó, te akó,
te akó, te akó,
'E haha'i lā _____ kau _____
O _____ he _____ ako ke popoto
_____ kua lahi te _____
He 'e ako'aki 'ia te _____.

Te akó, te akó, te akó, te akó, te akó,
te akó, te akó,
Te akó, te akó, te akó, te akó, te akó,
te akó, te akó

Gāue 2 - Fakalogo ke mahino pea ke fakakātoa te 'ū to'ogālea 'aenā.

- ➔ Kua _____ te _____
Tou _____ ako _____ fānaú
Ke _____ mo _____ tu'uma'u.
- ➔ Hoki ke pāu'i pē au
Ki te huo ala mo gaohi manu.
- ➔ 'E lagi lelei si'au agá
Kā au fehī'a i 'ou matá
He 'e fisi mai ko te kākā.

Mahino ki he tohitohi

Gāue 1 - Lau ke mahino te kogatohí pea ke fakakātoa te pāki o te tohihako o Vehi'iká.

Vehi'ika

Pea hau ai Vehi'ika. Ko te foha ia o te tama 'aliki toga, ko Munikafo'otekulī. Pea ko tana fa'ē, ko Maupa, ko te tu'āfaine o Mahe. Pea nofo leva Vehi'ika i Mu'a, i Finekatā. Ne'e ko te 'aliki 'aia, ko te 'aliki to'a. Pea pūluhia* ia, o 'avaifo i Finekatā. Pea ko tona fenua lotó ne'e mai nei mo'o 'aletale i te kapela o Lanutuli, i te 1896.

Pea ko te ta'okete o Vehi'ika, ko Manuisia. Ko tona foha ko Kolokitu'a pea ko 'ona hako 'aenī 'e Kalafilía i Vaimalaú. Pea ko te fānau a Vehi'ika ko Mākalo, mo Tu'ihoua, mo Filisika, mo Kafoalogologofolau, mo Hafokatāmolaku, mo Munigoto, mo Muni'uli pea mo Takala. Pea ne'e hau ai te toko tolu. Pea ko te hako o Mākalo 'aē 'e Gata i Ha'atofó, kae pule ia te hako o Tu'ihoua i Tepā mo te hako o Takala i Lavegahau.

* Pūluhia : mate ('e faka'aoga te kupu nei mo kā mate he 'aliki lahi, 'o hagē, ko Sesu, pe ko he 'aliki Hau)

```

graph TD
    A1[ ] --- A2[ ]
    A1 --- A3[ ]
    A1 --- A4[ ]
    A1 --- A5[ ]
    A1 --- A6[ ]
    A1 --- A7[ ]
    A1 --- A8[ ]
    A6 --- B1[ ]
    A6 --- B2[ ]
    B1 --- C1[ ]
    B2 --- C2[ ]
    B2 --- C3[ ]
    B2 --- C4[ ]
    C3 --- C5[ ]
    C4 --- C6[ ]
  
```


Gāue 2 - Lau te kogatohí pea ke tali ki te 'ū fehu'í.

Filisika

Pea manuka 'ia Vehi'ika. Pea hau ai tona foha ko Filisika kae tuku te mu'á mo tona hoá. Ne'e ko te 'aliki 'aia ne'e agalelei pē. Ne'e fenōfo'aki pē i Te'esi mo Gahi. Ne'e folau ia ki Toga, pea liliu mai ai mo te 'ū tufuga, o tā te paepae 'aē ne'e fakalilo'aki 'Ēnosí. Pea toe folau ai Fotu'atamai ki Toga, o momoli ai te 'ofafine o Filisika, ko Sikeiefu, o fakanofu ia i te Tu'itogá. Kae liliu mai leva Fotu'atamai, mo Lehā'ulí, ko te matāpule a te Tu'i'toga, ke tauhi ai leva ia kiā Filisika. Pea pūluhia te 'aliki 'aia o 'avaifo ai pē i Talikatā.

Pea ko te fānau a Filisika: ko Fakihivatau, mo 'Ofosili, mo Pavaki, mo Kafoa'utufua, pea mo te fafine ko 'Esiloga. Pea ko 'ona hakó foki, 'e hahai i 'Uvea nei.

a/ Ko ai 'ia Filisika ? 'E tu'ulaga fia i te fānaú ?

ā/ Ne'e nofo i fea ? Ne'e avaifo i fea ?

e/ Ko ai tana fānau ? Ko te toko fia ?

Fatuga tohitohi

Gāue 1 - Ko'enā te agaagatu'u o te 'aelé 'iā 'aho kehekehe e 3. Fakamatala.

Feliafā 'aho
10 o tesepeli

Moeaki 'aho
15 o sānualio

Mōnite 'aho
6 o sūnio

Gāue 2 - Sio ki tu'a pea ke fakamatala mai pe 'e feafea'i te agaagatu'u o te 'aelé i te 'aho 'aenī.

KĀPITE 3 - TALATUKU LĒSONI 3 - HA'U'AGA O HE LEA/HA'UGĀLEA

Tapugālea

Gāue 1 - Fatu te fehu'i 'e tuha mo te pupugahigoa 'e fakalaini.

Fakamatala ki te tafea a Lavegahau

I te 'ahotapu afiafi 'aho 19 o fepualio 1939, na hoko ai he tu'utāmaki fakamanavahē i te palōkia ko Mu'á.

Ko vakatafa'aga e lua ne'e fakahekaheka i Lavegahau ke 'olo ki Faioa. Ne'e 'olo ai te haha'i tokolahi, tāfito te tamaliki mo te haha'i fafine, ko te fakamotu i Faioa.

I te kaku atu a te 'ū vaká o tuhatonu ake mo Matala'ā, na fokifā pē he tu'ani matagi lalahi ne'e agi fakafugafenua mai, o tāfefeai ai te 'ū vaká i te fuga lauhakaú, kae loloto te taí, pea kua pō'uli, pea 'ua mo matagi. Ko te toko hogofulu mā fitu ne'e mamate ai ka ko te toko valu pē ne'e hao mai ai.

Hisitolia o 'Uvea nei, tohi a Mōseniolo Pāsilinō, pāsina 144

Gāue 2 - Fakakauga 'ia 'atukupu 'aenā.

Ne'e 'alu te fafiné o 'ohutai. Ne'e hifo ia kua kamata mahu'i te taí pea felāve'i mo te tamasi'i falaleu 'e lolotoga mā'anutai mai i te mamahá mo kai tana fo'i 'aia ne'e ma'u i tana sisī. Ne'e sio te fafiné ki te tuku a te pākete fonu ko te 'auá mo te uhouhó ! Kua 'uakai atu aipē te fafiné ki te gelu a te ki'i tamasi'í.

Kupusigalea

Gāue 1 - Fakamahino pe ko te ā te 'uhiga o kupusigalea 'aenā.

- a/ Kau'aoa → _____
- ā/ Mahu'i → _____
- e/ Fānake → _____
- ē Lāulelei → _____
- f/ Fatuliki → _____

Gāue 2 - Mate taku tea ! 'Īo !

- a/ 'E pā logoa'a i te lagí. → _____
- ā/ 'E mū sisiga pea vevela. → _____
- e/ 'E fakapō'uli ai te lagí mokā fetānaki. → _____
- ē/ Ko te temi fāgotá 'aia. → _____
- f/ 'E falele mo fasifasi ai te vao 'akaú. → _____
- g/ 'E agi mokomoko. → _____
- h/ Ko te temi mā'anutai. → _____

KĀPITE 3 - TALATUKU SIVI FAKAAUUAU O LĒSONI 1, 2, 3

Lēsoni 1

Gāue 1 - Fakahigoa te 'atukupu higoa taki tahi : Fakahāhā, hīno'i, fakatātau, laukoloa.

a/ Ko Sāpeta ko te fafine lāлага. → _____

ā/ Ko te līsē o 'Uvea mo Futuna. → _____

e/ Ko'enā te 'alo o te haú. → _____

ē/ A Paulo te huo tākelé. → _____

f/ Ko tana kui fafiné ko te takitaki o te tiasoló. → _____

g/ Ko'enī tona 'ofafine 'uluakí. → _____

Gāue 2 - Mate taku tea ! 'Īo !

- a/ 1. Ko te hokomaimu'a.
2. 'E mole tokalelei.
3. Ko te higoa o he fa'ahiga moa.
Tea : 'E au fulihi te aga hoko atu o he fakamatala.

- ā/ 1. Ko te kupukāiga o 'ui.
2. 'E au kāiga mo te kupu ko « ma'uli ».
3. Ko te fa'ahiga hoi i hakita palalau.
Tea - 'E au fakamatala te tupu'aga o he me'a !

Lēsoni 2

Gāue 1 - Ko'enā ni kupusigalea. Faka'aoga nātou o fatu mai ni'au kupusigalea fo'ou e 6.

Puha	Takoto	Tohi	Tele	Laugutu	Hila
Tohi	Pela	'Umu	Huo	Kava	Maka
'Aisi	Koga	Tali	Vali	'Uto	Heluhelu
Tu'u	Mata	Gutu	Tu'amata	Masini	Sio'ata

Gāue 2 - Fakatoka 'ia 'atukupu 'aenā ke tonu.

a/ ako - mole - ne'e - 'omai - o - natou → _____

ā/ Kātalina - te - lāлага - 'e - 'ū - ta'ahine - a → _____

e/ matou - ne'e - muli'i - fakatotonú - mole - tana → _____

ē/ e - fakapale - ne'e - tamalíkí - te - te - kau - pulekoló → _____

f/ ne'e - i - fakamotu - mole - Faioa - nātou → _____

KĀPITE 3 - TALATUKU SIVI FAKAAUUAU O LĒSONI 1, 2, 3

Lēsoni 3

Gāue 1 - Fatu te 'ū fehu'i 'e feala ke ke tali ki ai 'aki te 'ū pupugahigoa 'aenā ne'e fakalaini.

Fa'ifa'itaki'aga : « kua 'ilo'i fuli pē ia e te haha'í » ➔ Ko ai 'aē 'e ina 'ilo'i te masiva o te fāмили o Masivá ?

Ne'e faikehe 'osi **'ia Masiva**. Ne'e ina tu'ania pe ko te ā anai te 'ui a te haha'í mokā natou 'ilo'i **ne'e ina fakagāue'i te fine'alikí**. 'E mole loto ia ke fokifā kua i ai he makuku mo te kau 'alikí. Kāpau hala 'e 'ilo'i e nātou te me'a kā ina fakahokó, pea 'e feala anai ia ke natou hilifaki age hana tū'ā mamafa. Pea kua 'ilo'i fuli pē ia e te haha'í te **masiva taupotu** o to'oná iá fāмили. Pea ko te ta'i 'ū tū'ā fēiá, p'e feala ia ke to'o fuli 'ia koloa 'e ma'u 'iō 'oná, o hagē ko **ni mutu'ifala**, ni puaka, ni kau'iholo. 'E mole toe tuku foki he me'a i fale.

*Te me'a'ofa matalelei ki te 'aho o te fa'ē, Fakahāoga tohitohi,
Hea'uvea-FAKATAULAVELUA, 2014*

Gāue 2 - Lau ke mahino te 'ū ki'i kogatohi pea ke fakatauhoa ki hona/ni'ona pāki 'e tuha mo ia.

« 'E kau'aoa si'i māhina 'e fakapō'ulí
Kau takatu'u ta'ahine ko si'ou kumi.
Agi te matagi mai te potu tokelau
Pea ina 'aumi te magoni o tou
salusalu. »

Tugi PAPILIO

« Te matagi kua agi
O ina liligi mai
Lo'imata o te lagi
'E hage pē anai
Ko hina'aku tagi
I ho'ou 'ave leva e he tahi.

[...]

Kua hila si'i lagi
Tokakovi mo te tai
'E na fa'ifa'itaki
'Ia si'oku mamahi
Vaelua pea ke mai
Mo'o tā suvenia fakatahi. »

Malia Losa PAAGALUA

« Au nofonono i si'i matātai
Lave mokomoko mai te matagi
Tagi 'elekihi 'e na tala mai
Ko te pō'uli kā hoko mai. »

Sosefo TUKUMULI

KĀPITE 4 - FAIVA MO POTO FAKAFENUA

LĒSONI 1 - KO TE TŌ MAGISI

Fakama'uma'u

Kaufakafale (20) 	Matalalo 	Matakape 	Fo'i mei 	Kaumagisi
Fo'i 'ufo (lifu kula) 	Fo'i talo 	Fo'i mānioka 		
Gāue'aga (te 'ufo) 	Tō'oga / te fuhi 	('ulu) Mānioka ('ulu) Mānioka - A large, round, light brown, cylindrical piece of wood or bark." data-bbox="511 428 671 521"/>	('ulu) Fusi ('ulu) Fusi - A large, round, light brown, cylindrical piece of wood or bark." data-bbox="688 428 858 521"/>	

Te 'ū gāue	Ko me'a 'e teuteu'i	Te fakamoho o te magisí : ta'o, tunu, haka
faka'ātea fakafihi fasi huo keli laga ta'aga ta'aki	tanu tele tō tutu utu 'u'ufi	Tapugālea Te 'atukupu si'i Te 'atukupu fih Faka'iloga lakaga Kua hili kae kei ovi mai ↔ Ne'e hoki Kā ha'u kua ovi mai ↔ Kā hani

Ko te fakakehekehe'i o te 'ū tatagí

Gāue 1 - Fakakoluse te gāue 'e ke logo ki ai.

'E au logo	- 'e tele kape - 'e toli mei - 'e tele 'ufo	- 'e vau talo - 'e vau mei - 'e vau niu	- 'e fasigaue - 'e fasifasi - 'e fasi lua	- 'e tu'usi laufusi - 'e tu'usi hulu - 'e tu'usi 'akau	- 'e tō talo - 'e tō fusi - 'e tō 'ufo
Tohi te tali 'e tonu	_____	_____	_____	_____	_____

KĀPITE 4 - FAIVA MO POTO FAKAFENUA

LĒSONI 1 - KO TE TŌ MAGISI

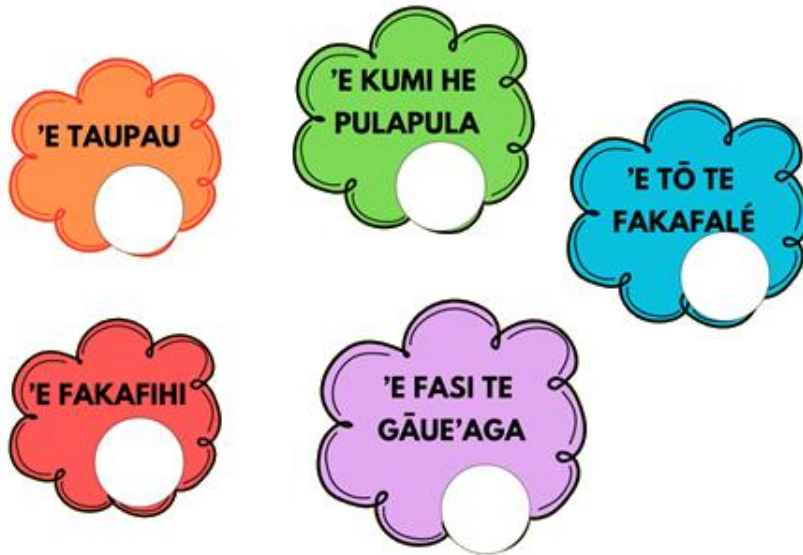

Gāue 2 - Fakakoluse te gāue 'e ke logo ki ai.

'E au logo	- 'e kolua tō talo - 'e kolua tō kape	- 'e nā hifo o utu 'ufi - 'e nā hake o utu 'ufi	- 'e tou 'olo o tō magisi - 'e tou 'olo o ta'aki magisi	- 'e natou 'olo o tō fusi - 'e natou 'omai o tō fusi	- 'e ke 'alu o ta'aga 'akau - 'e ke 'alu o ta'aki mānioka
Tohi te tali 'e tonu	_____	_____	_____	_____	_____

Mahino ki he lau

Gāue 1 - Fakanūmelo te 'ū gāue 'e fai i te tō 'ufi (1, 2, 3, 4, 5).

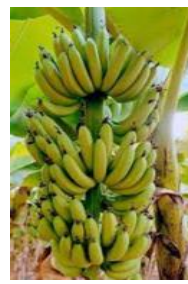
Te 'ū kato talo

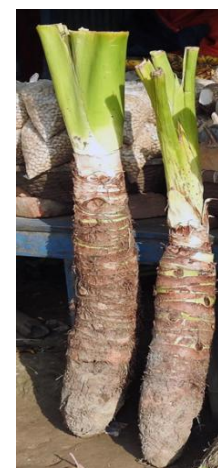

Te fu'u kape

Gāue 2 - Fakalogo pea ke fakahigoa te 'ū kaumagisi.

Te kausiāina - Te kausutuma - Te kauhopa - Te kaupukaka

Te 'ū fo'i kape

KĀPITE 4 – FAIVA MO POTO FAKAFENUA

LĒSONI 1 – KO TE TŌ MAGISI

Mahino ki he tohitohi

Gāue 1 - Lau te kogatohi.

I te ma'uli faka'uveá, ko te tō o te 'ufi ko he gāue faigata'a, 'e tonu ke kita fa'a kātaki.
I te kamata'aga o te ta'ú, 'e 'olo te 'ū hahā'i o he 'api o fasi te gāue'aga : 'e natou ta'aga te 'akaú pea natou faka'ātea te kogame'a 'aē kā tō ai te magisi (te 'ufi, te taló, te kapé, te fusí pea mo te mānioká).
Kā 'osi pē te fasi o te gāue'agá, pea natou kamata tō ai leva te pulapula 'aē ne'e kua teuteu'í.
Ko te tō 'ufi, 'e ma'ua ke teuteu'i he luo ke tō ai te mo'i fakafalé.

a/ 'E 'uluaki laga te puké.

ā/ 'E tā'aki te 'ū 'aka'i'akaú.

e/ 'E fakamalū te kelé.

ē/ 'E tō te mo'i fakafalé, pea toe tanu te puké.

Te kato 'ufi

Tali ki te 'ū fehu'i 'aenī.

a/ Ko te ā te gāue 'e fakahoko i te kamata'aga o te ta'ú ?

ā/ Ko te ā 'aē ne'e kua teuteu'i fakatomu'a e te hahā'í ?

e/ Ko te ā te gāue fakamuli 'e fakamatala mai i te lautohi ?

ē/ He ko'ē 'e 'ui mai « 'e tonu ke kita fa'a kātaki » ?

f/ Kiā koe lā 'e ma'uhiga te gāue fakatahi i 'Uvea nei ?

g/ Hiki mai he 'atukupu fihi o te lautohi « I te kamata'agá _____ teuteu'í ».

Gāue 2 - Lau te kogatohi.

Te puke'i'ufi kā tanu

I te 'ahotapu o te faikomūnió, ne'e mā'opo'opo mai leva te 'ū kāiga o Pagó ki tona 'apí.

Lahi 'osi te 'ū me'akai ne'e tonu ke fakamoho.

Ne'e 'alu ai tana fa'ētagata ko Silá o ta'o te 'ū fo'i 'ufi, te ki'i puaka, pea 'osi, pea ina tunu te 'ū pukaka. Ne'e haga tona mahikitaga ko Paelotó o haka te 'ū talo, pea ina toe haka mo te 'ū moa.

'E hili mai lā te misá kua moho te me'akaí.

Tali ki te 'ū fehu'i 'aenī.

a/ Ko te ā te 'ū magisi 'aē ne'e ta'o e Silá ?

ā/ Ko te ā 'aē ne'e ina tunú ?

e/ Ko ā me'akai ne'e haka e Paeloto ?

Fatuga tohitohi

Gāue - Sio'i lelei te 'ū pāki 'aenī.

Fakamatala pe ko te ā 'e ke sio ki ai (laini 4).

KĀPITE 4 - FAIVA MO POTO FAKAFENUA

LĒSONI 1 - KO TE TŌ MAGISI

Tapugālea

Te 'atukupu si'i : Kupulagiaki e 1
→ Ne'e ina **kumi** te helé.

Te 'atukupu fihi : Kupulagiaki e 2 pe 'e lahi atu.
→ Ne'e ina **kumi** te helé ke ina **tu'usi** te fu'u'akaú.
→ Ne'e ina **kumi** te helé **pea 'alu** o fāgai puaka.

Faka'iloga lakaga

- Kua hili kae kei ovi mai = ne'e hoki
- Kā ha'u kua ovi mai = kā hani

Gāue - Lau te 'ū 'atukupu 'aenī, pea ke tohi mai pe 'e « si'i » pe 'e « fihi ».

a/ 'E tō e Pago te kato fakafalé. → 'Atukupu _____

ā/ Kua matou utu 'ufi pea ne'e hoki matou paki laulū pē. → 'Atukupu _____

e/ Tā kai te ki'i tā'ihopá pea tā 'olo o toli te fu'u lautokó (mei). → 'Atukupu _____

ē/ Hoki kotou ta'aki te fo'i kapé. → 'Atukupu _____

f/ Ne'e hoki nā kai pē te haka hopá pea nā hifo ki tō'oga o ta'aki talo. → 'Atukupu _____

g/ Kua tele e te kau ta'ahiné te 'ū mānioká. → 'Atukupu _____

h/ Ne'e ina laga, tā'aki, fakamalū, pea ina tō ai leva te mo'i fakafalé. → 'Atukupu _____

i/ Kā hani matou huo pē te gāue'agá. → 'Atukupu _____

ī/ 'E kai'umu te haha'i tagatá, pea natou 'ave mo te 'ū kato magisi foha. → 'Atukupu _____

k/ 'E ke tuku ki lotomālie pea ke tanu te puké. → 'Atukupu _____

Kupusigalea

Gāue 1 - 'Alu o kumi pe 'e faka'atu te 'ū kupu 'aenī ki te sēnipa fea.

legalega - nefunefu - 'āveloloa - savane - lifu - kea - tō'oga - pikilau - kaletōnia
fisi - pilikolo - salomone - 'uli - mami - folau - lautoko - hina - pāsēni - puou - legalega

Talo (4)	
Mei (4)	
Fusi (4)	
Mānioka (4)	
'Ufi (4)	

Gāue 2 - Fakatauhoa te kupu mo tona fakamahino.

Ta'u muli	•	• ko te lakaga tō o te 'ufi i te kamata o te ta'ú.
Luoki	•	• ko te lakaga tō o te 'ufi i te faka'osi o te ta'ú.
Ta'u mu'a	•	• 'e fusi te vaó, 'e to'o te vaó, 'e faka'ātea.
Huo	•	• ko te lakaga tō o te 'ufi i te kogaloto o te ta'ú.
Ta'u lahi	•	• fakaluo, keli te luo.

KĀPITE 4 – FAIVA MO POTO FAKAFENUA

LĒSONI 2 – KO TE TUI KAHOA

Fakama'uma'u

Te 'ū kakala o 'Uvea - Te 'ū magoni o 'Uvea

Koli

Heahea

Mapa

Hea

Fui higano

Fui fāhola

Fui paogo

Hako'imaile 'e kuluki

Mo'i higano

Mo'i fāhola

Mo'i paogo

Mo'i siale

Mo'i lagakali

Mo'i maile

Mātala'itaina

Kili'ihea

Mo'i mohokoi

Mātala'ipua 'uvea

Ko te fakakehekehe'i o te 'ū tatagí

Gāue - Fakalogo pea ke fakamoga pē fakaloa.

tohoi

fakaleu

moaikape

puhi

tai

puauvea

fahola

kavapui

taaga

tuitui

vahai

hui

KĀPITE 4 – FAIVA MO POTO FAKAFENUA LĒSONI 2 – KO TE TUI KAHOA

Mahino ki he lau

Gāue 1 - Fakalogo, pea ke 'ātakai te 'ū kakala ne'e toli e Sina.

fāhola	paogo	mapa	siale	mohokoi	tanetane
hea	heahea	lagakali	higano	tuitui	maile

Gāue 2 - Fakalogo pea ke fakanūmelo te 'ū kakalá o mulimuli ki tau logo ki ai i te fakamatalá.

Mahino ki he tohitohi

Gāue 1 - Te tui kahoá (te tui kakalá) : lau te me'agāue 'aenī : ko te hiki o te palalau a he finematu'a ki te 'aoga o te kahoá kakalá i te ma'uli faka'uveá.

« 'E ke 'ilo'i mokopuna, 'e ma'uhiga 'osi kiā tātou 'Uveá te kahoá, kae tāfito pē te kahoá kakalá. »

Mokā fakatau atu hou kahoá, 'e fia fakahā atu te faka'apa'apá, te fakapelepelé, mo te 'ofá.

'E fai te fakatau kahoá mokā fakatalitali he fagona ; o hagē ko ni haha'i ma'uhiga 'e 'omai ki 'Uvea nei, 'e toe fai i te 'ū tali folaú, pe'e fai pē ia e ni haha'i ki he tahi 'ū haha'i 'e 'o'ofa ai. 'E ke toe sio ki te kahoá i te 'ū fakatahi fakafenuá, o hagē lā ko he fai'ohoana, he faikomūnio, he faikava.

Te kahoá, 'e magoni, 'e matalelei, 'e lelei ; ko te 'ū me'a fuli 'aia 'e ke fia foaki ai te kahoá. 'E mole ke fia 'ave foki he me'a 'e kovi ki he tahi 'e ke 'ofa ai, 'e ke fia 'ave pē he me'a 'e lelei.

Mokā tui kahoá he fafine, 'e 'alu mu'a o taka toli kakala, pea 'e ina filifili pē te 'ū kakala 'aē kua momoho lelei mo magoní : te fui paogo pe ko he fui fāhola, te mohokoi, te lagakali, te tanetané, pea mo he mo'i maile mo'ona fakafihi. Kā ma'u foki lā he fo'i hea ia mo he fui higano, pea 'e fiação 'osi te fafine tui kakalá ia, he 'e ina ilo'i kua kātóa lelei te 'atu kakala magoní.

Te fu'u tanetane

« Mokā ke foaki he kahoá, 'e ke fakahā ai 'e ke faka'apa'apa, 'e ke faifakapelepele, 'e ke 'ofa. Ko ia lā 'aē 'e ma'uhiga ai te kahoá i 'Uvea nei, he 'e faka'iloga'aki 'ia te 'ofá. 'Ofa pē ke tou fia taupau te koloa fakafenua 'aia, kae tāfito te 'ilo'ilo mo te faiva i tona fai ».

Tali ki te 'ū fehu'i 'aenī.

- a/ Ko te ā te fa'ahiga kahoá 'e 'ui mai e te finematu'á 'e ma'uhiga ?
- ā/ Ko ā kakala 'e faka'aoga e te finematu'á mokā tui kahoá ? Tohi mai pē lā e 3
- e/ Ko ā koga fakafenua (mo fakalotu) 'e tau kahoá ai te haha'í ?
- ē/ He ko'ē 'e 'ui e te finematu'á, 'e ma'uhiga te kahoá i te aga'ifenua faka'uveá ?
- f/ Ko te ā te faka'amu a te finematu'á ki te koloa fakafenua ko te kahoá ?

KĀPITE 4 – FAIVA MO POTO FAKAFENUA LĒSONI 2 – KO TE TUI KAHOA

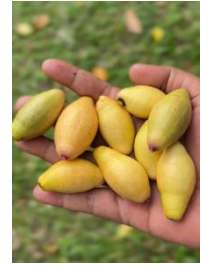
Gāue 2 - Lau te me'agāue 'aenī.

I 'Uvea nei, 'e lahi pē foki te 'ilo'i o te kahoa kakalá, te kahoa sialé mo te kahoa puá, kae mole gata'aki.

« 'E lahi te 'ū
fa'ahiga kahoa ia » :
- te kahoa kolí
- te kahoa mapá
- te kahoa heaheá
- te kahoa taina
- te papai fāholá
- te papai paogó.

Te va'a maile

Te'ū heaheá hina

'E lahi 'osi ia.

'E i ai mo te 'ū kahoa 'e kaku 'aki te faú, 'e i ai te 'ū kahoa 'e tui 'aki te kano'iheá, 'e i ai te 'ū kahoa 'e tui 'aki te figotá.

Tali ki te 'ū fehu'i 'aenī.

a/ Ko te 'ū kahoa fea 'e lahi tona 'ilo'i i 'Uvea nei ?

ā/ Fakaau mai ni'ihi fa'ahiga kahoa 'e tolu i te kogatohí

e/ He ko'ē 'e 'ui mai i te kogatohí « 'E lahi te 'ū fa'ahiga kahoa ia ». Ko te ā 'e fia fakahā e te māú ?

ē/ Ko ā 'ihi me'a 'e feala ke tui 'aki te kahoa ?

f/ 'E higoa feafea'i te kahoa 'e tui 'aki : te faú ? te heá ? te figotá ?

Fatuga tohitohi

Gāue 1 - Fatu he 'atukupu fakamatala o te pāki taki tahi (laini4).

1

2

3

4

Gāue 2 - Fatu he 'atukupu fakamatala o te pāki taki tahi (laini4).

Ko te 'ū pāki mai te Wallis et Futuna la 1ère

KĀPITE 4 – FAIVA MO POTO FAKAFENUA

LĒSONI 2 – KO TE TUI KAHOA

Tapugālea

Te 'atukupu fetāfai	Ko ni 'atukupu 'e tutu'u fetāfai pea vaha pē i he puani, pe ko he vilikule ... - 'e fua te sialé, tā toli nei - ne'e mai te kahoa e Mālama, 'e au tau ki faleako - kua au toli te 'ū kakalá, kolua tui lā te 'ū kahoá
Te 'atukupu Hokotaki ?	Ko ni 'atukupu 'e 'olotahi he 'e fakapipiki e he hokotaki - 'e ke 'alu o fāgota pea ke ha'u o toli siale. - ne'e matou 'olo atu kae liliu mai nātou - 'e ke 'alu pe 'e ke nofo.
Te 'atukupu Puleina ?	Ko ni 'atukupu 'e felōgoi, ka 'e iai te pule mo te fakalogo. 'E ma'u ai : mokā, kā, kote'uhi, 'aē, ke, he - pāui mai 'uhu mokā ke ha'u - ne'e ina li'aki te gāué kote'uhi ne'e kua ga'ega'e - ne'e moe ga'ega'e he ne'e 'alu 'anapō ki tai

Gāue 1 - 'Ilo'i pe ko te 'atukupu : fetāfai, hokotaki, puleina

- a/ 'E toli e Sina te 'ū kakalá, kofu, tuku ki 'ānai. → _____
- ā/ Ne'e toli e Paeloto te 'ū sialé pea ina fili te 'ū motó. → _____
- e/ 'E fia tau te toé i te kahoá he 'e magoni. → _____
- ē/ 'E olo o tā pō'uli, fakatu'u kupega, hoki 'omai 'uhu. → _____
- f/ Hoki natou huo te gāue'agá mokā natou 'omai. → _____

Gāue 2 - 'E tatau.

- a/ Ne'e matou 'olo kae ha'u ia. → _____
- ā/ 'E natou tu'usi te 'ū launiú pea natou 'olo ki tai. → _____
- e/ 'E tā pou te kau tagatá, keli luo, tui lau. → _____
- ē/ 'E ke loto lelei ke matou 'olo atu ? → _____
- f/ Ne'e tuai mai kae ne'e ha'u pē. → _____

Kupusigalea

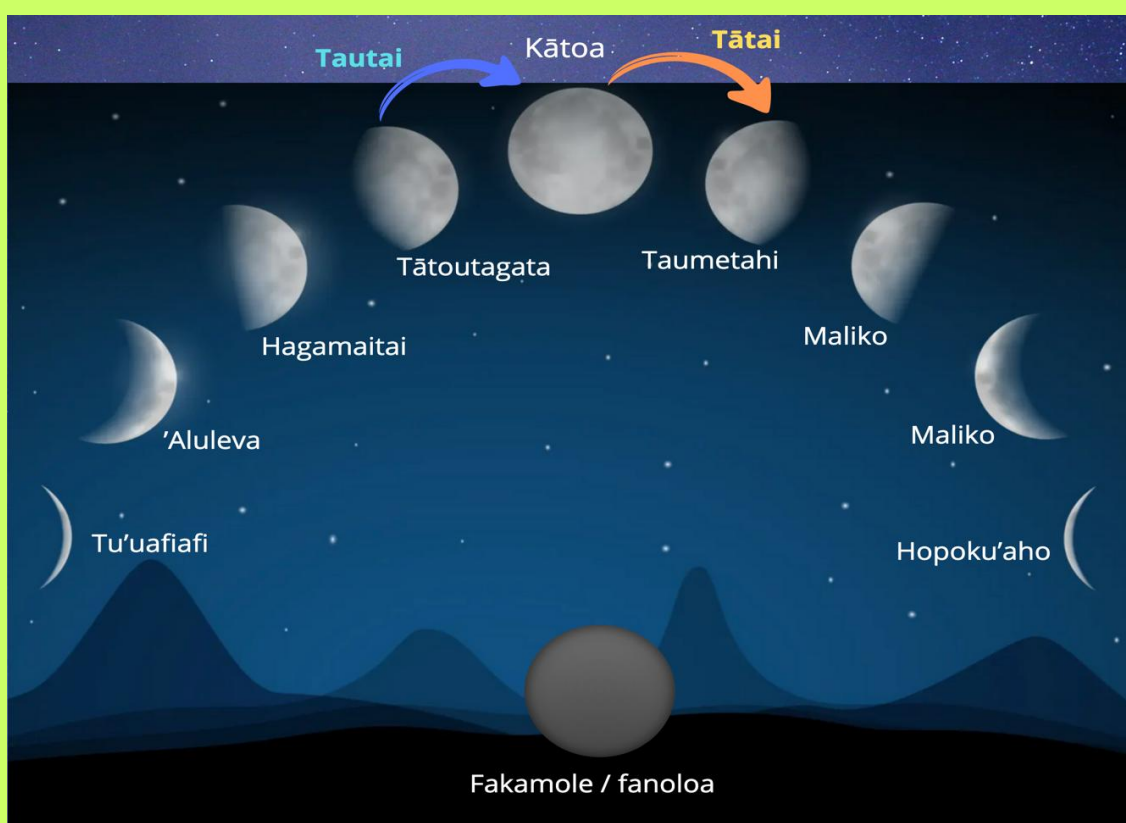
Gāue - Tānaki te 'ū kupu 'aenī ki te papá.

fakaholo - fisi - salusalu - mātala - kaloni - ve'eve'e - fakafihi - tagitagi - fifita - papai
toli - 'ea - gatuva - moto - magoni - vaha'i

Kahoa (4)	Fua (4)	Tui (4)	Mamanu (4)

KĀPITE 4 - FAIVA MO POTO FAKAFENUA LĒSONI 3 - KO FA'AHIGA TU'U A TE MĀHINÁ

Fakama'uma'u

Te fetogihigoa **hīno'i** ko « 'aē » :

1/ 'e ina hohoko ni 'atukupu e 2

2/ 'e ina tala he tahi age logo hu'uga mo he « me'a » pe ko he « tahi »

3/ 'e ina pulihi te « toe lau » o te me'a 'aia.

1/ 'e fa'a gāue **te tagatá**

2/ **ko te tagata** ne'e ha'u → 3/ 'E fa'a gāue **te tagata 'aē** ne'e ha'ú

1/ 'e natou 'ave **te 'ū kato 'ufi**

2/ **ko te 'ū kato 'ufi** ne'e au 'utu → 3/ Ne'e natou 'ave **te 'ū kato 'ufi 'aē** ne'e au 'utú

1/ 'e ina tui **te 'ū kakala**

2/ **ko te 'ū kakala** ne'e toli e Paeloto → 3/ 'E ina tui **te 'ū kakala 'aē** ne'e toli e Paelotó

1/ 'e matalelei te kogame'á

2/ ko te kogame'a ne'e ina 'ui mai → 3/ Ke fakakātoa _____

Ko te fakakehekehe'i o te 'ū tatagi

Gāue - Fakalogo pea ke fakamoga pē fakalaoa.

taumetahi

lagilelei

tatoutagata

ta hala

tatai

ta tonu

huluuo

kaletalio

tapaimahina

fanoloa

hopokuaho

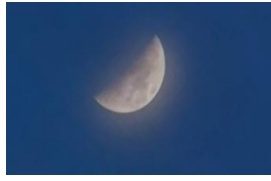
tuuafiafi

KĀPITE 4 - FAIVA MO POTO FAKAFENUA

LĒSONI 3 - KO FA'AHIGA TU'U A TE MĀHINÁ

Mahino ki he lau

Gāue 1 - Fakalogo pea ke fakahigoa te 'ū fa'ahiga tu'u a te māhiná.

Gāue 2 - Fakalogo pea ke tohi te manu 'e kumi o mulimuli ki te fa'ahiga tu'u a te māhiná.

tā pō'uli - toke - 'uo - ga'ega'e - 'ū'ū - 'aga - tolitoli - 'ika hina - feke

Maliko → _____

Tu'u afiafi → _____

Kātoa → _____

Mahino ki he tohitohi

Gāue 1 - Lau te tokumeto 'aenī pea ke tali ki te 'ū fehu'í.

Te lau faka'āfea o te 'ū māhiná		
Vaimu'a	Te 'ū 'uluaki 'ua lalahi	Fepualio - Malesio
Vaimuli	Te 'ū 'ua fakamuli ; malū te kelé	Malesio - 'Apelili
Vaimovai	'E lāgikovi mo afā ; fakafotu te ta'ukai meí	Malesio - Maio
Faka'afuola	Malū te matagi mo te 'uá ; tāhuli te magisí	'Apelili - Maio
Faka'afumate	Kamata laumae te magisí ; lelei te fāgota	Maio - Sūnio
Hiligākelekele	Kamata 'utu te 'ū gāue'agá ; mahu te lalo'akaú	Sūnio - Sūlio
Hiligāma'a	'E 'utu te magisi ne'e ma'uli mo foha lelei ; hulu'uo	Sūlio - 'Aukusitō
'Ao'ao	Matagi mokomoko ; kau'aoa te lagí (lāgilelei, lāgikovi)	'Aukusitō - Sepetepeli
Fu'ufu'u	'E nonou mo pukupuku te 'ufi ne'e tō fakamuli	Sepetepeli - 'Oketopeli
'Uluega	'E tokonaki te hogé ; 'e tō te 'ufileí ; tupa, tolitoli	'Oketopeli - Novepeli
Tanumaga	'Osi te ta'ukai o te meí ; 'e tanu mahi te haha'í	Novepeli - Tesepeli
Lihāmu'a	Kamata matagi lalahi ; ta'ukai o te 'ulu 'akau malie	Tesepeli - Sānualio
Lihāmuli	Puli te matagi ; fakatu'u faga ; 'e lahi te 'ika hake	Sānualio - Fepualio

a/ Ko te ā te 'ātuga o te me'agāue 'aenī ?

ā/ 'E feafea'i tona fakatu'utu'u atú ? 'E vae fia ? Tupu ko te ā ?

e/ Ko te 'ū māhina fea 'e tō ai te 'ū 'ua lalahí ?

ē/ Filifili he māhina i te papá, pea ke fakamahino te me'a 'e kehe ai ? ('e fakalogo kiā koe)

f/ I tau mahino ki te papá, ne'e fakatu'utu'u feafea'i e te kau 'uveá 'anatou gāué ?

g/ Ko te lakaga fea 'e ta'aki mo 'utu ai te magisí ?

KĀPITE 4 – FAIVA MO POTO FAKAFENUA LĒSONI 3 – KO FA’AHIGA TU’U A TE MĀHINÁ

Gāue 1 - Lau te me’agāue ’aenī pea ke tali ki te ’ū fehu’í.

I te temi mu’á ne’e fai pē te ’ū gāue a te ’ū mātu’á o mulimuli ki te fa’ahiga tu’u a te māhiná. Ne’e natou tō te fusí i te tu’uafiaí pe ko te tātai a te māhiná.

Pea kā ’osi te tātai pea lelei leva te tō o te magisi lalo kelé, o hagē ko te taló mo te ’ufí, he kua māhina hifo.

Ki te fa’u falé, ne’e natou tā te ’akaú i te fakamolé, he’e magemente te kano’i’akaú, o hagē lā ko te poumulí ki te ’ū pou tāfitó pe ko te meí ki te ’ū lalagó.

Pea toe tatau pē mo te fa’u vaká. ’E tā te togovaó i te fakamolé, he kua magemente pea ma’ama’a.

Mokā tā tonu te ’akaú, pea ’e tologa.

Mokā tā hala, pea ’e popo vave.

a/ Ko te ā te ’ātuga o te me’agāue ’aenī ?

ā/ Ko te ā te me’a ’e palalau tāfito ki ai ?

e/ ’E tō te taló mo te ’ufí i te fa’ahiga tu’u feafea’i a te māhiná ?

ē/ Ko te lakaga fea ’e tā ’ai te ’ū pou o he fale ?

f/ He ko’ē ne’e mulimuli lelei te tā ’akau a te ’ū mātu’á ki te tu’u a te māhiná ?

g/ Ki te fa’u vaká, he ko’ē ne’e tā te togovaó i te fakamole a te māhiná ?

Fatuga tohitohi

Gāue - Lau te ’ū fehu’i ’aenī, he ’e tokoni ki tau fatu gāué (Iaini 4).

Filifili he fa’ahiga tu’u a te māhiná kua ke ’ilo’i, pea ke fakamatala tau mahino ki ai.

a/ Ko te ā te fa’ahiga tu’u a te māhiná’e ke fili ke ke fatugāue ki ai ?

ā/ Ko te ā te gāue ’e feala ke fakahoko ai ?

e/ He ko’ē ne’e filifili e te kau mātu’á ke fai ai te gāue ’aia ?

Tapugālea

Gāue - ’Ai te fetogihigoa hu’uga ko « ’aē » o ha’i te ’ū ’atukupu ’aenī.

a/ ’E fa’a gāue te tagatá ; ko te tagata mai Vaitupu. → _____

ā/ Kua ta’aki te taló ; ko te talo a te matu’á. → _____

e/ Ko te lifu kulá : ko te lifu kulá ’e magoni. → _____

ē/ ’E magoni te tui kahoá ; ko te tui kaho a Leta. → _____

f/ ’E lahi te mānioká ; ko te mānioka a Puga. → _____

g/ Ne’e mu’a te vaká ; ko te vaka mai Vailala. → _____

KĀPITE 4 - FAIVA MO POTO FAKAFENUA

LĒSONI 3 - KO FA'AHIGA TU'U A TE MĀHINÁ

Kupusigalea

Gāue 1 - Lau te fakamahino o kupusigalea 'aenī, pea ke fakahigoa te 'ū pākī.

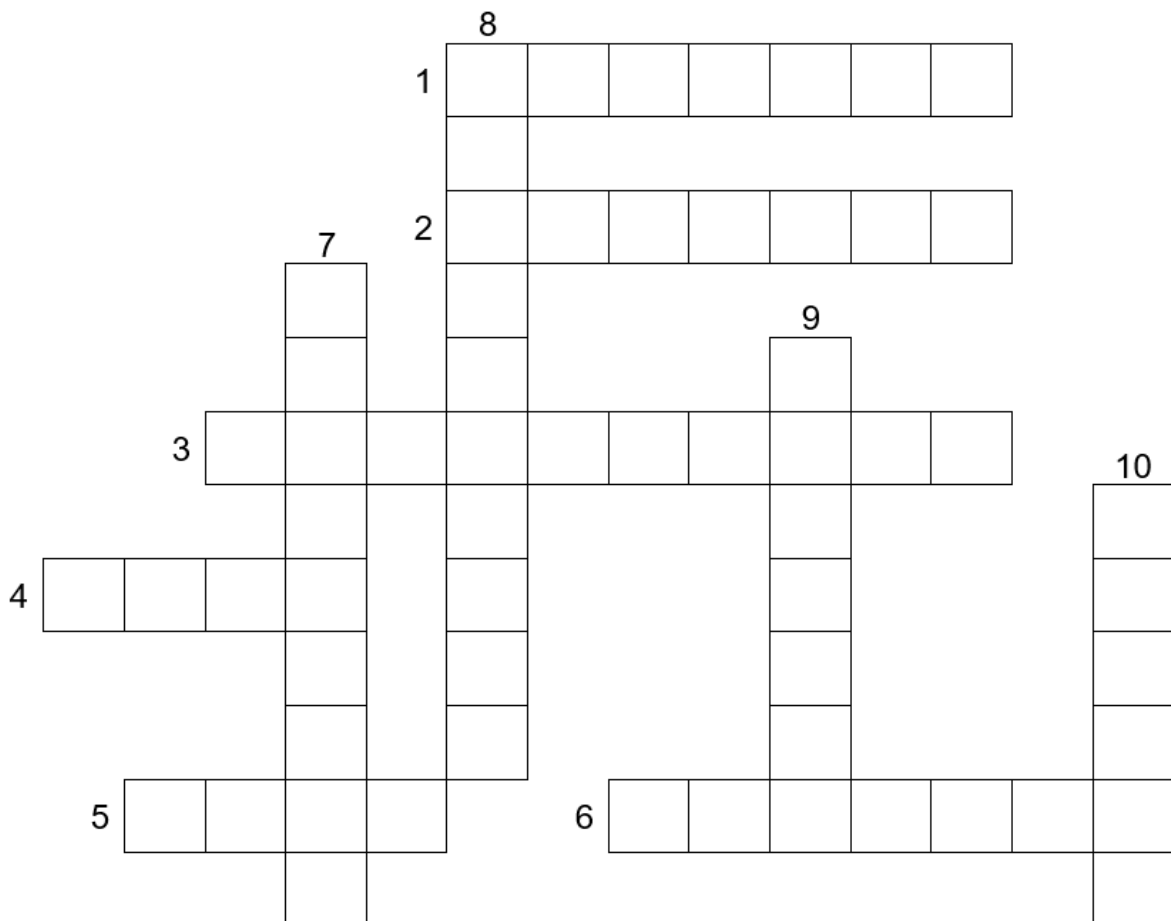
Kua fale te māhiná : kua mū lelei,
'e i ai te fo'i takafuafua mālama
'e ina 'ātakai

Kua tātai te māhiná : 'e pō'uli ifo,
kae hā ake te māhiná i te fuga taí :
ko te tātaí 'aia

Gāue 2 - Lau te 'ū fakamahino 'aenī pea ke fakakātoa te tñaki'aga kupu (mulimuli lelei ki te 'ū nūmeló).

- 1/ Ko te gelu o te 'uo
- 2/ Ko te 'akau 'e faka'aoga ki te fa'u falé
- 3/ Ko te 'uluaki hā a te māhiná (māhina hake)
- 4/ Ko te lakaga mole kei ma'u ai he me'akai
- 5/ Ko te magisi (mei, kaumagisi) 'e tanu ke tologa, o teuteu ki te hogé
- 6/ Ko te 'ū 'uluaki 'ua lalahi
- 7/ 'E hopo te māhiná kua 'osi'osi te fo'i taume e tahi
- 8/ 'E hopo te māhiná kua mafoa te 'ahó (māhina hifo)
- 9/ Ko te 'ū 'ua lalahi fakamuli
- 10/ Ko te tu'u a te māhiná 'e sio'i e te kau gelú

KĀPITE 4 – FAIVA MO POTO FAKAFENUA SIVI FAKAAUAU O LĒSONI 1, 2, 3

Lēsoni 1

Gāue - Lau te 'ū 'atukupu 'aenī, pea ke tohi mai pe 'e « si'i » pe 'e « fihi ».

a/ 'E tō e Pago te matakapé. → 'Atukupu _____

ā/ Ne'e matou huo pea matou paki laumānioka. → 'Atukupu _____

e/ Tā kai te tā'ipukaká pea tā 'olo o toli puou. → 'Atukupu _____

ē/ Hoki matou ta'aki te 'ū fu'u taló. → 'Atukupu _____

f/ Ne'e hoki nā tu'usi pē te 'ū laufusi pea nā hifo ki tai o huo. → 'Atukupu _____

g/ Kua fohi e te kau fafiné te 'ū mānioká. → 'Atukupu _____

h/ Ne'e ina huo, laga, pea ina tō ai leva te 'ū matataló. → 'Atukupu _____

i/ Kā hani matou kai pē te haká. → 'Atukupu _____

ī/ 'E kai'umu te haha'i tagatá, pea natou lalaga te 'ū kato. → 'Atukupu _____

k/ 'E ke tofi te fo'i 'ufi pea ke tanu ke hohomo. → 'Atukupu _____

Gāue 2 : Fakanūmelo te 'ū gāue 'e fai i te tō ' ufí (1, 2, 3, 4, 5).

Gāue 3 - Tānaki ki te papá te 'ū fa'ahiga magisi 'aenī.

lifu - tō'oga - lautoko - pāseni - legalega - hopa - 'āveloloa
folau - 'uli - siāina - kaletōnia - puou

Talo (3)			
'Ufi (3)			
Fusi (3)			
Mei (3)			

Gāue 4 - Fakakātoa.

Ta'u muli : ko te lakaga tō o te 'ufí i te _____ o te ta'ú

Huo : 'e _____ te vaó,'e to'o te vaó, 'e faka' _____

Ta'u mu'a : ko te lakaga tō o te 'ufí i te _____ o te ta'ú

KĀPITE 4 – FAIVA MO POTO FAKAFENUA SIVI FAKAAUAU O LĒSONI 1, 2, 3

Lēsoni 2

Gāue 1 - Fakahigoa te 'ū kakala 'aenī.

Gāue 2 - Fakahigoa te 'ū kahoa 'aenī.

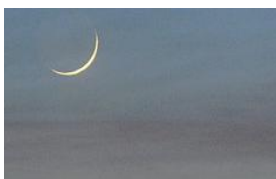

Gāue 3 - 'Ātakai te nūmelo o te tali 'aē 'e tonú.

a/ Ko te kahoá kakalá ko te :	1/ Me'agao'i mai Falani.	2/ Koloa fakafenua a 'Uvea.
ā/ 'E fakatau te kahoa :	1/ I te 'ū tali fagoná.	2/ I te 'olo o mā'anu taí.
e/ I te faikahoá :	1/ 'E taki, 'e tohi, 'e natu.	
	2/ 'E fakaholo, 'e vaha'i, 'e fakafihi.	
	3/ 'E fusi, 'e hoka, 'e tanu.	
	4/ 'E toli, 'e hu'i, 'e tui.	

Lēsoni 3

Gāue 1 - Fakahigoa te 'ū fa'ahiga tu'u a te māhiná.

Gāue 2 - 'Ai te fetogihigoa hīno'i ko « 'aē » o ha'i te 'ū 'atukupu 'aenī.

- a/ 'E lahi te tagatá ; ko te tagata ne'e ha'u. → _____
- ā/ Kua tele te fo'i 'ufí ; ko te fo'i'ufi ne'e 'aumai. → _____
- e/ 'E magoni te kahoá : ko te kahoa 'e ina tau. → _____
- ē/ 'E kinakina te gāué ; ko te gāue ko te tō 'ufi. → _____
- f/ 'E lahi te gāue'agá ; ko te gāue'aga a Sila. → _____

KĀPITE 5 - KO FA'AHIGA LOGO'AGASINO

LĒSONI 1 - KO TE IFÓ MO TE FAKAMANUMANÚ

Fakama'uma'u

Tapugālea

- Fakakātoa : *complément*
- Fakakātoa ma'utakihigoa : *complément de nom*
⇒ Ne'e fakapale te ta'ahine a Soaná : La fille de Soana a été récompensée
- Fakakātoa halatakihigoa : *épithète*
⇒ Kua 'alu te tagata agalelei : L'homme gentil est parti

Ko fa'ahiga logo'agasino

Te ifó

Kanolelei, gako, hu'ahu'a, magemage, hu'alelei, kanokovi, hu'akovi, fifisi, kona, malie, tatala, ma'ai, vavale, koa, tamala, hōhō, pe'e, maimai

Te fakamanumanú

Kovi, magoni, manu kakala, manu kaloni, pako, tuitui, 'aele, 'ea

Ko fua'i'akau mata 'e ma'u i 'Uvea nei

Moli kehekehe - Mago kehekehe - Tava - Leosi - Vī teletele - Vī gesiges - Sele - Nāpolo - Vinika - 'Apofetu'u - Kafika - Kafika vao - Kānuve - Talie - Nāvele - Tō - 'Ipu - Moli siāina - Fusi kehekehe - Poa - Fāgau - 'Utogau - Niu kehekehe - Kelenate - Tamalini - Felesi - Māgele - Koko - Piu - Melō
Ne'e lahi te faka'aoga e te 'uvea 'ia te niú mokā kaime'akai : lo'imoa - lū lo'ifusi - lo'i figota - vaihū - lo'i feke - ...

Ko fa'ahiga ma'u mo fatu kupu i te lea faka'uvea

Te kehekehe o kupu o mulimuli ki te kogame'a 'e kita ma'uli ai

- Lāmaga (Hahake) - Tā (Mu'a)
- Va'eipato (Hihifo) - Ha'alo (Mu'a / Hahake)
- Kelikao (Hihifo) - Mulituki (Mu'a / Hahake)

O mulimuli ki te logó : ko te fuli logoa'a i hakita logohala ki he pu'aki o he kupu

- Fanofano - Fanufanu
- Gao'i - Gau'i
- 'Oluga - 'Aluga

Te fetogi tu'ulaga o ni logoa'a/tatagi i he kupu

- Kapakau - Pakakau
- Gali - Lagi
- Namu - Manu
- Takapau - Tapakau
- Fa'ahi - Faha'i
- Takafa - Katafa

Te fakaliliu o he kupu mai ni lea kehekehe

- Nusipepa - Sulunale
- Siamu - Kofitula
- 'Apo - Pome
- Keke - Kato

Te fatu kupu fo'ou o mulimuli ki te 'uhiga o te kupú

- Kalemalo - Kalamea
- Velepe - Kupulagiaki
- Sapuseki - Sūsē
- Tapugālea
- Kupugāue
- Kuputaki

Te fakatauhua o ni kupu e lua ke ma'u he kupu fo'ou

- Taga - Nima : taganima
- Fale - Pa'aga :
- Sio - 'Ata : sio'ata
- Masini - Huo : masinihuo
- falepa'aga
- 'Uto - Hila : 'utohila

Te to'okupu mai ni'ihia atu lea matāpule

- Steamer - Sitima (Ang)
- Magiti - Magisi (Fid)
- Pillow - Pila (Ang)
- Suluka - Suluka (Fid)
- Angelo - 'Āselo (Lat)
- Bureau - Pilo (Fr)
- Gloria - Kolōlia (Lat)
- Sénateur - Senatē (Fr)

KĀPITE 5 - KO FA'AHIGA LOGO'AGASINO

LĒSONI 1 - KO TE IFÓ MO TE FAKAMANUMANÚ

Ko te fakakehekehe'i o te 'ū tatagí

Gāue - Fakalogo lelei pea ke tohi ke tonu.

lu loifusi

vaihalo

loigakau

lu palai

vaihu

pekepeke

faikai talo

lu tuakuku

Mahino ki he lau

Gāue - Fakalogo ke mahino pea ke fakakātoa 'ia kupu 'e puli.

1/ Si'i _____ a 'Uvea i te temi 'aenī
Hoki ma'u hina _____ pea _____
Pea kā 'e _____ pea mole 'ilo'í
Kua galo atu leva te _____ mo'oní.

2/ Kua _____ pē ko si'i māhinā
Pea kua au _____ leva ki si'oku ma'uá
Mo si'i _____ kovi o si'i fo'i _____
Kua galo _____ o 'aku mātu'á .

Fakatauga

Te _____ lelei o si'oku fenuá
Mole ke _____ koe pea _____
Hina _____ tunu mo he _____ figotá
Mo he kato _____ kae fai he _____.

Kae 'aue na'a galo fai hau 'umu _____
Kua lahi pea _____ i te temi 'aenī
Ko si'i _____ 'aia 'e mole ke togotí
A 'Uvea mo Futuna kua 'alu ke _____.

3/ Ko si'i _____ kua togotí _____
Kae au manatu'i si'i _____ mu'a
Ne'e mālama _____ mo faitohi
Kua tou _____ hila leva i 'aenī lākaga.

4/ Si'atou _____ ki hina mo'i pipí
Pe ko he moa 'aisi takoa ke _____
Kae ā he kofu _____ kua moho lelei
Mo he ki'i _____ talo ke au _____.

TALAMOHE, Pasilio TU'A'ULI, Te me'akai lelei

Mahino ki he tohitohi

Gāue 1 - Lau te kogatohi 'aenā pea ke tali ki te 'ū fehu'í.

Kafoa logologofolau

Pea mate Filisika pea hau ai tona tehina ko Kafoa Logologofolau, o fenōfo'aki pē i te mo'ugá, i 'Utufua, mo Niuvalu. Ko te 'aliki pē 'aia ne'e agakovi pea fekai. Ko te me'a foki ne'e fa'a fai 'iā 'aho 'aia i 'Uvea nei, ko te kaitagata. Ne'e tupu te aga 'aia, i te 'ū tau ne'e fa'a fai, takua, kā ma'u he tahi tagata pea to'o tona mafú o kai. O tupu ai leva te kaitagata a te hau nei. 'E kei fai talanoa foki, i Hihifo, ki te fafine, ko Tokaifaleula, ne'e kaitagata. Kua fuafualoa 'apē te tuku o te aga 'aia i 'Uvea nei. Ka ne'e hoki tuku i Toga, 'uhi ko te tapu ne'e fakatu'u e Takai, i te ta'u 1809. Pea ne'e hoki tapu pē lava i Futuna, 'iā Niuliki.

Pea ko'enī foki te me'a, ne'e fai lolotoga te pule a Kafoa Logologofolau. ko te 'ū fafine fekau foki a Hafoka, pea ne'e ina momoli leva kiā Kafoa Logologofolau. Pea 'alu ifo ai te faitu'ulaki* a Kalafilía kiā te ia. O 'alu ifo lā, kua ta'o te fafine e toko tahi, ko 'Elie. Pea haga ai Kalafilía o lolomi ke tuku. Pea ina tuku age kiā te ia te fafine 'aē ne'e kei toé, ka kua afiafi o 'ui mā'ana : - Ko'enā, te 'oho o tou fagoná.

Pea toe ma'uli ai te fafiné, pea 'ohoana mo te 'aliki o tupu ai tona hako, 'e kei ma'uli nei i Mu'a. Ka kua mamahi Kalafilía mo te 'ū 'aliki, o natou tau'i ai Kafoa. O kau ai te Ha'avakatoló, mo Sila, pea mo te tautēhina tokelau, ko Tu'a mo Fafie. O lavā ai Kafoa Logologofolau. Pea mate leva ia, pea 'e tanu nei i Niuvalu.

Pea ko te foha o Kafoa Logologofolau ko Kafoa Fatulapa, ko te kui ia a Vaisioa, fa'ē a Tu'ugahala pea mo Sūlitā Folitau.

Talanoa ki 'Uvea, Pātele Sosefo HENIKELE, 1910

* Faitu'ulaki: fakafelave'i ki te Hau

KĀPITE 5 - KO FA'AHIGA LOGO'AGASINO LĒSONI 1 - KO TE IFÓ MO TE FAKAMANUMANÚ

- a/ Ko te ā te 'ātuga o te kogatohi 'aenī ?
 ā/ Ko ai 'e talanoa'i i henī ?
 e/ Ko ai 'ia Kafoa Logologofolau ? Ko ai 'ana fānau ?
 ē/ Ko te ā tana agakovi ne'e fai ? Ko te ā te pule'aki ke tā'ofi te agakovi 'aia ?
 f/ Ko ai ne'e kau ki tona tāmāte'í ?

Gāue 2 - Lau ke mahino te 'ū ki'i 'ākitea 'aenā pea ke tali ki te 'ū fehu'í.

A/ Ko Palatomiano ne'e tokonaki tana 'umu ki te tominiká. Ne'e 'alu ai leva o ta'aki mai 'ana fuhiga talo e lua, ko fo'i talo 'aia e 'uafulu. Ne'e toli mo tana polapola mei, ko fo'i lautoko e fā, fo'i kea e lua, fo'i puou e nima, mo fo'i 'āveloloa e tolu. Ne'e 'utu mo tana kato 'ufi, ko fo'i salomone toto e lua, fo'i vakasoa e lua pea mo te fo'i vegi foha e tahi. Pea tae mai ai mo tana kato ifi 'ui mo kula.

I te 'ala uhu aké, ne'e ina fakama'a tana magisí pea tā'i mo tana ki'i fele.

Kua hoko te temi ke ta'o ai tana 'umú, pea ina taku 'ana mei mo taki tofi lua ana fo'i 'ufi pea laku ai leva tana magisí.

- a/ Ko feitu'u mei lā e fia ne'e ta'o i te 'umú ?
 ā/ Ko koga 'ufi e fia ne'e ina ta'o ?
 e/ Ko fo'i talo e fia ne'e ta'o ?
 ē/ Ko mo'i magisi fakatahi e fia ne'e ta'o i te 'umu a Palatomianó ?

Ā/ Ne'e fakaau e Sāpeta kiā Tēvesi ke ina fai age he ki'i 'umu ki te ma'u o te pakalolea o tana tamá. Ne'e faka'amu ia Sāpeta ke i ai ni vaihū, ni lo'i moa, mo ni faikai penu. Ne'e 'alu ai leva o to'o mai te kalātō moa, pea ko moa e hogofulu i loto mo ki'i 'ika e 'ono. Ne'e fai te 'umu a Tēvesí o taki moa kātoa te lo'i moa kae ina taki tu'usi lua te 'ika ki te vaihū.

- f/ Ko lo'i moa lā e fia ne'e ma'u ?
 g/ Ko vaihū e fia ne'e feala ke fai ?
 h/ Ko faigaohi fakatahi leva e fia ne'e ma'u i te 'umu a Tēvesí ?

Fatuga tohitohi

Fatu ni 'atukupu e nima mo'o te pāki taki tahi, o ke faka'aoga i 'au 'atukupú 'ia ni ma'utakihigoa mo ni halatakihigoa.
Fa'ifa'itaki'aga : ko te fo'i me'e taulekaleka !

1

2

Tapugālea

Gāue 1 - Ko'enā 'atukupu kehekehe mo pupugahigoa ne'e fakalaini. Fakakoluse pe 'e fakakātoa ma'utakihigoa pē halatakihigoa ?

'Atukupu	Ma'utakihigoa	Halatakihigoa
a/ Ko te ta'ahine <u>finemui</u> !		
ā/ Ko'enī te pātele <u>o te kau sōliá.</u>		
e/ Ko Ponifasio ko te pule <u>o te lātuaní.</u>		
ē/ Ko tana fa'ētagatá ko te tagata <u>agalelei.</u>		
f/ Ko'enā tona 'ohoana <u>matāpulé.</u>		

KĀPITE 5 - KO FA'AHIGA LOGO'AGASINO LĒSONI 1 - KO TE IFÓ MO TE FAKAMANUMANÚ

Gāue 2 - Ko'enā te ki'i kogatohi. Lau pea ke fakalaini ni fakakātoa ma'utakihigoa mo ni fakakātoa halatakihigoa.

Fakamolemole mai lā ē si'aku fa'ē, kiā kovi fulipē o ta'u kua mavaé, kae matou fakapapau atu, tamatou toe fakafo'ou tamatou 'ilo'i si'ou mamahí mo si'ou ma'uhiga'ifa'ē, kae tāfito age si'ou loto 'ofa'ifa'ē 'aē 'e fakatauga'i o hagē he hiva mālie o te lalolagí 'iā sēkulō fuli o te ma'ulí. Ke foaki e te 'Alikí ki na'i 'amatou fa'ē he ma'uli mālōlō fualoa, i ni ta'u e lahi i 'aenī ma'uli. Pea kiā kōtou na'i fa'ē, 'e hoki mavete fēia pē tomatou 'ofa'ifānaú mo kōtou mokā hoki mole 'okotou pākí i 'amatou manatú mo 'omatou lotó mokā kua tou fakatahi ki te pule'aga o te Galó.

Ko te lea a Pātele Soane Liku IKAUNO ki te 'aho o te fa'ē

Kupusigalea

Gāue 1 - Mate taku tea !

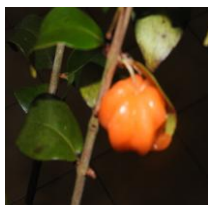
- a/ 1. Ko te higoa o he tagata.
2. 'E au 'aoga i te fāgai puaka.
Tea : 'E paloaloa pea 'e 'aoga i te fufulu o te keté.

ā/ 'E au potilo pe 'e au haofaki he tagata 'e fakamāu'i. Ko ai au ?

- e/ 1. Ko te fo'i niu kua homo.
2. 'E ke fai ki te fo'i kamu.
Tea : Ko te higoa o he fa'ahiga fu'u niu.

Gāue 2 - Fakahigoa 'ia pāki 'aenā.

Nāvele - Niu 'ui - Māgele - Niu kula - Nāpolo - Sotuma - Poa - Tava - Koko - Sele

KĀPITE 5 - KO FA'AHIGA LOGO'AGASINO LĒSONI 2 - KO TE LOGÓ

Fakama'uma'u

Tapugālea

- Hoahigoa laukoloa / Mu'ahigoa laukoloa : *adjectif possessif / déterminant possessif*

Tona fa'ufa'ú

Mu'ahigoa pau + kupu laukoloa « a » / « o » + faka'iloga fetogihigoa
(tu'utefua/tu'utalua/tu'ufakakauga)

TE + O / A + INA → TONA / TANA

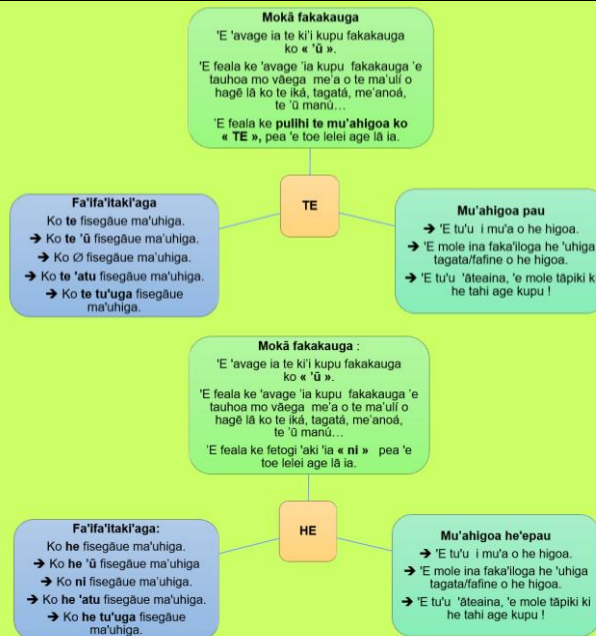
Mu'ahigoa he'epau + Kupu laukoloa « a » / « o » + faka'iloga fetogihigoa
(tu'utefua/tu'utalua/tu'ufakakauga)

HE + O / A + INA → HONA / HANA

Fa'ifa'itaki'aga : tona, tana, tonā, tanā, tonatou, tanatou

hana, hona, honā, hanā, hanatou, honatou

« o » / « a » : 'e fakalogo pē te faka'aoga o kupu laukoloá ki te 'ātuga o te koloa 'aē
'e ma'ú mo ia a 'ana pē o 'ona te koloa 'aia

Ko fa'ahiga logo'agasinó

Te logo Logoa'a, tuli, fakalologo, mana, pa'ulu, kīkī, gugulu, pa'ulu'ulu, mālie, logokovi, logolelei, mākasikasi, pākalaga, kī'ia, fanafana, kikili, tapasī, gāgāhe'e

Ko fa'ahiga hiva

Hualau
Hiva fakahua
Hiva tauhi'ofa
Hiva me'e
Hiva tuketuke
Hiva lau'akau
Hiva māholo

Te fo'i māholo

Te tagata hiva
Te tagata ukalele
Te tagata tā nafa
Te fo'i lau
Te fo'i lologo

Te 'ū le'ó

Te le'o to'o
Te le'o 'ave'ave
Te le'o loto
Te le'o lalo

Te 'ū me'amāholó

Te ukalele
Te heletini
Te nafa (fala)
Te lali
Te poe

Ko kupusiga o te māholo : te kalavī, te nota, 'e mā'oluga, 'e mālalo, 'e le'o hako, 'e le'o mā'oluga, 'e fano, te mo'i lei, te kave'iukalele, te kau'iukalele, te kau'i ivi, te 'ū kautā, tā holo, tā tuki, mosi, fisi, togi, tuki, tu'akautā.

Ko te māholó mo te makó ko fa'ahiga tukutā'ofi 'aia o te ma'uli mo te hisitolia o te 'uveá mai 'atatou kuí !

KĀPITE 5 - KO FA'AHIGA LOGO'AGASINO LĒSONI 2 - KO TE LOGÓ

Ko te fakakehekehe'i o te 'ū tatagí

Gāue - Fakalogo lelei pea ke tohi ke tonu.

E logolelei ki te taliga
Pea fakaamu ki ai te loto
Pea manako ki ai te fakakaukau
Ko te tagitagi aia o te kupu ko manuia.
Ko ai ia tatou nee heeki ina fakaaoga
Aeni tukupalalau : « kua manuia foki tau gaue ! »
« Matua nee manuia te faiva ! »
« Ko si'i manuia taku ohoanai te fafine nei ! »
« Kua au fimalie he kua mau toku tuulaga ! »

Koga o te lea a Pātele Soane Liku IKAUNO, 'Elekihi, novepeli-tesepeli, 1989, p.5

Mahino ki he lau

Gāue 1 - Fakalogo lelei te hiva fafine 'aenā pea ke fakakātoa 'ia kupu 'e puli.

Fo'i lole

1. Tuku ai pē toku ____
Pea mo ____ laukovi'i
Kau hiva atu ke ke 'ilo'i
Au fia ma'u hoku ____
I tou sino ma'u ____ lelei
____ o te tagata fulí.

2. Ta'ahine ____ koe he ____
Kae tuku si'au ____
____ ha'u mo aú
Na'a lahi fau he ____
Kae kua 'osi i taku teú
'la tou ____ fakahaú.

Fakatauga

Kāpau lā ko 'au manatú
Mole ____ mai kiā te aú
Kehe pē lā ke ke ____ páu
Gata'aki koe taku ____.

3. 'E ke fiu nai i toku ____
Kae au muli ____ atu pē
O hagē hina kulī ____ o koé
Na'a ha'u leva hina ____
O ____ atu te fo'i lolé
Kae he'eki au ____ tana
____.

4. 'Au ha'u nei ke tā 'oló
Kua au vale lā i ____ sinó
He kua hagē ____
'Au kaho'a'i 'aho mo te pō
Te ____ o tou le'ó
Kua ina toka'í au ki ____.

5. Sio mai lā ki taku ____
Si'i mafu mole kei tā
Mole kei ____ ko na'i matá
Siosio ____ pē lā
Ko te 'atamai 'e ____ noá
Ki te ta'i ____ 'aenā.

Hilafisi / Le'ofaiva

Gāue 2 - Hiva fakahua a te 'Evapō'ulí mai 'Ahoa - Fakalogo ke mahino pea ke tali ki te 'ū fehu'í.

a/ Ko te ā te 'ātuga o te me'agāue 'aenī ? Ko ai tona māu ?
ā/ Ko te ā 'aē kua falala pē ki ai te ta'iake o te temi nei ?
e/ Kei fia gāue kele te ta'iaké ?
ē/ Ko te ā kua 'a'atu ki aí ?
f/ Ko te ā 'aē 'e mole kei ufiufi ki aí ?

Mahino ki he tohitohi

Gāue 1 - Lau ke mahino te kogatohí pea ke tali ki te 'ū fehu'í.

Munigoto

Ne'e mate pē 'ia Kafoa Logologofolau, pea hau ai tona tehina ko Munigoto. Pea ne'e nofo te 'aliki 'aia i Mala'efo'ou, i Talikatā. Pea ne'e agalelei pē ia. Pea ne'e 'ohoana mo te fine'aliki ha'amo'a ko Lifilufukava, o tupu ai Galu'Atuvaha. Pea pūluhia 'ia Munigoto pea 'e tanu nei i Talikatā.

Talanoa ki 'Uvea, Pātele Sosefo HENIKELE, 1910

KĀPITE 5 - KO FA'AHIGA LOGO'AGASINO LĒSONI 2 - KO TE LOGÓ

a/ Ko te ā te 'ātuga o te kogatohi 'aenī ? Ko ai tona māu ?
 ā/ Ko ai 'e talanoa'i i henī ?
 e/ Ko ai 'ia Munigoto ?
 ē/ Fai mai he ki'i pāki o te tohihako o Munigotó.

Gāue 2 - Lau ke mahino te kogatohi pea ke tali ki te 'ū fehu'í.

Galu 'Atuvaha

Ne'e hili pē te mate a Munigotó, pea hau ai 'ia tona foha, ko Galu 'Atuvaha. Ne'e nofo pē ia i Talikatā. Pea ne'e lelei pē tana agá. Pea 'ohoana ai leva mo Filifua Takailuatau, ko te 'ofafine o Moe'ao, ko te tu'āfafine o Puakauhinima. Ne'e momoli age i Falaleu ki Mu'a, ko te kumi hau. Pea tupu ai 'ia Galufanalua. Pea ko tona falemaká 'aenī ne'e gaohi'aki te falemaka o 'Ēnosí.

Galu Fanalua

Pea pūluhia lā 'ia Galu 'Atuvaha pea hau ai tona foha ko Galu Fanalua. Ne'e 'ohoana mo Lagamaifuhi, ko te tu'āfafine o Na'atokai, ko te 'aliki toga. O tupu ai 'ia Galu Vaivaikava, mo Galu Namu'ufi pea mo Tuia, kae fa'ē 'ia Gatule, ki te Ha'amoia ko Seuta'atia. Pea pūluhia Galu Fanalua, pea 'e tanu pē mo ia i Talikatā.

a/ Ko ai 'ia Galu 'Atuvaha ? Ko ai 'ia Galu Fanalua ?
 ā/ Ne'e nonofo nāua i fea ? Ne'e 'avaifo nāua i fea ?
 e/ Fai mai he pāki o te tohihako o te 'ū hau nei.

Fatuga tohitohi

Gāue 1 - Fa'ifa'itaki fatu hau ki'i kupu'ihiva, hili tau laulau age 'ia te kupu'ihiva 'aenā.

Ko au ko te 'Uvea

Tuku pē, tuku pē kau viki mu'a
 'Oku ki'i motu si'oku fenua
 'Ia 'Ualisi pea mo Futuna
 'Ona agaaga talu mai mu'a,
 'E au 'eva pē i fea pea mo fea

Mole puli mole puli ko au ko te 'uvea
 Mai toku kili mo si'aku lea
 Ga'ega'e, 'ita'ita fia tea hehehē.

Sosefo TUKUMULI, Maligi

Gāue 2 - Fatu gāue o hagē ko Polikalepó - Fai hau tohi ki 'au mātu'á o fai atu hau fakalelei.

Tohi ki te tamai mo te fa'ē

1. 'E au tagi he ne'e au nofo o manatu'i
 Si'aku mavae mai mo tehina mo te fāmili fuli
 Hūfaki ke loa te ma'uli, ke felāve'i i he temi ki 'amuli,
 'Uma atu, nofo lā koutou.

2. Ko te tohi 'ofa pē, mole ma'u hina me'a,
 Ke avatu ma'a 'au 'e 'uhiga ake leva,
 Si'aku mavae mai mo kōlua i hena,
 Si'oku 'api masiva pe 'e galo 'āfea.

3. Tou māvete lā 'aki te loto e tahi,
 'Uma atu nofo lā te fa'ē, te tamai,
 Kole age ki te lagi ke na manatu'i mai,
 Pe 'e hoko ki he 'aho 'e toe felāve'i.

Fakatauga

Ko'enā si'aku tohi 'e 'avatu,
 'Avahi pea ke lau he 'e ko au
 He 'e ko au totonu takolua fānau,
 Tamai mo te fa'ē manatu'i mai au.

LAUTOKA, LIKUVALU Polikalepo

KĀPITE 5 - KO FA'AHIGA LOGO'AGASINO LĒSONI 2 - KO TE LOGÓ

Tapugālea

Gāue 1 - Fakakauga 'ia pupugahigoa ne'e fakalaini. 'E feala te pupugahigoa e tahi ke lahi 'ona fa'ahiga fakakauga. Tohi mai.

- a/ Ko te tama 'ae atu ko te foha o Sagato.
 ā/ Pea ke to'o mai he fo'i pane !
 e/ Pea ke manatu'i o hake ki te finematu'á o fai he fekau.
 ē/ Fakavilivili o tae te fō na'a 'ua !
 f/ Kā ke 'alu ki Falani pea ke to'o mai he mo'i kaloni !
 g/ Tuku lā tau kaiha'a te peni a te faiaió !

Gāue 2 - Toe tohi 'ia 'atukupu 'aenā kae ke fatu mai te mu'ahigoa laukoloa 'e tuha mo te pupugahigoa ne'e fakalaini.

- a/ Ne'e ina tui te kofu o tana matu'á.
 ā/ Kua ha'u te kui a Soanā o to'o pane.
 e/ Ko te kau tamaliki a Sōsefina mo Patitá 'aē ne'e mumu'a ki 'ēkelesiá.
 ē/ To'o mai te kau'ikato a te kau fagoná !
 f/ Pea ke ha'u mo te motokā a tau fa'ē ke tou 'olo ai !
 g/ Hau lā ki fale na'a fakatū'ā koe e te pule o te kau salatamú !

Kupusigalea

Gāue 1 - Fakatauhoa te kupusigalea mo tona fakamahinó.

Hiva fakataukā		'E ina valoki mo fakahuahua'i he agafai.
Hiva meo		'E ina fakamanatu he tahi kei ma'uli pe kua puli atu.
Hiva talatuku		'E hiva valoki mo fakatōkilalo'i he tahi age māu pe ko ni'ihī age haha'i.
Hiva lau'akau		'E ina fakamatala hona 'ita ki he me'a ne'e hoko.
Hiva tauhi'ofa		'E ina fakamatala he hisitolia ne'e hoko.
Hiva fakahua		'E ina hiva'i he ta'ahine o to'ona ai kakala o te fenuá

Gāue 2 - Ko'enā ni 'atukupu, lau pea ke fakatuha ia ki te vāega hiva pē māholo 'e tāpiki ki ai.

Si'i maile mo te tanetane Kua ha'isia ai toku 'ate Mohokoi mo te lagakali Fihifihi ai si'oku 'atamai.	•	• Hiva tauhi'ofa
Talavou mo finemui, tu'ui faiva mai Ko tātou kā niutao Fo'i lologo kātaki lā o tuki toka mai. Māfana, 'ue ke tau, mako !	•	• Hiva lau'akau
Pe 'e toe galo anai i he taimi Te faifolau o talua tamai Ko te 'alu o talu osi ai I te pule a te māfimafi.	•	• Hiva fakahua
Tokaga na'a 'uli 'ou nima Mo'o ā te gāue kinakina Te la'aina mo te 'uaina Si'aki atu mo te ogosia.	•	• Hiva mako

KĀPITE 5 - KO FA'AHIGA LOGO'AGASINO

LĒSONI 3 - KO TE IFÓ MO TE LAVÉ

Fakama'uma'u

Ko faka'iloga tu'utefua / tu'utalua / tu'ufakakauga

Faka'iloga tu'utefua	1	ku - ta
	2	u
	3	na
Faka'iloga tu'utalua	1 Fakakau	tā
	1 Fakatōtu'a	mā
	2	ulua
	3	nā
Faka'iloga tu'ufakakauga	1 Fakakau	tātou
	1 Fakatōtu'a	mātou
	2	kotou
	3	nātou

Ko fetogihigoa - Laukoloa tu'ufa'italiha

Ko te fa'ufa'u o fetogihigoa laukoloa tu'utefua pau / he'epau

Te / He (Tefua / Fakakauga) + 'a / 'o + ku-u-na

- Tō'oku / tā'aku
- Hō'oku / hā'aku

➔ 'E gata pē kiā fetogihigoa laukoloa tu'utefua 'e fakaloa tonatou 'uluaki vuaiele.

Ko te fa'ufa'u o fetogihigoa laukoloa tu'utalua pē tu'ufakakauga pau / he'epau.

Te / He (Tefua / Fakakauga) + 'a / 'o + fetogihigoa tu'ufa'italiha

- Ho'otāua
- Ni'otāua

Ko fetogihigoa laukoloa tu'u ki muli i te higoá

➔ 'E toe ma'u foki i te lea faka'uveá, 'ia fetogihigoa laukoloa pau, pea 'e kehe pē 'ia nātou 'e faka'iloga tu'utefua.

'E mu'aki te 'ū fetogihigoa 'aenī e te 'ū takihigoa laukoloa ko « a » / « o » ka kua 'osi fakamoga nāua : « 'o » / « 'a ».

1 Tefua 'oku, 'aku
1 Tefua fakakau 'ota, 'okita, 'ata, 'akita
2 Tefua 'ou, 'au
3 Tefua 'ona, 'ana

Ko te peni 'a'aku.

Ko nātou 'e tu'utalua pē tu'ufakakauga

'A + faka'iloga fetogihigoa tu'ufa'italiha : nāua, māua, tāua

- Ko peni 'a nāua

➔ 'E hagē pē te 'ū fetogihigoa laukoloá ko ni higoa kote'uhi 'e feala tonatou mu'aki e he faka'iloga kuputaki (e), he faka'iloga fakakātoa (ia) pe ko he takihigoa talafeitu'u (ki / kiā / kiō).

Ko te 'ū mu'ahigoa laukoloa

Tonatou faufa'ú

Mu'ahigoa pau / he'epau + a / o + faka'iloga fetogihigoa
(tefua / talua / fakakauga)
Te / He + a / o + Faka'iloga + faka'iloga fetogihigoa
(tefua / talua / fakakauga)

➔ 'E toe ma'uhiga foki te tokaga'i o koloa 'e ma'ú. 'E feala ke toko tahi kae lahi 'ia koloa 'e ma'u, pea feala ke kaugamālie te kau ma'ukoloá kae ko te koloa pē e tahi

- Ko tanatou motokā
- Ko 'aku peni.

KĀPITE 5 - KO FA'AHIGA LOGO'AGASINO LĒSONI 3 - KO TE IFÓ MO TE LAVÉ

Ko te fakakehekehe'i o te 'ū tatagi

Gāue 1 - Fakalogo pea ke tohi ke tonu.

tokaala	tuga	matakiloto	legalega	fuafuailama
taimata	fuafua	lefetona	fakalele	gakaupopo

Gāue 2 - Fakalogo lelei pea ke tohi ke tonu.

Heeki hopo te laa

« Ko te kii tului. E fai aki te kii mukoihopa, pea ko te hopa ae e higoa ko te mami. Pea ko siona kii muko ae kei maopoopo osi. Ko te tupuaga o tona higoa, he ko te tului e hage e fakapelepeleges. Ka hage la he kilisitiano e mamahi siona foi ulu, pea hau i te temi ae heeki mafuta ai te laa ki aluga. Kae ka hau la ia ae kua makila te laa mole feala ia ke au fai au siona faitoo. »

Talanoa, Matilite MANUKULA, 09/03/2021

Mahino ki he lau

Gāue 1 - Fakalogo pea ke tali ki te 'ū ki'i fehu'i.

a/ Ko te ā te 'ātuga o te me'agāue 'aenī ?

ā/ Ko ai te higoa o te finematu'a 'aē ne'e fakafehu'i? Ko ai 'aē 'e faifehu'i ?

e/ Ko te ā 'e faifakamatala ki ai te fafiné ?

ē/ Fakaauau mai te fa'ahiga fai o tana faito'ó.

f/ Ko te ā 'ia tapu o te faito'ó ?

g/ Ko te ā 'e fakahoko 'aki te faito'ó ?

Gāue 2 - Fakalogo pea ke tali ki te 'ū ki'i fehu'i.

a/ Ko te ā te 'ātuga o te me'agāue 'aenī ?

ā/ Ko ai te higoa o te finematu'a 'e fakafehu'i?

e/ Ko te ā te higoa o tana faito'ó ?

ē/ Ko te ā te mahaki 'e ina faito'o ?

f/ Ko te ā 'ona tapu ?

Mahino ki he tohitohi

Gāue 1 - Lau te kogatohi 'aenā pea ke tali ki te 'ū fehu'i.

Galu Vaivaikava mo Hafoka Finekatā

Hili pē te manuka a Galu Fanalua pea hau tona foha ko Galu Vaivaikava, o nofo ai pē, i Talikatā. Ne'e haga leva ia o fakanofa mo te tahi hau, ko Hafoka Finekatā ('e mahalo pē, ko te tahi foha o Filisika), o nā nonofo toko lua. Ne'e pule foki Hafoka Finekatā, i 'Ahoa o gata mai Halalo; kae pule Galu Vaivaikava, mai Mu'a o 'alu ki Vailala. Pea ko te hau 'aia ko Galu Vaivaikava ne'e agakovi. Ne'e pau'u o faka'aliki. Ne'e faka'aliki 'uhi ko Kīvalu he ne'e pule ia i 'Uvea nei.

Talanoa ki 'Uvea, Pātele HENIKELE, 1910

a/ Ko te ā te 'ātuga o te kogatohi 'aenī ? Ko ai tona māu ?

ā/ Ko ai 'e talanoa'i i henī ?

e/ Ko ai 'ia Galu Fanalua ? Ko ai 'ia Galu Vaivaikava ?

KĀPITE 5 - KO FA'AHIGA LOGO'AGASINO

LĒSONI 3 - KO TE IFÓ MO TE LAVÉ

Gāue 2 – Lau ke mahino te kogatohí pea ke tali ki te 'ū fehu'í.

Ko Wallis i 'Uvea

Ko te kogatohi 'aenī ne'e hiki mai ni tñaki'agatohi fakapilitānia ne'e tohi e John Hawkesworth (1715-1773), 'e ina fakamatala ai 'ia te tau mai, i 'aukusitō o te ta'u 1767, a te tagata pilitānia faifolauvaka ko Samuel Wallis (1728-1795) ki 'Uvea nei, i te vaka ko te Telefiné (Dolphin). Ne'e hoko atu aipē tamatou folaú i te 'uesitē noletō 'uesitē, o kaku ki te hola hogofulu 'uhu o te 'aho 16. Ne'e matou mamata ai leva ki te fenua [...], pea matou hagatonu ki ai. I te temi o te fetapá, ne'e kei matou vaha 'iā kilometa e hogofulu mā lua mo te fenuá. Ne'e mata mā'oluga mai te kele o te loto fenuá, kae mālalo i te matātai pea tokalelei ; ne'e hagē mai te motú 'e takatakai e ni lauhakau, 'e mafola ki te tai 'iā kilometa e nima.

a/ Ko te ā te 'ātuga o te kogatohi 'aenī ? Ko ai tona māu ?

ā/ Ko ai 'e talanoa'i i henī ?

e/ Ko te ā te tupu'aga o te folau nei ?

ē/ Ko te ā tana sio ki te fenuá ?

f/ Ko te ā ne'e fakahigoa ki te tagata nei ?

Fatuga tohitohi

Gāue 1 - Ne'e ke 'alu o ha'ele i te matātai i te tahi 'ahotapu hiliho'atā. Fokifā pē kua ke sio atu ki te fo'i vaka lahi 'aupitō. Ne'e ke hake atu aipē o faifakamatala ki tau fa'ē. Hoko te fakamatala. Laini 7.

Gāue 2 - Ne'e ke mamahi fatu pea mole he faito'o mai te lōpitalí ne'e lelei ki ai tou mamahí. Ne'e 'ave leva koe e tau fa'ē ke kolua 'olo ki he ki'i finematua 'e faifaito'o pito.

- Fakamatala pe ne'e feafea'i takolua 'ulufi te 'api o te ki'i finematu'á.

- Fa'ifa'itaki pe 'e feafea'i te kole 'aē e tau fa'ē ki te finematu'á ke faito'o tou fatú.

- Fakahā mai pe ko ā tapu o te faito'ó.

Tapugālea

Gāue 1 - Fuli 'ia pupugahigoa 'e fakalainí ke hagē ko te fa'ifa'itaki'agá.

Fa'ifa'itaki'aga - Pea ke mai he me'a'ofa o Sūsana → Pea ke mai hona me'a'ofa.

a/ Ko te peni a Soane. → _____

ā/ Ne'e to'o te 'ū fo'i pane a te kau gāué. → _____

e/ Kua feholaki te faga puaka a Paulo ki tu'a. → _____

ē/ Kā ke ha'u pea ke to'o mai he pake a Tomasi. → _____

f/ 'E foaki anai te fakapale o te kau tamaliki i te gāue lelei ne'e natou fakahoko. → _____

Gāue 2 - Fuli te pupugahigoá ke ma'u te fetogihigoa laukoloá 'e tuha mo ia.

Fa'ifa'itaki'aga - 'Avatu toku kafé mo'o te tamasi'i a Kalepó → 'Avatu toku kafé **mō'ona**.

a/ Ko'enī tau pení, ko te peni 'aenā 'a'aku. → _____

ā/ Pea ke fai age haku vai matakiloto. → _____

e/ Kā ke ha'u o to'o pane pea ke to'o age he fo'i pane a Sakopo. → _____

KĀPITE 5 - KO FA'AHIGA LOGO'AGASINO LĒSONI 3 - KO TE IFÓ MO TE LAVÉ

ē/ Ne'e mole ina huo pē lā totatou 'apí ! → _____

f/ Tuku lā te mo'i kato 'aenā ma'a Paula. → _____

Kupusigalea

Gāue 1 - Fakatauhua te pāki takitahi mo tona higoá.

Kavakava'akumā - Valovalu – Fue hina - Milo - Mahame - Lala – Fiho'a

Gāue 2 - Mate taku tea !

- a/ 1. 'E au kāiga mo « ha'ele ».
2. Ne'e faka'aoga mo'o tohi lafi.
3. 'E fia gao'i ai te kau tamaliki o fēia pē kiā nātou lalahí.
Tea : 'e vau toku kilí mo'o faito'o te mahaki ko te palá.

- ā/ 1. Ko te higoa o te falā 100.
2. 'E mamana ki te suká.
3. 'E kāiga mo « sino ».
4. Ko te silape faka'osi o tuaga'ane.
Tea : 'e au faito'o te kiliková.

KĀPITE 5 - KO FA'AHIGA LOGO'AGASINO SIVI FAKAAUAU O LĒSONI 1, 2, 3

Lēsoni 1

Gāue 1 - Fakakātoa te 'ū 'atukupu 'aenā 'aki ni kupu o te fakamanumanú pe ko te ifó.

- a/ Ne'e matou 'ahi'ahi te tufú 'e _____.
- ā/ Mole kei lelei te 'otá, kua _____ te hu'a niú.
- e/ Kua 'aofi te fenuá e te _____ o te 'atu kakalá.
- ē/ 'E _____ te mānioká koia 'aē ne'e mole kai ai te haká e te kau toé.
- f/ Matehi te afí na'a _____ te fō.
- g/ Kua au loto ke matehi tana paipá mo te _____.

Gāue 2 - Lau ke mahino te 'ū 'atukupu 'aenā pea ke fakalaini te 'ū fakakātoa halatakihigoá kae ke 'ātakai te 'ū fakakātoa ma'utakihigoá.

- a/ Ko taku tama lahi 'aenā.
- ā/ Ko Kasipale ko te sofea a te tu'ifakamāú.
- e/ Ha'u mo te 'ū faito'o a te mahakí.
- ē/ I fenua vevela !
- f/ Ko te falelaú ko te suvenia o 'ana kuí.

Gāue 3 - Ko'enā te 'ū kupu, tohi mai pe ne'e fatu feafea'i nātou.

Kupu faka'uvea	Fa'ahiga fatu	Fakafalani
Motokā		
Katoako		
Lafeti		
'Ōloto		
Gutu'umukasa		
'Ata		

Lēsoni 2

Gāue 1 - Fuli te 'ū 'atukupu 'aenā ke feala hau faka'aoga te 'ū mu'ahigoa laukoloa paú mo he'epaú.

- a/ 'E mole ha'ele te falekai o te tautehiná. ➔ _____
- ā/ Kua 'osi te sivi a te kau toé. ➔ _____
- e/ Tokaga he 'e māsila te hele a Palāsió ! ➔ _____
- ē/ He'eki momoho te vao mago o 'Āteleá. ➔ _____
- f/ Tuku tau 'avahi te kato a 'akú ! ➔ _____
- g/ Ko te gelu 'aenā a 'au mo 'Esekielé ? ➔ _____

KĀPITE 5 - KO FA'AHIGA LOGO'AGASINO SIVI FAKAAUAU O LĒSONI 1, 2, 3

Gāue 2 - Fakakātoa te 'ū 'atukupu 'aenā 'aki ni kupu o te logó 'e tuha.

- a/ 'E au fia tagi i te hiva 'aenā he 'e _____.
- ā/ Kua mamahi 'oku taligá i te _____ a Lōsā.
- e/ Kua logo mai te _____ a te galú i lauhakaú.
- ē/ 'E tagi _____ te 'elekihí i te afiafí.
- f/ Tou 'olo o tā me'e i tu'a he 'e _____ te loto falé.

Lēsoni 3

Gāue 1 - Faka'aoga ni kupu o te sió pe ko te lavé ke tonu te 'uhiga o 'atukupu 'aenā.

- a/ 'E _____ te kié pea _____.
- ā/ Kua _____ te fui magó kae mole _____.
- e/ 'E _____ te nāpoló, mole _____.
- ē/ Kua ke _____ i te mā'anutai.
- f/ Kei _____ te 'ū sotumá kae kua _____ te lū.

Gāue 2 - Fetogi te 'ū pupuga higoa 'aenā ne'e fakalainí 'aki ni fetogihigoa laukoloa.

- a/ Kā ke heu hau pā pea ke heu mai mo haku pā. → _____
- ā/ Fufulu tou 'ipú mo tona 'ipú. → _____
- e/ To'o mai haku fo'i pane mo he fo'i pane a nātou. → _____
- ē/ Taki tau polapolá mo te polapolá a te taufā'ē. → _____
- f/ Fili hou kofu mo he kofu o tou ta'oketé. → _____
- g/ Fafa'o ha'akōlua pea tuku mai he fo'i 'ufi ia a mātou. → _____

Gāue 3 - Lau pea ke halusi te 'ū 'atukupu 'aē 'e halá.

a/	'E momole te kié.	'E tatata te kié.	'E malū te kié.
ā/	'E hu'alisi te lagí.	'E kau'aoa te lagí.	'E fetefete te lagí.
e/	'E ma'alinoa te taí.	'E feku te taí.	'E tāsilo te taí.
ē/	'E fifisi te vakaló.	'E māsila te vakaló.	'E fo'ou te vakaló.
f/	Kua gagana te fo'i taló.	Kua vavale te fo'i taló.	Kua paku te fo'i taló.

KO NI KUPUSIGALEA O TE TAPUGĀLEA FAKA'UVEÁ

FRANÇAIS/Fakafalani	WALLISIEN/Faka'uvea
Adjectif possessif	Hoahigoa laukoloa
Adjectif qualificatif	Hoahigoa
Adverbe	Hoakupu lagiaki
Adverbe directionnel	Hoakupulagiaki talahaga'aga /fakahagahaga
Affixe	Hokokupu
Alphabet	'Alefapeti/ Ko mata'itohi kehekehe
Cas possessif	Faka'ilogā laukoloa
Circonfixe	Tau'akihoko
Classificateur	Fakakauga/ Fakavāega
Classificateur nominal	Fakakaugahigoa
Classificateur numéral	Fakakauganūmelo
COD	Fakakātoa hagatonu
COI	Fakakātoa he'ehagatonu
Complément	Fakakātoa
Complément circonstanciel de cause	Fakakātoa talatupu'aga
Complément circonstanciel de lieu	Fakakātoa talafeitu'u
Complément circonstanciel de manière	Fakakātoa talaagaaga
Compréhension d'écrit	Mahino ki te tohihi
Compréhension orale	Mahino ki he lau

Conjonction d'alternative	Hokotaki filifili
Conjonction de cause	Hokotaki talatupuga
Conjonction de condition	Hokotaki fetauhi'aki
Conjonction de coordination	Hokotaki fakahokohoko (mā)
Conjonction de distinction	Hokotaki fakakehekehe (kae)
Conjonction de projection	Hokotaki laukimu'a
Conjonction de suggestion	Hokotaki lavemanatu
Conjonction de temps	Hokotaki lautemi/talalakaga
Corps de légende	Sino'ifāgana
Corps de texte	Sino'ifakamatala
Corps du chant	Sino'ihiva
Couplet	Kupu'ihiva
Démonstratif	Kupu hīno'i
Dénouement, fin	'Iku'aga
Déterminant	Mu'ahigoa
Déterminant défini	Mu'ahigoa pau
Déterminant indéfini	Mu'ahigoa he'epau
Déterminants exclamatifs	Mu'ahigoa ofo
Déterminants indéfinis	Mu'ahigoa he'epau
Déterminants interrogatifs	Mu'ahigoa fehu'i

Déterminants numéraux	Mu'ahigoa launūmelo
Grammaire	Tapugālea/kalamea
Juxtaposition	Te 'atukupu fetāfai
La phrase nominale démonstrative	'Atukupu higoa fakahāhā
La phrase nominale équative	'Atukupu higoa fakatātau
La phrase nominale identificatoire	'Atukupu higoa hīno'i
La phrase nominale possessive	'Atukupu higoa laukoloa
Pluriel	Tu'ufakakauga
Prédicat	Kupugāue
Prédicat adjectival	Kupugāue hoahigoa
Prédicat nominal	Kupugāue higoa
Prédicat verbal	Kupugāue lagiaki
Préfixe	Hokokupu mai mu'a
Préposition	Takihigoa
Préposition attributive	Takihigoa fakahagahaga
Préposition attributive	Takihigoa fakahagahaga
Préposition d'accompagnement	Takihigoa fakahā (mo)
Préposition fonctionnelle	Takihigoa gāue
Préposition locative	Takihigoa Talafeitu'u
Préposition locative	Takihigoa talafeitu'u (mai)

Préposition possessive	Takihigoa laukoloa
Prépositions possessives	Takihigoa laukoloa (a /o)
Présentatif	Kupu hīno'i
Production d'écrit	Fatuga tohihi
Production orale	Fatuga lau
Pronom personnel	Fetogihigoa
Pronom personnel complément	Fetogihigoa fakakātoa
Pronom personnel sujet	Fetogihigoa kuputaki
Pronom relatif	Fetogihigoa hu'uga
Radical	Aka'ikupu
Réduplication	Fakaliuga
Réduplication par affixation	Fehoko'aki
Refrain	Fakatauga
Singulier	Tu'utefua
Suffixe	Hokokupu mai muli
Suffixe	Hokomaimuli
Sujet	Kuputaki
Texte	Lautohi
Thème	Me'apalalau
Verbe	Kupulagiaki

Ko te kaufaiako ne'e gāue ki te fa'ufa'u o te tohi nei
- Pelelina FAKATAULAVELUA : faiako o te lea faka'uveá
- Pierre Marie FOTOFILI : faiako o te lea faka'uveá
- Hiasinita TAHIMILI : faiako o te lea faka'uveá

Tohi Gāue
Faka'uvea

Kalasi

5

'Ofa ki tau leá

